

BHARTIYA VIDYA BHAVAN'S

SHRI A. K. DOSHI MAHILA COLLEGE, JAMNAGAR

Gram : Bhavidya

(A GRADE Accredited By NAAC & AAA - KCG)

College Code : 13001

Mahila College Road, Jamnagar - 361008 (Gujarat). | Phone : 0288 2756298 | Fax : 0288 - 2753389

3.2.1 Number of papers published per teacher in the Journals notified on UGC website during 5 Years (2018-23)

SR NO	Title of paper	Name of the author/s	Department of the teacher	Name of journal	Year of publication	ISSN number
1	Effect of Personality Pattern of Arts and Computer Students and Gender Discrimination	Dr. Ketan Dholakia	Psychology	Reserch matrix	Mar-19	2321-7073
2	Sathotari Hindi Kahanio main Vyakt Pati Patni Sabandho thi Vividh Roop	Dr.Nazama Ansari	Hindi	Printing Area	Dec-19	2394-5303
3	Aadivasi Vistaro Mate Bandharaniya Jogavai	Dr. Bhavana Gamit	Sociology	Jounaral of Social Science	Mar-20	2279-0241
4	Hindi ke anbhign kathakaro ki rachanaome pravasi jivan	Dr.Nazama Ansari	Hindi	Printing Area	Apr-21	2339-5303
5	Harivanshray Bachchan ke kavyame yatharth bodh	Dr.Kamlesh Desai	Hindi	Creative Space International Journal	Apr-21	2347-1689
6	Information Seeking Behavior of the faculty member of arts& commerce college city survey	Dr.Vijay Joshi	Library	Journal of humanities & culture	Mar-21	2393-8285
7	જામનગર શહેરના અધ્યાપકોનો ગ્રંથાલય વાંચન રસ એક અધ્યયન	Dr.Vijay Joshi	Library	Surbhi	Mar-21	2349-4557
8	Information Seeking Behavior of the student at shri A.K.Doshi Mahila college A survey	Dr. Vijay Joshi	Library	Ayudh	Mar-21	2321-2160
9	Vinodkumar Shukla ki Upanyaso me kasbai parivesh	Dr.Nazma Ansari	Hindi	Vidyavarta	Apr-21	2319-9318
10	Mahila Kahanikaro ki rachanaome parevartan ki vividh dishaye	Dr.Nazma Ansari	Hindi	Vidyavarta	Jul-21	2319-9318

BHARTIYA VIDYA BHAVAN'S

SHRI A. K. DOSHI MAHILA COLLEGE, JAMNAGAR

Gram : Bhavidya

(A GRADE Accredited By NAAC & AAA - KCG)

College Code : 13001

Mahila College Road, Jamnagar - 361008 (Gujarat). | Phone : 0288 2756298 | Fax : 0288 - 2753389

3.2.1 Number of papers published per teacher in the Journals notified on UGC website during 5 Years (2018-23)

SR NO	Title of paper	Name of the author/s	Department of the teacher	Name of journal	Year of publication	ISSN number
11	FINANCIAL PERFORMANCE OF ULTRATECH CEMENT LTD AND JK CEMENT LTDF	DR GORDHAN SOLANKI	COMMERCE	ATMAJ	Jul-22	2348-9456
12	RASHTRIYA KI ITIHASH BHASHI CHETNA OR VIBHAJAN SE JUDE UPNYASH	DR NAZMA ANSARI	HINDI	PRINTING AREA	Mar-23	2394-5303
13	MOHAN RAKESH KE KAHNIO ME PARIVARIK SANVEDNA	DR NAZMA ANSARI	HINDI	VIDYA VARTA	Apr-23	2319-9318
14	INDIAN TAX STRUCTURE-AND AN ANALYTICAL RESPECTIVES	DR GORDHAN SOLANKI	COMMERCE	RESEARCH MATRIX	Mar-23	2321-7073
15	SANSODHAN ANE NITIMATA	DR DHARMISHTA KARDANI	SOCIOLOGY	AYUDH	Feb-23	2321-2160
16	Hindi Kahani Parampara main suryabala ki kahani	Dr.Nazama Ansari	Hindi	Vidhya Varta	Oct-23	2319-9318
17	Bhartendu Harichandra ke prahasan sahitya main hast vyang	Dr.Nazama Ansari	Hindi	Printing Area	Dec-23	2394-5303
18	Mahila College Ma abhyas karti Students ma uch shikshan ma ICT na upyog angeno abhyas	Dr. Dharmistha Kardani	Sociology	Soham	Oct-23	2350-0697
19	Kendriya Bajet 23-24 ek udti najare	Dr. Vishva Garchar	Economics	Arthsankalan	Mar-23	0791-6041
20	Contribution of Tourism Industry in Indian Economy: an Analysis	Dr.Haja D. Odedara	Economics	Atmaj	Jan-24	2348-9456
21	Ratriya Netao vibhin santhao samitio ka hindi k uthan main yogadan	Dr. Dharmesh Khanpara	Hindi	Vidhya Varta	Apr-24	2319-9318

3.2.1 Number of papers published per teacher in the Journals notified on UGC website during 5 Years (2018-23)

SR NO	Title of paper	Name of the author/s	Department of the teacher	Name of journal	Year of publication	ISSN number
22	Kendriya Bajet 24-25	Dr. Vishva Garchar	Economics	Arthsankalan	Feb-24	0976-2086
23	Impact of social media on the culture of youth	Dr. Bhavana Gamit	Sociology	Atmaj	Jan-24	2348-9456

 PRINCIPAL
 SHREE A. K. DOSHI MAHILA COLLEGE
 JAMNAGAR

MARCH - 2019

YEAR - 6

ISSN - 2321-7073

NATIONAL CONFERENCE

ON

**MULTIDISCIPLINARY
RESEARCH & INNOVATION**

In Collaboration With

RESEARCH MATRIX

MANAGED BY: PATEL KELAVANI MANDAL - JUNAGADH

SHRI PATEL KELAVANI MANDAL COLLEGE OF TECHNOLOGY & B. Ed.

OPP. HAVELI WADI, NEAR S.T. COLONY, COLLEGE ROAD, JUNAGADH. PHONE: 0285-2670644

RESEARCH MATRIX :2321-7073

An International Refereed Multidisciplinary Journal Of Applied Research

SR.NO.	TITLE & AUTHOR	PAGE NO.
12	ETHICS AND PROFESSIONALISM IN LIBRARY INFORMATION TECHNOLOGY RAHUL D JOSHI DR. MITAL P. MANAVADARIA	76 TO 80
13	THE ROLE OF PUBLIC LIBRARIES IN TOADY'S WORLD GOHIL CHANDRABA L.	81 TO 84
14	ROLE OF LIBRARIES IN ADVANCEMENT OF LEARNING, TEACHING AND RESEARCH GOHIL JYOTSANABA L.	85 TO 88
15	CONSUMER MOVEMENT IN INDIA : AN OVERVIEW DR HEMANT. K PATEL	89 TO 92
16	A STUDY ON CELEBRITY IMPACT ON CONSUMER BUYING BEHAVIOUR IN PARTICULER KADI CITY DR. CHANDUJI P. THAKOR	93 TO 102
17	STUDY ON SKILLS AND ETHICS FOR THE LIBRARY AND INFORMATION SERVICES: AN INDIAN PERSPECTIVES DR NILESH A. PATEL	103 TO 109
18	EFFECT OF EDUCATION ON UPLIFTMENT OF WOMEN IN INDIA DR. SMITA B. VYAS	110 TO 113
19	CHILD LABOUR IN INDIA DR. NIKETA D. RAVAL	114 TO 116
20	STUDY OF E-BANKING IN INDIA DR.REKHA M PATEL	117 TO 120
21	INFLUENCE OF LANGUAGE PROFICIENCY ON LITERATURE INTEREST NARESH M. SOLANKI	121 TO 126
22	ROLE OF EDUCATIONAL TECHNOLOGY IN EDUCATION DR. ATULBHAI M. PATEL	127 TO 130
23	EFFECT OF PERSONALITY PATTERN OF ARTS AND COMPUTER STUDENTS AND GENDER DISCRIMINATION DR.KETAN C DHOLAKIA	131 TO 133
24	EVALUATION OF TEN WEBSITES ON THE BASE OF PERFORMANCE AND MOBILE VIEW WITH THE HELP DR VANRAJ VIRABHAI PARMAR	134 TO 139
25	MARKETING STRATEGY MAYURI N. RATHOD PROF (DR.) RAJKUMAR S. TOPANDASANI	140 TO 146

EFFECT OF PERSONALITY PATTERN OF ARTS AND COMPUTER STUDENTS AND GENDER DISCRIMINATION

DR.KETAN C DHOLAKIA

ASSISTANT PROFESSOR, DEPARTMENT OF PSYCHOLOGY, SHRI A.K.DOSHI
MAHILA COLLEGE, JAMNAGAR.

SUBJECT:

ABSTRACT

The aim of the present investigation is to study the personality pattern of arts and computer students of Jamnagar city. Accordingly, a group of 100 students (50 from arts and 50 from computer) were selected from different colleges across Jamnagar. A general information schedule and personality questionnaire was constructed and standardized by Dr Ashwin Jansari. The reliability and validity of the questionnaire was 0.63 and 0.72 respectively. The collected data were analyzed with the help of Mean, SD and T -Test. The study revealed that there were significant Difference was found between arts and computer students. And boys and girls students.

INTRODUCTION

According to Gordon Allport only the relatively stable aspects of behavior should be recognized as personality traits. Allport writes, "From the evidence now in hand, four important conclusions may be drawn: (1) Personality defined as the distinctive mode of adjustment adopted by each individual in his efforts to live is not formed at birth, but it may be said to have begun at birth. (2) The earliest distinctive adjustments in respect to which infants can be said to differ are in the intensity and frequency of their spontaneous activity and in their emotional expression. (3) Probably not before the forth month is there sufficient learning and maturation to from distinctive habits of adjustment. (4) Distinctive qualities noticed early in life tend to persist, the child seems predisposed to learn certain modes of adjustment and reject others.

As a matter of fact, the Heredity does not determine personality completely, nor is it ineffective in it. The most important classification of personality is done by Karl Jung. On the basis of sociability he has accepted two types of people - Extroverts and Introverts. Extrovert's people take more interest in others and like to mix with people of similar temperaments. Introverts people are directed not outwards to people around them, but rather inwards to themselves. There are many determinants of personality but some of them are more critical. Gender is one such determinant, which tremendously influences personality development of an individual. The dramatic technique was later adapted by the Romans to whom persona denoted, 'as one appears to others', not as one actually is.

The most highly developed theory of extraversion is that of "Eysenck" (1967). Although Eysenck's orientation is more biological and behavioral in contrast to Jung's intrapsychic approach, the influence of the two has been largely complementary.

Ordinarily Personality is taken as the external appearance of the individual. In philosophy the meaning of personality has been interpreted in the sense of the self. But in psychology neither is the personality the external appearance nor is it the self, but it includes both and much more. The word personality has been derived from the Latin word persona. The word persona was used for the cover utilized by the actors, to change their appearance, but in the Roman times it was taken as the particular character itself.

Thus personality is the characteristic integration of an individual's traits. "Personality may be defined as the most characteristic integration of an individual's structure, modes of behavior, interests, attitudes, capacities, abilities and aptitudes.

OBJECTIVES:

1. To find out the effect of personality pattern in arts and computer students.
2. To find out the effect of personality pattern on gender discrimination of students.

HYPOTHESIS:

1. There is no significant difference between arts and computer students.
2. There is no significant difference between boys and girls.

SAMPLE:

The sample consisted of 100 students of D K V Arts and H J Doshi computer college, Jamnagar by Random Method.

TOOLS:

The Introvert Extrovert personality questionnaire was constructed and standardized by Dr Ashwin Jansari, ahemedabad. This scale consists of 50 statements.

RELIABILITY AND VALIDITY:

The reliability and validity of the questionnaire was 0.63 and 0.72 respectably.

NORMS:

Norms for the questionnaire are available for all the age groups.

PROCEDURE:

The obtained data from subjects were analyzed with the help of T-Test.

RESEARCH MATRIX : 2321-7073

An International Refereed Multidisciplinary Journal Of Applied Research

Table-(1)

T-Ratio of personality pattern of arts and computer students.

NO	N	MEAN	SD	T-TEST	LEVEL OF SIG
1	50	28.26	4.49	3.91	0.05
2	50	25.56	1.73		

Table-(1) Showed significant difference between arts and computer students. From Table-(1) it could be observed that the mean scores for arts and computer students were 28.26 and 25.56 respectively. The T-ratio 3.91 has been found significant difference at 0.05 level.

Table-(2)

T-Ratio of personality pattern on boys and girls students.

NO	N	MEAN	SD	T-TEST	LEVEL OF SIG
1	50	26.8	3.59	3.19	0.05
2	50	29.1	3.59		

Table-(2) Showed significant difference between boys and girls students. From Table (2) it could be observed that the mean scores for boys and girls students were 26.8 and 29.1 respectively. The T-Ratio 3.19 has been found significant difference at 0.05 levels.

FINDING:

The personality pattern of Arts and Computer students was found significant difference, the reason are as follows:

The Arts and Computer students are realistic and face the problem of life objectively. They take part freely in any social give and take. They are dominated by emotions, where they take decisions quickly and act on them without delay. Broadly, it may be said that the Gender have some effect on the personality of the individual. The general trends in the personality attens are to be similar, but the degree of sociability, strong control on emotion and behavior are higher. Cultural background plays a significant role in the emergence of social skills in gender.

Girls' students showed more extroversion and neuroticism than boys.

REFERENCES:

1. General psychology, Ram Nath Sharma, vol-2, page -451, New Delhi.
2. Principles of social psychology, Shakuntla Devi, page-78, Jaipur.
3. Introvert- Extrovert personality pattern, Ashvin Jansari, Ahemdabad.

rinting[®] Area

Issue-60, Vol-02 December 2019

Peer Reviewed International Refereed Research Journal

Editor
Dr.Bapu G.Gholap

आंतरराष्ट्रीय बहुभाषिक शोध पत्रिका

प्रिंटिंग एरिया

Printing Area International Interdisciplinary Research
Journal in Marathi, Hindi & English Languages
December-2019, Issue-60, Vol-02

Editor**Dr. Bapu g. Gholap**

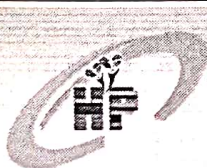
(M.A.Mar.& Pol.Sci.,B.Ed.Ph.D.NET.)

Co-Editor**Dr. Ravindranath Kewat**

(M.A. Ph.D.)

"Printed by: Harshwardhan Publication Pvt.Ltd. Published by Ghodke Archana Rajendra & Printed & published at Harshwardhan Publication Pvt.Ltd.,At.Post. Limbaganesh Dist,Beed -431122 (Maharashtra) and Editor Dr. Gholap Bapu Ganpat."

Harshwardhan Publication Pvt.Ltd.

At.Post.Limbaganesh,Tq.Dist.Beed

Pin-431126 (Maharashtra) Cell:07588057695,09850203295

harshwardhanpubli@gmail.com, vidyawarta@gmail.com

Reg.No.U74120 MH2013 PTC 251205

All Types Educational & Reference Book Publisher & Distributors / www.vidyawarta.com

- 40) उच्चतर माध्यमिक विद्यार्थियों की शैक्षिक निष्पत्ति पर नियंत्रण बिन्दु व अध्ययन ...
डॉ. सर्वेश कुमार, सीतापुर (उ.प्र.) ||162
- 41) श्री कृपालु जी महाराज के सिद्धान्तानुसार ज्ञान का स्वरूप
Sunita Sharma ||166
- 42) ओज और तेज के कवि दिनकर
डॉ. वाघेला जयेन्द्रसिंह एस. ||169
- 43) उत्तरशती के हिन्दी उपन्यासों में आदिवासी नारी की समस्याएँ
डॉ. बाबूलाल वी. मारु, जि. बोटद (गुजरात) ||175
- 44) साठोत्तरी हिन्दी कहानियों में व्यक्त पति-पत्नी संबंधों के विविध रूप
प्रा. डॉ. नज़मा एम. अंसारी, जि. जामनगर ||181
- 45) वैश्वीकरण के दौर में हिन्दी
डॉ. व्यास निलेशकुमार डी. ||187

Editor
Dr. Bapu g. Gholap
☎ 098 50 20 32 95
☎ 075 88 05 76 95

www.vidyawarta.com
vidyawarta@gmail.com

Educational & Reference
Books Publisher

Harshwardhan
Publication Pvt. Ltd.

AI, Post, Limbaganesh, Tq Dist. Boed
Pin-431126 (Maharashtra), India.

विद्यावार्ता

આદિવાસી વિસ્તારો માટે બંધારણીય જોગવાઈઓ

➤ પ્રસ્તાવના

આદિવાસી ઓળખ અને અર્થ સમજવા તેમની પુરાકલ્પનાઓ (Myths)ને વૈજ્ઞાનિક કસોટી પર મૂકીને ચકાસવું તે બહુ મહત્વની બાબત બની રહે છે. બ્રહ્માંડ, ધરતી, તારાઓ, આકાશ, માનવસૃષ્ટિ, જૈવ જગત ઉત્પત્તિ અને તેની ધારણાઓ વિશે નવેસરથી વિચારવું અને સમજવું એ સમયની માંગ બની રહે છે. તે સંદર્ભે આદિવાસીઓના સાહિત્યને સમજવું જરૂરી થઈ પડે છે. વેરિયર એલ્વિને તે તરફ ધ્યાન ખેંચવાનો પ્રયત્ન કર્યો હતો. તેમણે ભારતના પર્વતીય પ્રદેશના આદિવાસીઓની લોકકથાઓ ભેગી કરી ‘When the World was Young’ (વિશ્વ એના આરંભે) નામનું પુસ્તક પ્રકાશિત કર્યું. જેમાં સૃષ્ટિનો આરંભ, આદિમાનવ અને તેની શોધો, બોલતા પ્રાણીઓની દુનિયા અને પ્રલય જેવા વિષયોને સરળ શૈલીમાં મૂકી આપ્યા. તેમાંથી એક આદિવાસીવિશ્વ રચાય છે. પૂર્વોત્તર, પૂર્વમધ્ય, દક્ષિણ અને પશ્ચિમના બધા જ આદિવાસી સમુદાયોમાં આ પ્રકારની કથાઓ મળી આવે છે. જે વૈવિધ્યપૂર્ણ ભારતમાં એક વિલક્ષણ ચહેરો રચીને સામે આવે છે. એક નવું જ વિશ્વ ભારત સમક્ષ મૂકે છે.

માનવ ઉત્પત્તિ વિશે આપણે ત્યાં ઘણાં મતમતાંતરો છે. પણ ભારતની વાત કરીએ તો ડૉ. રાધાકમલ મુકરજીનો માનવ ઉત્પત્તિનો હિમાલયનો અનુમાન એટલો સાર્થક કરતો નથી. કારણ કે ભારતની સૌથી જૂની ધરતી વિંધ્યાચલની ઉત્તરે પડતી પર્વતમાળાઓ નર્મદાના બંધ વખતે મળેલ માનવકંકાલ અઢી લાખ વર્ષ જૂનું મનાય છે. એટલે કે આજથી અઢી લાખ વર્ષ પૂર્વે નર્મદા ઘાટીઓમાં માનવ વસાહતો હોવાના પુરાવા મળે છે. પરંતુ તે માનવ વસાહતો કોની હતી ? તે વિશે પૂરેપૂરી માહિતી મળતી નથી. નૃવંશશાસ્ત્રીઓ દુનિયાભરની બધી જ જાતિઓએ મુખ્ય ત્રણ પ્રકારોમાં વહેંચે છે. પ્રથમ પ્રકારના ગોરા લોકો છે. જેમને કોકેશિયન કહેવાય છે. બીજા પ્રકારના જેમનો રંગ પીળો હોય છે અને તે મોંગોલ જાતિના છે. તથા ત્રીજા પ્રકારના તે લોકો જેમનો રંગ કાળો છે અને તે ઈથોપિયન પરિવારના છે. આ વિભાજન રંગો પર આધારિત છે. શારીરિક રચનાના આધાર પર ભારતની પ્રજા ચાર ભાગમાં વહેંચાય છે. પ્રથમ પ્રકારના લોકો એ છે કે જેમનું કદ નાનું, રંગ કાળો, નાક ચોડું અને વાળ વાંકડિયા હોય છે. આ જાતિના લોકો મુખ્યત્વે જંગલોમાં રહે છે. આ લોકો આર્યો અને દ્રવિડોના આગમન પૂર્વે આ દેશમાં વસતા હતા તે આદિવાસીઓના સંતાન. બીજા પ્રકારના લોકો જેમનું કદ નાનું, રંગ કાળો, માથું લાંબુ, માથાના વાળ જાડા, નાક ઊંચું અને પહોળું હોય છે. રંગ અને કદમાં તે આદિવાસીઓ સાથે મળતા દેખાય છે. પરંતુ તે જુદા છે. વિંધ્યાચલની નીચે પૂરા દક્ષિણ ભારતમાં છે. તે દ્રવિડ જાતિના લોકો છે. ત્રીજા પ્રકારના લોકો જેમનું કદ લાંબુ, ઘઉંવર્ણી અથવા ગોરા, દાઢી મૂછો જાડી, માથું લાંબુ તથા નાક પાતળું અને અણીવાળું હોય છે. તેઓ આર્ય જાતિના લોકો છે. એ પ્રજા ઠંડા પ્રદેશમાંથી ભારતમાં આવી હતી. ભારત ગરમ પ્રદેશ છે તેથી સમજ જતાં આર્યોનો રંગ પહેલાં કરતાં ફિક્કો પડેલો દેખાય છે. ચોથા પ્રકારના લોકો મોંગોલ જાતિના છે. જે અસમ, બર્મા, ભૂતાન, નેપાળ વગેરે ક્ષેત્રોમાં જોવા મળે છે. તેમનું કપાળ પહોળું, રંગ કાળો, પીળો તેમના ચહેરા પર દાઢી મૂછ પણ આછા ઉગે છે. તેઓ ભારતમાં ચીન અને તિબેટથી ઉતરી આવેલા મનાય છે.

➤ આદિવાસી સમાજનો પરિચય

વેબર ‘આદિમ’ શબ્દનો અર્થ સમજાવતાં કહે છે કે, “આદિમ એટલે શરૂઆત, ઉદભવ અથવા સંસ્કૃતિનો ઉષાકાળનો સમૂહ.”

ટાયલર ‘આદિમ’ શબ્દનો અર્થ સમજાવતાં જણાવે છે કે, “આદિમ એટલે નીચલી કક્ષા અથવા સાંસ્કૃતિક ઉત્ક્રાંતિનો તબક્કો.”

‘આદિવાસી’ની શાબ્દિક વ્યાખ્યા આદિ એટલે પહેલેથી અને વાસી એટલે રહેનારું. આમ, પહેલેથી રહેનારાને આદિવાસી કહી શકાય.

આંતરરાષ્ટ્રીય મજૂર સંસ્થા (I.L.O.) આદિવાસીઓને ‘મૂળ રહેવાસી’ના સ્વરૂપે ઓળખાવે છે.

સંયુક્ત રાષ્ટ્રસંઘ (U.N.O.) આદિવાસીઓ માટે એવો અર્થ આપે છે કે, કોઈપણ દેશમાં બીજા લોકો આવ્યા ત્યારે ત્યાં રહેતા તે શરૂઆતના લોકો. આમ, કોઈપણ આંતરરાષ્ટ્રીય સ્તરે આદિવાસીઓ માટે ‘ઈન્ડિજનસ પીપલ’ અથવા ‘એબોરિજિનલ પીપલ’ એવો શબ્દ વાપરે છે.

એસ્કીમો ઓસ્ટ્રેલિયન આદિમ સંસ્કૃતિની વાત કરીએ તો ઘણા સમાજશાસ્ત્રીઓએ નોંધ્યું છે કે વિકસીત સમાજમાં સભ્ય કરતાં પણ વધારે ઉદાર, સ્નેહાળ અને સહકારપ્રિય છે અને તેઓ અનેક સમુદાયો ધરાવે છે. તેઓ સાચા, વિશ્વાસુ, આનંદી અને હિંમતવાન હોય છે. જેઓ ફક્ત સદગુણોને ઉચ્ચારે છે અને સદગુણોની સાથે જીવે છે.

ફ્રાન્સબોઆસ, “જનજાતિનો અર્થ આર્થિક દૃષ્ટિએ એક એવો જનસમૂહ છે જે એક જ ભાષા બોલે છે અને બાહ્ય આક્રમણથી સુરક્ષા માટે સંગઠિત થાય છે.”

નોટ્સ એન્ડ કવેરિજ, “માનવશાસ્ત્રની પુસ્તક નોટ્સ એન્ડ કવેરિજમાં જનજાતિને એવો સમુદાય બતાવવામાં આવ્યો છે, જે કોઈ વિશેષ ભૂસ્થાનનો માલિક હોય. જે રાજનૈતિક તથા સામાજિક દૃષ્ટિથી કડીબદ્ધ સ્વાયત્ત શાસન ચલાવી રહ્યો હોય.”

➤ બંધારણીય વ્યાખ્યા

અનુસૂચિત જનજાતિ શબ્દનો સર્વપ્રથમ ભારતના બંધારણમાં ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો છે. બંધારણના અનુચ્છેદ ૩૬૬ (૨૫) અનુસૂચિત જનજાતિને નીચે પ્રમાણે વ્યાખ્યાયિત કરવામાં આવી છે.

‘અનુસૂચિત જનજાતિઓ’ને એવી જનજાતિઓ અથવા જનજાતિ સમુદાયોનો ભાગ અથવા એવા જૂથ સામેલ છે જેમાં બંધારણીય ઉપયોગ માટે અનુચ્છેદ ૩૪૨ના અનુસાર અનુસૂચિત જનજાતિઓ સમજવામાં આવે છે.

અનુચ્છેદ ૩૪૨ જે જનજાતિઓની ઓળખનો અર્થ બતાવે છે જે નીચે મુજબ છે.

(૧) રાષ્ટ્રપતિ કોઈપણ રાજ્ય અથવા સંઘ શાસિત ક્ષેત્રોમાં સંબંધમાં અને જ્યાં એ રાજ્ય છે ત્યાંના રાજ્યપાલની સલાહથી લોકઅધિસૂચના દ્વારા તે જનજાતિઓ કે જનજાતિ સમુદાયો અથવા જનજાતિઓ કે જનજાતિસમુદાયોના ભાગો અથા તેના જૂથોને નિર્દિષ્ટ કરી શકશે. જેને આ સંવિધાનના પ્રયોજન માટે યથાસ્થિતિ તે રાજ્ય કે સંઘ રાજ્યક્ષેત્રના સંબંધમાં અનુસૂચિત જનજાતિ ગણવામાં આવશે.

(૨) સંસદીય કાર્યવાહી દ્વારા કોઈપણ જનજાતિ કે જનજાતિ અથવા જનજાતિ સમુદાયનો ભાગ અથવા તેમાં જૂથ ખંડ(૧)ના આધિન કરવામાં આવેલી અધિસૂચનામાં નવનિર્દિષ્ટ અનુસૂચિત જનજાતિઓની સૂચિમાં જ્યારે કોઈ વ્યક્તિ જન્મથી અનુસૂચિત જનજાતિ હોવાનો દાવો કરે છે તો નીચે પ્રમાણેની બાબતો પ્રમાણિત કરવી જોઈએ.

- (૧) જે તે વ્યક્તિ અને તેમના માતા-પિતા બતાવવામાં આવેલ સમુદાય સાથે સંબંધ ધરાવે છે ?
- (૨) જે તે સમુદાય રાષ્ટ્રપતિ દ્વારા બહાર પાડેલ રાજ્યના સંબંધમાં આદેશમાં અનુસૂચિત જનજાતિના રૂપમાં સામેલ છે.
- (૩) તેમનો ધર્મ કોઈપણ હોઈ શકે છે.
- (૪) જે તે વ્યક્તિ તે જ રાજ્યમાં તથા ક્ષેત્રમાં રહે છે. ત્યાં એ સમુદાયને અનુસૂચિતમાં રાખવામાં આવ્યો છે.
- (૫) જે તે વ્યક્તિ રાષ્ટ્રપતિ દ્વારા બહાર પાડેલ વટહુકમના દિનથી તે રાજ્યનો સ્થાઈ નિવાસી હોવો જોઈએ.
- (૬) એવો વ્યક્તિ જે વટહુકમ જાહેર થયેલ સમયે સ્થાઈ નિવાસથી અસ્થાઈ રૂપથી કોઈપણ કાર્યને માટે બહાર રહ્યા હોય. જેમ કે શિક્ષણ લેવા, ગુજરાન ચલાવવા તો તેને અનુસૂચિત જનજાતિ માની શકાય છે. જો તે સમુદાયને રાજ્ય દ્વારા સંબંધિત હુકમમાં સ્થાન આપવામાં આવેલું છે, પરંતુ તેને પોતાના અસ્થાઈ નિવાસમાં આવું ન માની શકાય. ભલે તે જનજાતિનું નામ તે ક્ષેત્ર સાથે સંબંધિત હુકમમાં હોય.

➤ આદિવાસીઓના લક્ષણો

- -આદિવાસી સમૂહોનો કોઈ નિશ્ચિત પ્રદેશમાં વસવાટ, ભૌગોલિક સંપર્ક ઓછો હોય છે.
- આદિવાસીઓની પોતાની સ્વતંત્ર ચોક્કસ બોલી હોય છે.
- આદિવાસી સમાજની અર્થવ્યવસ્થા અલ્પવિકસીત હોય છે અને વસ્તુ-વિનીમયનો ઉપયોગ કરે છે.
- આદિજાતિ પંચ દ્વારા જાતિ સંગઠન મજબૂત હોય છે. કોઈપણ પ્રશ્નના ઉકેલ માટે આખો સમુદાય પંચના નિર્ણયને માન્ય ગણે છે.
- દરેક આદિવાસી સમુદાયના પોતાના સમૂહ, નૃત્ય અને ગીતો હોય છે.
- આદિવાસીઓમાં અદૃશ્ય શક્તિમાં અતૂટ વિશ્વાસ હોય છે.
- આદિવાસીઓ તેમના જૂથની એકતા પ્રત્યે ઘણા સભાન હોય છે. તેમનું સંગઠન ઘણું મજબૂત હોય છે.
- આદિવાસી સમાજમાં લગ્નસંબંધોમાં લોહીના સંબંધોનું અસ્તિત્વ વધારે હોય છે.
- તેઓ લગ્ન, મૃત્યુ, વ્યવસાય સંદર્ભે કેટલાક નિષેધોનું પાલન કરે છે.

➤ આદિવાસીઓની સંસ્કૃતિ

વિશ્વમાં આજે જ્યાં પ્રકૃતિ બચી છે ત્યાં આદિવાસી સમાજ રહે છે. પ્રકૃતિના તત્વોનો નાશ ન થાય એવા પ્રકારની જીવનવ્યવસ્થાને કારણે આદિવાસીઓના વસવાટ પ્રદેશમાં પ્રકૃતિ મહદઅંશે બચવા પામી છે. આદિમધર્મની સ્થાપના કોઈ વ્યક્તિએ નથી કરી. એ પ્રાકૃતિક રીતે જ ઉદભવ થયો છે અને પ્રકૃતિમાંથી જ સંસ્કૃતિ વિકસી છે. પ્રકૃતિના તત્વો સાથે આદિવાસીઓનો અતૂટ સંબંધ રહ્યો છે. આ પ્રકૃતિના તત્વોને પોતાના જીવનમાં આત્મસાત કરી તેમને નુકશાન ન થાય એ પ્રકારની સભ્યતાનો વિકાસ કર્યો છે. જંગલમાં લાકડા લેવા હોય તો જંગલની પૂજા કરવી. હળથી ખેતી કરવી અને ખેતી કરતાં પહેલાં ધરતીમાતાની છાતીમાં દર્દ થશે એવું સમજી ક્ષમા માંગી અને નારિયેળ ચઢાવે છે. ઘરમાં ખોરાક રાંધેલો હોય તે પહેલાં ચૂલા પાસે કાઢી મૂકવો. આ ઉપરાંત પશુપંખીઓ જે પોતાના ઘરના હોય તેમને પણ ખવડાવવું. આમ એક અમેપણાની ભાવના વિકસે છે. આ ઉપરાંત તે ફૂવાનું પાણી હોય કે નદીનું પાણી હોય તેને આ પવિત્ર માને છે. આ ઉપરાંત આદિવાસી સમાજમાં ભગત એ સર્વોચ્ચ સ્થાને બિરાજે છે. ઉપરાંત દરેક વારતહેવારે તેઓ કુદરતી તત્વોનું પૂજન કરે છે અને આમ જે પ્રત્યક્ષ હોય છે તેમને જ દેવ તરીકે પૂજે છે. પૂર્વજોને એ લોકો ખતરા વિદ્યાથી દેવ તરીકેનું પૂજન કરે છે. પરંતુ

કોઈ અવતારમાં માનતા નથી. આમ, આદિમ સમાજની સંસ્કૃતિ એ જળ, જંગલ અને જમીન આધારિત કુદરતી તત્વોમાંથી ઊભી થયેલી સંસ્કૃતિ છે.

➤ ગુજરાતના આદિવાસી વિસ્તારો

ભૌગોલિક રીતે જોઈએ તો ગુજરાતમાં અંબાજી - દાતા તાલુકામાં પથરાયેલા ડુંગરોની ધરમાળાથી શરૂ થઈ પોશીના, ખેડબ્રહ્મા અને વિજયનગર તરફ વળીને ભિલોડા, મેઘરાજની પૂર્વપટ્ટીથી દક્ષિણ તરફ નીચે ઉતરી મંચમહાલ, ઝાલોદ, દાહોદની પૂર્વસીમાને આવરી લઈ દક્ષિણ ગુજરાતમાં આવેલા નાનઝલ વિભાગમાંથી પસાર થઈને ગુજરાતની દક્ષિણે આવેલા સુરત જિલ્લાના માંડવી, બારડોલી તેમજ તાપી જિલ્લાના સોનગઢ, ઉચ્છલ, નિઝર અને નવસારી જિલ્લાના વાંસદા, ચીખલી તથા વલસાડ જિલ્લાના ધરમપુર અને ડાંગ જિલ્લાથી લઈ ઉમરગામના દરિયાકિનારા સુધીની પૂર્વપટ્ટીએ આદિવાસીઓનું મુખ્ય રહેઠાણ છે. આ આબોય વિસ્તાર વિવિધ ગિરિમાળાથી છવાયેલો છે. જેમાં આદિવાસી સમાજનું મુખ્ય રહેઠાણ જોવા મળે છે. જે કુલ ૨૦,૦૦૦ ચો.મી.નો વિસ્તાર ગિરિમાળાઓ અને જંગલોથી આચ્છાદિત છે. આ જિલ્લાઓ સિવાય બીજા અન્ય જિલ્લાઓમાં પણ આદિવાસી વસતિ વધતા ઓછા પ્રમાણમાં આવેલી છે. જેમાં જૂનાગઢના ગીરપ્રદેશમાં, કચ્છ, જામનગર જિલ્લામાં અને અમદાવાદ અને સુરેન્દ્રનગર જિલ્લાના નળસરોવરના આસપાસના વિસ્તારમાં પણ આદિવાસીઓની વસતિ આવેલી છે. જે કુદરતી વિવિધતાઓથી સભર છે. ગુજરાત રાજ્યની કુલ ૧૯૬ લાખ હેક્ટર જમીનમાંથી ૧૨૫ લાખ હેક્ટર જમીન ખેતી નીચે આવે છે. જ્યારે આદિવાસી વિસ્તારની કુલ ૨૯.૪૩ લાખ હેક્ટર જમીનમાંથી ૧૫.૫૩ લાખ ખેડાણ હેક્ટર છે. જે આદિવાસીઓના વિકાસ માટેનું મહત્વનું પરીબળ ગણી શકાય. પરંતુ તેઓપાસે જમીનની માત્રા ઉત્પાદન વગેરે નો પણ અભ્યાસ કરી સંપૂર્ણ માહિતી લઈ શકાય એમ છે.

➤ ગુજરાતમાં આદિવાસી વસ્તી વિષયક માહિતી

ગુજરાતના આદિવાસીઓને ભૌગોલિક દૃષ્ટિએ ચાર વિભાગોમાં વહેંચી શકાય છે. ઉત્તર ગુજરાતના મહેસાણા, પાટણ, બનાસકાંઠા, સાબરકાંઠા અને અરવલ્લી જિલ્લાના ભીલો અને તેમના પેટા સમૂહો જેમનો સંબંધ રાજસ્થાન સાથે જોડાયેલો છે.

(૧) મધ્ય ગુજરાતના ભીલ, રાઠવા, ધાનકા, પટેલીયા અને નાયક જેઓ પંચમહાલ, દાહોદ, વડોદરા, ભરૂચ અને નર્મદા વિસ્તારમાં છે. જેઓ મધ્યપ્રદેશ સાથે જોડાયેલા છે.

(૨) દક્ષિણ ગુજરાતના સુરત, તાપી, નવસારી, ડાંગ અને વલસાડ જિલ્લાના ધોડિયા, ચૌધરી, ગામીત, ફૂંકણા, હળપતિ, વારલી, ભીલ, નાયકા, કોટવાળિયા, કોલધા, કોલયા, વસાવા અને ઢોરકોળી કે જેમનો સંબંધ મહારાષ્ટ્ર સાથે જોડાયેલો છે.

(૩) ચોથા સમૂહમાં સૌરાષ્ટ્રના ભરવાડ, ચારણ, રબારી, સીદી, તેમજ અમદાવાદ, સુરેન્દ્રનગર જિલ્લાના પઢાર કે જેઓ વધારે અન્ય પછાતવર્ગો સાથે જોડાયેલા છે.

અનુસૂચિત જનજાતિ વસ્તી-૨૦૧૧

ક્રમ	કુલ	ગ્રામીણ	શહેરી
ભારત	૧૦૪,૨૮૧,૦૩૪	૯૩,૮૧૯,૧૬૨	૧૦,૪૬૧,૮૭૨

Tribal profile at a glance : 2013

ક્રમ	કુલ	અનુસૂચિત જનજાતિ
ગુજરાત રાજ્ય	૬,૦૪,૩૯,૬૯૨	૮૯,૧૭,૧૭૪

<https://trti.gujarat.gov.in/district-wise-population?lang=Gujarati>

➤ ગુજરાતમાં આદિવાસી સમૂહો વિષયક માહિતી

ભારત સરકારના મિનિસ્ટ્રી ઓફ લો. જસ્ટીસ એન્ડ કંપની એફર્સના ૨૦ સપ્ટેમ્બર ૧૯૭૬ના એક્ટ નં- ૧૦૮ મુજબ તથા ગુજરાત સરકારના સામાજિક ન્યાય અને અધિકારીતા (આદિજાતિવિકાસ) વિભાગ, સચિવાલય, ગાંધીનગરના ઠરાવ ક્રમાંક : અજસ/૨૦૦૩/૨૦ જુ.ઓ.આઈ./૨૩-ચ, તા.૦૫-૦૯-૦૩ મુજબ નીચે પ્રમાણેના જાતિ સમૂહો ને અનુસૂચિતજનજાતિ (આદિવાસી)નો દરજ્જો આપ્યો છે.

- (1) બરંડા
- (2) બાવચા - બામચા
- (3) ભરવાડ (આલેય, ગીર અને બરડાના નેસ વિસ્તારમાં)
- (4) ભીલ, ભીલ ગરાસીયા, ઢોલીભીલ, ડુંગરી ભીલ, ડુંગરી ગરાસીયા, મોવાસી ભીલ, રાવળભીલ, તડવીભીલ, ભાલીયા, ભીલાલ, પવાર, વસાવા, વસાવે.
- (5) ચારણ (આલેય, બરડા અને ગીર જંગલના નેસ વિસ્તારમાં)
- (6) ચૌધરી (સુરત અને વલસાડ જિલ્લામાં)
- (7) ચૌધરી
- (8) ધાનકા, તડવી, તેતરીયા, વાલવી
- (9) ઢોડિયા, ઢોડી
- (10) દૂધાળા, તલાવીયા, હળપતિ
- (11) ગામીત, ગામટા, ગાવીત, માવચી, પાડવી
- (12) ગોન્ડ, રાજગોન્ડ
- (13) કાથોડી, કાતકરી, ઢોરકથોડી, ઢોરકાતકરી, સોનકાથોડી, સોનકાતકરી
- (14) કોંકણા, કોરણી, કુકવા
- (15) કોળી ઢેર, ટોકરેકોળી, કોલયા, કોલઘા
- (16) કણબી (ડાંગ જિલ્લામાં)
- (17) નાયકા, નાયકા, ચોલીવાલા નાયકા, કાપડીયા નાયકા, મોટાનાયકા, નાનાનાયકા
- (18) પઢાર
- (19) પારધી, એડવીચીથર, ફણસેપારધી (અમરેલી, ભાવનગર, જામનગર, જૂનાગઢ, કચ્છ, રાજકોટ, અને સુરેન્દ્રનગર જિલ્લા સિવાયના)
- (20) પટેલીયા
- (21) પોમલા
- (22) રબારી (આલેયા, બરડા અને ગીર જંગલના નેસ વિસ્તારમાં)
- (23) રાઠવા
- (24) સીદી, સીદી બદશાં (અમરેલી, ભાવનગર, જૂનાગઢ, રાજકોટ અને સુરેન્દ્રનગર જિલ્લામાં)

(25) વારલી

(26) વીટોળીયા, કોટવાળીયા, બરોડીયા

ગુજરાત સરકારના સામાજિક ન્યાય અને અધિકારીતા (આદિજાતિવિકાસ) વિભાગ, સચિવાલય, ગાંધીનગરના ઠરાવ ક્રમાંક : અજસ/૨૦૦૩/૨૦ જુ.ઓ.આઈ./ ૨૩-ય, તા. ૦૫-૦૯-૦૩ થી કચ્છ જિલ્લાની કોળી, પારધી અને વાઘરી જાતિઓને અનુસૂચિત જનજાતિમાંથી ૨૬ કરેલ છે. જેની શિષ્યવૃત્તિ મેળવવાની દરખાસ્તમાં સદર જાતિઓને બંધારણની અનુસૂચિમાંથી કાઢી નાખવામાં આવ્યા છે.

➤ આદિવાસી વિસ્તારોને મળેલ બંધારણીય હકો

૭૩મા બંધારણીય સુધારા અંતર્ગત દેશના સ્થાનિક સ્વરાજની સંસ્થાઓમાં જે પરિવર્તન આવ્યું એ અંતર્ગત આદિવાસી વિસ્તારોમાં પંચાયતીરાજ અંતર્ગત જે કંઈપણ કાર્ય થઈ રહ્યું છે તેને તપાસવા માટે તથા નવી ભલામણો માટે મધ્યપ્રદેશના આદિવાસી નેતા અભૂતપૂર્વ સાંસદ દિલીપસિંહ ભૂરિયાની અધ્યક્ષતામાં કેન્દ્ર સરકારે એક સમિતિની રચના કરી અને આ સમિતિએ આદિવાસી વિસ્તારો માટે કેન્દ્ર સરકારને કેટલીક ભલામણો કરી અને એ અંતર્ગત ભારતીય સંસદે ડિસેમ્બર ૧૯૯૬ માં પંચાયતમાં જોગવાઈ (અનુસૂચિત વિસ્તારોમાં વિસ્તરણ) ૧૯૯૬ માં બંધારણીય કાયદો બનાવવામાં આવ્યો. અને દરેક રાજ્ય ને પોતાના આદિવાસી વિસ્તારોમાં પંચાયતીરાજ માટે એક વર્ષમાં જ કાયદો ઘડવાની સૂચના આપી ઉપરાંત ભારતીય બંધારણની પાંચમી અનુસૂચિમાં કુલ ૯ રાજ્યોને અનુસૂચિત ક્ષેત્રોવાળા રાજ્યનો દરજ્જો આપવામાં આવ્યો છે. બંધારણની કલમ ૨૪૪(૧) મુજબ રાષ્ટ્રપતિને સત્તા આપવામાં આવી છે કે દરેક રાજ્યના ગવર્નરો સાથે ચર્ચા-વિચારણા કરીને રાજ્યોના અનુસૂચિત વિસ્તારો ઘોષીત કરી શકે છે. આ બંધારણની પાંચમી અનુસૂચિમાં છે. જેમાં નવ રાજ્યો જોઈએ તો(૧) આંધ્રપ્રદેશ (૨) હિમાચલ પ્રદેશ (૩) ગુજરાત (૪) ઓરિસ્સા (૫) રાજસ્થાન (૬) મહારાષ્ટ્ર (૭) છત્તીસગઢ (૮) મધ્યપ્રદેશ (૯) ઝારખંડ રાજ્યને સમાવવામાં આવ્યા છે.

આમ અનુસૂચિત વિસ્તારોમાં વિસ્તરણ અધિનિયમ ૧૯૯૬ ના કાયદા હેઠળ કેન્દ્ર સરકારની સૂચના અન્વયે ગુજરાત સરકારે ખેરખર ઈ.સ. ૧૯૯૭માં આવો કાયદો કરવાનો હતો. પરંતુ તેને બદલે ગુજરાત સરકારે તારીખ ૨૦-૧૨-૧૯૯૭ના રોજ એક વટહુકમ બહાર પાડ્યો હતો. આ વટહુકમની મુદત છ માસની હતી. અને તે ૨૦મી જૂન ૧૯૯૮ સુધીમાં પૂરી થતી હતી. એટલે કે ગુજરાત વિધાનસભાએ ગુજરાતમના આદિવાસી વિસ્તારો માટે જુલાઈ ૧૯૯૮ સુધીમાં એક કાયદો ઘડ્યો છે. તેમાં ગુજરાત પંચાયત સુધારા ધારો ૧૯૯૮ ગુજરાતના ૧૨ જિલ્લાના ૪૩ તાલુકામાં આ કાયદો લાગુ પાડવામાં આવ્યો છે. ભારતના બંધારણની જોગવાઈ અનુસાર ગુજરાતના આ આદિવાસી વિસ્તારો અનુસૂચિત વિસ્તાર તરીકે જાહેર કરાયેલા છે. ગુજરાતમાં ૧૯૯૧ની વસ્તી ગણતરી પ્રમાણે આદિવાસીઓની સંખ્યા ૯૫ લાખ હતી જે કુલ વસ્તીના ૧૫ % થાય છે.

ગુજરાત પંચાયત વ્યવસ્થામાં સરકાર પોતાના અધિકારો સુપ્રત કરી દે અને યોગ્ય સત્તાધિકારી જાહેર કરે એટલે સરકારનું કામ પુરું થાય. પરંતુ પંચાયતને આપેલ અધિકાર ભોગવવા પંચાયત અવારનવાર મળી શકે નહિ. અધિકારી માટે વહીવટી જવાબદારી ઉપરાંત કાયદા અને નિયમોથી જે જવાબદારીઓ આવે તે પંચાયતીરાજમાં એટલી બધી થાય છે કે તેણે બોજો હળવો કરવા પણ અધિકારો બીજાને રોંપવા પડે. અને ઠરાવમાં ક્યાસ રાખે તો ન સોંપેલાં કાર્યો અને સ્તતાઓ કલમ-૧૪૫ તથા ૧૨૩(૧૪) અને ૯૨(૧૧) મુજબ પંચાયતે પોતે જ કરવાં પડે. શિડ્યુલ એરિયામાં પંચાયત ધારો આવા સામાન્ય કાયદાથી આગળ જાય છે. અને ધારામાં સ્પષ્ટ રીતે કલમ ૨૭૧ની જોગવાઈથી પ્રાપ્ત થયેલ અધિકારો બીજાને આપી શકે તેવી સરળતા કાયદાથી કરી છે. એટલે કે રીડેલીગેશન કાયદેસર બનાવ્યું છે. આ પ્રસ્તુત અભ્યાસમાં આદિવાસી વિસ્તારમાં ગ્રામસભાની સત્તાઓ તેના કાર્યો અને તેની કાર્યવાહી, તાલુકા પંચાયતનાં કાર્ય અને કાર્યવાહીઓ તથા સ્વાયત જિલ્લા પરિષદના કાર્યો, સત્તાઓ અને કાર્યવાહી આ ઉપરાંત ગુજરાતમાં અનુસૂચિત વિસ્તારની પંચાયત ખરડાની જોગવાઈઓ (PESA ACT) ભૂરિયા સમિતિની છે. તે વિગતે જોઈએ.

➤ પંચાયત ખરડાની (અનુસૂચિત વિસ્તારમાં વિસ્તરણ) જોગવાઈઓ ૧૯૯૬ (પેસા એક્ટ) :

અનુસૂચિત વિસ્તારમાં પંચાયત સંબંધિત બંધારણમાં દર્શાવેલ ભાગ - ૯ ના વિસ્તરણ દર્શાવતો ખરડો પ્રજાસત્તાક ભારતના ૪૭ના વર્ષમાં સંસદ દ્વારા નીચે મુજબનો ખરડો કરવામાં આવે છે.

(૧) આ અધિનિયમ પંચાયત ખરડાની (અનુસૂચિત વિસ્તારમાં વિસ્તરણ) જોગવાઈઓ ૧૯૯૬ કહેવાશે.

(૨) આ અધિનિયમમાં જ્યાં સુધી બીજા સંદર્ભો થાય નહિં ત્યાં સુધી ' અનુસૂચિત વિસ્તાર ' બંધારણની કલમ ૨૪૪ના ખંડ (૧) માં અનુસૂચિત વિસ્તાર દર્શાવ્યા પ્રમાણે રહેશે.

(૩) પંચાયતને સંબંધિત બંધારણની ભાગ-૯ ની જોગવાઈઓને અહિં અનુસૂચિત વિસ્તાર માટે એવા અપવાદ અને સુધારા સિવાય કે સાથે વિસ્તૃત પરિચ્છેદ - ૪ માં દર્શાવવામાં આવે છે.

(૪) બંધારણના ભાગ - ૯ અન્વયેની કોઈપણ વાંધાજનક બાબતોને રાજ્યની ધારાસભા દ્વારા કોઈપણ કાયદાનો ભોગ હેઠળ બનાવી શકશે નહિં કે જે ભાગના લક્ષણોને અનુરૂપ ન હોય અને નીચે દર્શાવેલી બાબતોને વિરૂદ્ધ ન હોય.

(અ) રાજ્ય સરકારે પંચાયત અંગેનો એવો કાયદો બનાવવો કે જે રૂઢિજન્ય કાયદા સામાજિક અને ધાર્મિક કામો તથા સામૂહિક સંપત્તિઓનું પરંપરાગત રીતે ઉપયોગ કરવાની પ્રમાણે હોય, સરપંચ/પ્રમુખ આદિજાતિ સભ્યોને જ રહેશે.

(બ) ગામમાં સામાન્ય રીતે રહેઠાણ, રહેઠાણનો સમૂહ, ઝૂંપડી, ઝૂંપડીઓના જૂથનો સમૂહનો સમાવેશ થશે. તેઓ તેમની જીવન પ્રણાલીનું સંચાલન રૂઢિ અને રિવાજો પરંપરાગત પ્રણાલીઓ અને રિવાજ મુજબ કરતા રહેશે.

(ક) દરેક ગામની ગ્રામસભાના સભ્યોનું નામ ગ્રામસ્તરે પંચાયતની મતદાર યાદીમાં હોય, પણ પેટા પરાં કે ગામ માટે સ્વતંત્ર ગ્રામપંચાયત રચી શકાશે (કલમ-૭)

(ડ) દરેક ગ્રામસભા લોકોના પરંપરાગત રૂઢિરિવાજો, તેમની સાંસ્કૃતિક ઓળખ, સામૂહિક સંપત્તિ અને સમસ્યાઓનું રિવાજ પ્રમાણે ઉકેલ કરવા માટે, જાળવણી અને સલામતી રાખવા માટે સક્ષમ રહેશે.

(ઈ)

(૧) દરેક ગ્રામસભાએ દરેક ગામમાં સામાજિક અને આર્થિક વિકાસના ગ્રામ્ય સ્તરે પંચાયત દ્વારા ચાલતાં આયોજનો, કાર્યક્રમો અને યોજનાઓના અમલીકરણ પહેલાં તેને મંજૂર કરશે.

(૨) ગરીબી નિવારણ અને અન્ય કાર્યક્રમો હેઠળના લાભાર્થીઓની ઓળખ અને પસંદગી કરવા માટે જવાબદાર રહેશે.

(૩) ગ્રામ્યસ્તરે દરેક પંચાયત દ્વારા ખંડ(ઈ) અન્વયે દર્શાવેલ આયોજન, કાર્યક્રમો અને યોજના માટેનું જરૂરી ભંડોળના વપરાશ અને ખર્ચાયા કે નહિં તે અંગેનું પ્રમાણપત્ર પંચાયતે ગ્રામસભાની પાસેથી લેવાનું રહેશે.

(ગ) બંધારણના ભાગ-૯ માં પંચાયતોમાં બેઠકોનું આરક્ષણ માટે બતાવ્યા પ્રમાણે દરેક પંચાયતમાં અનુસૂચિત વિસ્તારમાં બેઠકોનું આરક્ષણ જાતિની વસ્તીના સપ્રમાણમાં રાખવાનું રહેશે અને આદિવાસીઓની બેઠકોનું આરક્ષણ કુલ બેઠકોના ૫૦ ટકા કરતાં ઓછું રાખી શકાશે નહિં.

વધુમાં પંચાયતમાં બધા જ સ્તરે અધ્યક્ષની બધી જ બંઠકો અનુસૂચિત આદિજાતિ માટે આરક્ષિત રહેશે.

(હ) તાલુકા કક્ષાએ અથવા જિલ્લા કક્ષાએ જો આદિજાતિનો કોઈ પ્રતિનિધિ ન હોય તો રાજ્ય સરકાર આવા પ્રતિનિધિની નિમણૂક કરી શકે. આવા પ્રતિનિધિએ પંચાયતમાં ચૂંટાયેલા કુલ પ્રતિનિધિઓના ૧/૧૦ ભાગ કરતાં વધારે હોવા જોઈએ નહિં. મહેસૂલી ધારા હેઠળ આદિવાસી જમીન તબદીલ માટે કલેક્ટરની મંજૂરીની સત્તા જિલ્લા પંચાયતને રહેશે.

(ઠ) રાજ્ય સરકાર દ્વારા અનુસૂચિત વિસ્તારમાં ચાલતી વિકસશીલ યોજના અને અન્ય યોજનાની અસરથી વિસ્થાપિત થયેલ લોકોના પુનઃસ્થાપન માટેની જમીન સંપાદન કરતાં પહેલાં સમયસ્તરે વાસ્તવિક આયોજન માટે અને યોજનાના યોગ્ય સ્તરે ગ્રામસભા અથવા પંચાયત પાસે મસલત/સૂચનો મેળવવાના રહેશે.

(જ) અનુસૂચિત વિસ્તારમાં યોગ્ય સ્તરે પાણીના નાના કામોનું આયોજન અને વહીવટ પંચાયત કરે તથા કાર્યક્રમો-યોજનાઓના અમલમાં પંચાયત ફંડના ઉપયોગનું પ્રમાણપત્ર ગ્રામસભાનું લેવાનું રહેશે.

(ક) અનુસૂચિત વિસ્તારમાંથી ભાડાપટ્ટે ગૌણ ખનીજો મેળવવા માટેની પ્રક્રિયાના લાઈસન્સ મેળવતાં પહેલાં ફરજિયાત પણ યોગ્ય સ્તરે ગ્રામસભા કે પંચાયતની ભલામણ લેવાની રહેશે.

(લ) ગૌણ ખનીજોને વિકસાવીને આર્થિક લાભ હરાજી દ્વારા મેળવવા માટે છૂટછાટની મંજૂરી માટે હુકમના સ્વરૂપની ભલામણો યોગ્ય સ્તરે ગ્રામસભા કે પંચાયતની સૌપ્રથમ લેવાની રહેશે.

(મ) અનુસૂચિત વિસ્તારોમાં જ્યારે સ્થાયી પંચાયતોને એવી સત્તા અને જવાબદારીઓ આપવામાં આવશે કે જેથી તે એક સ્વરાજ્યની સંસ્થા તરીકે કામ કરી શકે, રાજ્ય ધારાસભા યોગ્ય સમયે ગ્રામસભા અને પંચાયતને ખાસ કરીને સ્થાઈ આવક ઉભી કરવા માટે

(1) કોઈપણ નશાકારક વસ્તુઓનાં વપરાશ અને વેચાણ પર પ્રતિબંધ, નિયંત્રણ અને રોકવા માટેની સત્તા.

(2) ગૌણ વન પેદાશો પર માલિકી

(3) અનુસૂચિત વિસ્તારોમાં જમીનની તબદીલી કરતાં રોકવાનો અધિકાર અને આદિવાસીઓની બિનકાયદાકીય હાથ બદલો થયેલી જમીનને પાછી મેળવવા માટે યોગ્ય કાનૂની કાર્યવાહી કરવાની સત્તા.

(4) ગામની બજાર વ્યવસ્થા કે જે નામે કહેવાય તેને સંચાલન કરવાની સત્તા.

(5) આદિવાસીઓને વ્યાજે નાણાં ધીરનાર સામે નિયંત્રણ કાર્યવાહી કરવાની સત્તા.

(6) સામાજિક ક્ષેત્રોની બધીજ સંસ્થાઓ અને કર્મચારીઓ ઉપર નિયંત્રણ, કાર્યવાહી કરવાનો અધિકાર.

(7) સ્થાનિક આયોજન અને સંસાધનો કે જેમાં આદિજાતિ પેટા યોજનાનો સમાવેશ થાય છે તેની ઉપર નિયંત્રણની સત્તા.

(8) રાજ્યધારાસભાએ સ્થાઈ પંચાયતોને એવી સત્તાઓ અને અધિકારો આપવા કે જેથી તે સ્વરાજ્યની સંસ્થા તરીકે કામ કરી શકે. અને ઉચ્ચકક્ષાએ પંચાયત એવું માની શકે નહિં કે ગ્રામસભાએ નિમ્ન કક્ષાએ (પંચાયતને) સત્તા અને અધિકારની સલામતી નથી.

(9) રાજ્યની ધારાસભાએ અનુસૂચિત વિસ્તારોમાં આવેલ જિલ્લા સ્તરની પંચાયતોની વહીવટીય ગોઠવણી બંધારણના છઠ્ઠા પરિચ્છેદની પ્રથમા પ્રમાણે જળવાઈ રહે તે માટે ધ્યાન રાખવાનું રહેશે.

(ય) બંધારણના ભાગ - ૯ના આ અધિનિયમમાં વિરોધાભાસ ન હોય તેવા પંચાયતને લગતા લાગુ કાયદાઓ, અપવાદો અને સુધારા જે આ નિયમને કારણે બનશે. અનુસૂચિત વિસ્તારો માટે પંચાયતના કાયદાને લગતી જોગવાઈઓ રાષ્ટ્રપતિની મંજૂરી મળવાની તારીખ પહેલાં કે જે બંધારણના ભાગ - ૯ના સુધારા અને અપવાદોની સાથે વિસંગત હોય તેમ છતાં જ્યાં સુધી તેને સક્ષમ વિધાયક અથવા સક્ષમ સત્તાધિશ કે જ્યાં સુધી અધિનિયમ ખાતાની તારીખથી એક વર્ષ સુધી રાષ્ટ્રપતિની મંજૂરી ન આવે ત્યાં સુધી આ અધિનિયમનો અમલ કરવાનો રહેશે.

વધુમાં બધી જ પંચાયતોએ એનો નિયમિત સમયગાળો પૂરો થાય તે તારીખ પહેલાં કે રાજ્યના દરેક ગૃહની આગળ જ્યાં સુધી રાજ્યની ધારાસભા જે કાઉન્સિલની અસર નીચે તેને રદ કરવા અંગેનો ઠરાવ પસાર કરવામાં ન આવે ત્યાં સુધી તે પંચાયત ચાલુ રહેશે.

શિડ્યુલ એરિયામાં ભૂરિયા સમિતિનો - ૧૯૯૬ જે કાયદો આવ્યો તેમાં PESA ACT શ્રેષ્ઠ છે. તેમાં જોઈએ તો પંચાયતમાં સરપંચ, પંચાયત તથા જિલ્લા પંચાયતના સભ્યો, અધ્યક્ષો, ઉપાધ્યક્ષો, મંત્રી, સહમંત્રી, વિવિધ મંડળના હોદ્દેદારો, ગ્રામ આગેવાનો સ્વૈચ્છિક સંસ્થાના સભ્યો, સરકારી મંડળીના સભ્યો, રાજકીય ચૂંટાયેલા સભ્યો વગેરેનો અભિપ્રત્ય નવા કાયદા તરફ ઝોક વધારે જોવા મળે છે. આમ છતાં ભૂરિયા કમિટિનો પંચાયત ધારો તાત્કાલિક લાગુ કરવો જોઈએ તેમ છતાં ઝડપથી અમલ થયો નથી. તે એક અહોભાગ્ય કહી શકાય. આ કાયદાનું શિડ્યુલ એરિયામાં સવેળા પાલન થવું જોઈએ. (સંદર્ભ : ટ્રાયબલ ડેવલોપમેન્ટ, પર્સપેક્ટિવ એન્ડ ઈસ્યુઝ, ડૉ. મહેશ ગામીત.જે.સી. પટેલ. પાના નંબર - ૧૮૨ થી ૧૯૯ .

➤ ઉપસંહાર

પાંચમી અનુસૂચિ આદિવાસી વિસ્તારવાળા જિલ્લાઓમાં છઠ્ઠી અનુસૂચિ મુજબનું માળખું ઉભું કરી વહીવટની વ્યવસ્થા કરવી કે જેથી કલમ ૨૭૫ (૧)નો યોગ્ય ઉપયોગ થાય ગુજરાતના અનુસૂચિત આદિવાસી વિસ્તારો કે જે ૧૨ જિલ્લાના ૪૩ તાલુકાની વાત છે. તેમાં બંધારણની અનુસૂચિ-૬ મુજબનું સ્વાયત્ત જિલ્લા પરિષદનું યોગ્ય માળખું બનાવી વહીવટી વ્યવસ્થા ગોઠવવામાં આવે તો જ ખરા અર્થમાં ભારતીય બંધારણમાં આદિવાસીઓનું સ્થાન જળવાઈ રહે. પરંતુ રાજ્ય સરકારના અત્યાર સુધીમાં અનુસૂચિત આદિવાસી વિસ્તારની કાર્યપ્રણાલી જોઈએ તો ખૂબ જ પૂર્વઆયોજિત નિષ્ક્રિય રહી છે એનું કારણ કે કોઈપણ વહીવટી સરકાર હોય પણ તે સંપૂર્ણ આદિવાસી સ્વશાસનને આદિવાસીઓના હાથમાં આપવા માંગતો નથી. દા.ત. અંગ્રેજાનો બનાવેલ ઈ.સ.૧૯૩૫નો ગવર્નમેન્ટ ઓફ ઈન્ડિયા એક્ટમાં એક્સલુડેડ અને પાર્શિઅલી એક્સલુડેડ એરિયા જે આદરણીય જયપાલ સિંહ મુડાના પ્રયાસોથી બંધારણની પાંચમી અને છઠ્ઠી અનુસૂચિમાં સ્થાન અને પાછળથી ભારતની સરકારોએ ઈ.સ. ૧૯૫૦થી અમલી થયેલ આદિવાસીઓનું બંધારણને ઈ.સ.૧૯૭૭માં રાજપત્રિત જાહેરાત થઈ. ૧૯૭૭ થી છેલ્લે ૧૯૯૬માં આ વિસ્તારના પ્રશાસનની વાસ્તવિક સ્થિતિનું મૂલ્યાંકન કરી PESA Act- ૧૯૯૬ અને છેલ્લે ગુજરાતમાં ૨૦૧૭માં PESA Act- ૧૯૯૬ની માર્ગદર્શિકા બનાવી તે ખૂબ જ ગંભીર અને ઈચ્છિત બેદરકારીવાળી બાબત ગણાય એનો અર્થ એ થાય છે કે આદિવાસીઓ સમગ્ર સમાજથી હકો, અધિકારો, જીવનશૈલીની બાબતમાં સંબંધિત સરકારોએ હાંસિયામાં ધકેલી દીધા છે. જે ફરીથી પુના વિચારણા કરી આદિવાસી પોતે જ સરકાર હોવાનો અનુભવ કરશે તે દિવસે પણ અર્થમાં અનુસૂચિત આદિવાસી વિસ્તારોમાં સ્વાયત્ત આદિવાસીનો ખ્યાલ સિદ્ધ થશે.

સંદર્ભસૂચી

- I. ગામીત મહેશ ,પટેલ, જે.સી.(2013).ટ્રાયબલ ડેવલોપમેન્ટ, પર્સપેક્ટિવ એન્ડ ઈસ્યુઝ
- II. રજિસ્ટ્રાર જનરલ તથા સેન્સસ કમિશ્નરની કચેરી, 2013-2014 ભારત સરકાર ક34, સામાજિક – આર્થિક સમીક્ષા, ગુજરાત રાજ્ય,
- III. સામાજિક ન્યાય અને અધિકારિતા (આદિજાતિકાસ) વિભાગ, સચિવાલય ગાંધીનગર ઠરાવ ક્રમાંકઅજસ/2013/20 જુ.ઓ.આઈ/23/ચ તા. 05-09-20૦૩નો ઠરાવ.
- IV. ઢેબર કમિશન અહેવાલ (અનુસૂચિત વિસ્તાર અને અનુસૂચિત જનજાતિઓના સંદર્ભમાં), ૨૦૦૫, આદિવાસી સંશોધન અને તાલીમ કેન્દ્ર, ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ, અમદાવાદ-14
- V. છઠ્ઠી રિપોર્ટ (1999-2000 એવમ્ 2000 – 2001), રાષ્ટ્રીય અનુસૂચિત જાતિ તથા અનુસૂચિત જનજાતિ આયોગ (હિન્દી આવૃત્તિ) , ભારત સરકાર.
- VI. Sixth Schedule provisions as to the administration of Tribal areas in the States of Assam, Meghalaya, Tripura and Mizoram, The constitution of India, www. mdoner.gov.in
- VII. Planning for the Sixth Schedule areas, Report of the Expert Committee. (September – 2006), New Delhi, Ministry of Panchayatiraj Government of India.
- VIII. <http://legislative.gov.in/sites/default/files/H199640.pdf>
- IX. https://lpd.gujarat.gov.in/assets/downloads/constitution_india_gujarati_18122017.pdf
- X. www.tribal.nic.in
- XI. www.trti.gujarat.gov.in
- XII. www.tribal.gujarat.gov.in
- XIII. www.ncst.nic.in

Dr. Bhavna R. Gamit

Assistant Professor in Sociology

Bhavanshri A.K.Doshi Mahila College

Jamnagar

Copyright © 2012 – 2020 KCG. All Rights Reserved. | Powered By: Knowledge Consortium of Gujarat

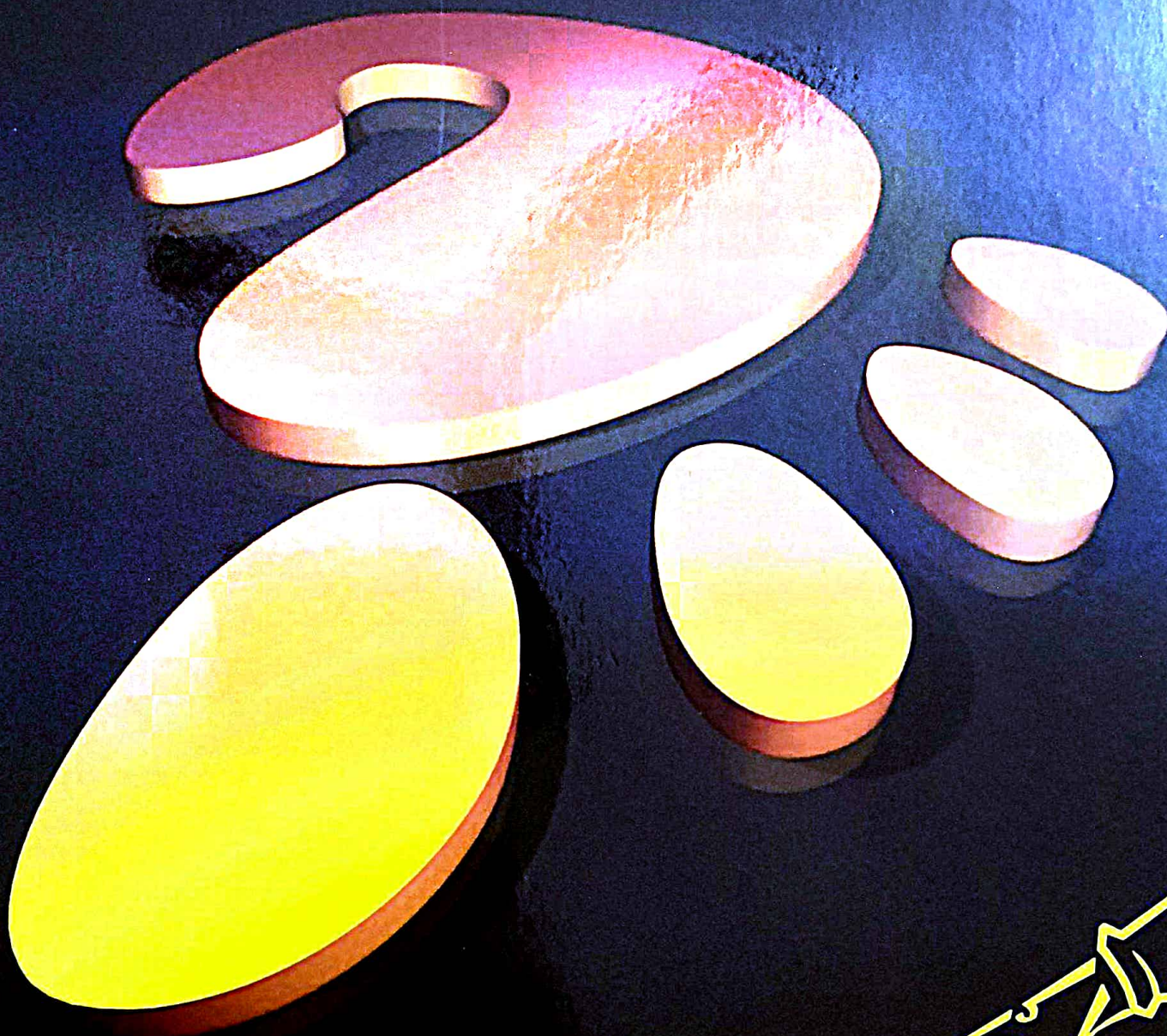

ISSN 2394-5303

Issue-75, Vol-03, April 2021

Printing Area

International Peer Reviewed Multilingual Research Journal

आंतरराष्ट्रीय बहुभाषिक शोध पत्रिका

प्रिंटिंग एरिया

Printing Area International Interdisciplinary Research
Journal in Marathi, Hindi & English Languages

April 2021, Issue-75, Vol-03

Editor

Dr. Bapu g. Gholap

(M.A.Mar.& Pol.Sci.,B.Ed.Ph.D.NET.)

"Printed by: Harshwardhan Publication Pvt.Ltd. Published by Ghodke Archana Rajendra & Printed & published at Harshwardhan Publication Pvt.Ltd.,At.Post. Limbaganesh Dist,Beed -431122 (Maharashtra) and Editor Dr. Gholap Bapu Ganpat."

Harshwardhan Publication Pvt.Ltd.

Reg.No.U74120 MH2013 PTC 251205

At.Post.Limbaganesh,Tq.Dist.Beed

Pin-431126 (Maharashtra) Cell:07588057695,09850203295

harshwardhanpubli@gmail.com, vidyawarta@gmail.com

All Types Educational & Reference Book Publisher & Distributors / www.vidyawarta.com

40) यौन हिंसा और सहज मानवीय यौन नैतिकता की माँग कठगुलाबए डॉ. जयेश एल. व्यास, राजकोट	186
41) हिन्दी के अनभिज्ञ कथाकारों की रचनाओं में प्रवासी जीवन डॉ. नजमा एम. अंसारी, जामनगर	192
42) सुधा अरोडा के साहित्य में चित्रित नारी डॉ. जयलक्ष्मी एफ.पाटील, धारवाड	196
43) भवानीप्रसाद मिश्र की कविताओं में मानवतावाद डॉ. परमार भानु एस., राजकोट	199
44) पद्धतियाँ और तकनीक — प्राचीन एवं अर्वाचीन डॉ.रूपाली दिसावल, प्रो.समीक्षा सोनी, उज्जैन	203
45) म.गांधी यांच्या स्वराज्याच्या संकल्पनेतून प्रतिबिंबित होणारे राजकीय विचार श्री. शिवतेज संभाजीराव भोसले	205
46) संत तुकाराम महाराजाचे समतेविषयक विचार डॉ.एम.पी.खेडेकर	207
47) भारत आणि अमेरिका यांच्यातील सर्वसमावेशक जागतिक भागीदारी डॉ.शरद मधुकर कुळकर्णी, नगाव	212
48) मराठी भाषा विषयातील संशोधनासाठी वापरण्यात येणारी संशोधन पद्धती श्री. हनुमान भरत सांगळे	216
49) समकालीन हिंदी गजल में स्त्री विमर्श प्रो.रजनी शिखरे	218
50) History of Women in Bengali Literature Dr. Banabina Brahma	219
51) CORPORATE CRIMINAL LIABILITY IN INDIA : A CHRONOLOGICAL Ms. Deepika Srivastava, Dr. Anjali Mittal, Meerut (U.P.)	222
52) दहशतवाद आणि मानवी सुरक्षिततेचा प्रश्न डॉ.शंकर लक्ष्मण सावरगावकर	230
53) सायवर गुन्हेगारी प्रा. डॉ. मीना बोर्डे-सूर्यवंशी	233

ISSN: 2347-1689
Impact Factor 4.00

Creative Space: International Journal

Peer-Reviewed & Refereed International Journal
Multi-Lingual and Multidisciplinary

Vol. IX No. 2 April - June, 2021

Chief Editor
Dr. Haresh Parmar

Editor
Dr. Moti Lal

Co-Editor
Dr. Neelam

Creative Space: International Journal

(Peer-Reviewed & Refereed International Journal)

Multi-Lingual and Multi-Disciplinary

Global Impact Factor: 4.00

Vol. IX, No. 2, April to June, 2021

Chief-in- Editor

Dr. Haresh Parmar

Lecturer, Gujarati Department,

Shree D. K. V. Arts and Science College, Jamnagar

Editor

Dr. Moti Lal

M.Tech. Ph.D. I.I.T., BHU

Guest Editor

Dr. Anil khavdu

Co-Editor

Dr. Neelam (R.S.)

I.M.S., BHU

Skylark Publication

Basuhan, Kardhna Mirzamurad

Varanasi-221307, U.P. (India)

Email: skylarkpub@gmail.com Website : <http://skylarkpublication.in>

VO.IX No.2 / April-June,

Index

Sr. No.	Title	Page No.
	Assessing the Need of Value –Based Education in Our Society	1-4
1	Dr. Iros Vaja	5-8
2	Empower Women, Empower Society	
	Dr. Parag Devani	9-11
3	Quest of Philosophy in Raja Rao's Novels: A Critical Study	
	Dr. Suray Deo Pandey	12-16
4	The Idea of Region and Nation in R.K. Narayan's The Guide	
	Pareesh J. Rabari	17-20
5	Urmila of Kavita Kane's Sita's Sister: An Archetype of a Contemporary Indian Women	
	Nehal Rathod	21-23
6	ऐतिहासिक नवलकथा	
	प्रतिक्षा ऐस. भोरी	24-29
7	हिंदी-गुजराती कविता में दलित-चेतना	
	डॉ. वी. के. कलामवा	30-33
8	नवाचार शिक्षा में अध्यापकीय भूमिका	
	डॉ. अर्जुन के. तडवी	34-37
9	धूमिल की कविताओं में जनवादी चेतना	
	डॉ. एन. टी. गामीत	38-45
0	गुजराती दलित साहित्य और उपन्यास	
	डॉ. सुशील जी. धर्माणी	46-53
1	हिन्दी काव्य में राष्ट्रीयता की भावना	
	डॉ. महेश एम. पटेल	54-59
12	नई राहों के अन्वेषी: अजेय	
	डॉ. जयेश एल. व्यास	60-61
3	हरिवंशराय वच्चन के काव्य में यथार्थबोध	
	डॉ. कमलेश सी. देसाई	62-67
4	गुरु गोरखनाथ की योग-साधना	
	प्रा. वेकरिया गोविन्दभाई टी.	68-71
15	'आवाँ' उपन्यास में व्यक्त नारी विमर्श	
	डॉ. सरोज एम. वारिआ	72-75
16	हिन्दू – मुस्लिम संस्कृति का यथार्थ: अक्षयवट	
	परमार मनहर टी.	76-78
17	सामाजिक चेतना के रूपमें धर्मवीर भारती का कथा साहित्य	
	त्रिवेदी अर्चना एम.	79-84
18	भारत में महिलाओं की सामाजिक स्थिति : कल, आज और भविष्य में	
	श्रीमती आराधनाकुमारी लोहार	85-87
19	सुभद्रा कुमारी चौहान का व्यक्तित्व: एक विहंगालोकन	
	राठवा सेगाभाई दलसीग	

हरिवंशराय बच्चन के काव्य में यथार्थबोध

डॉ. कमलेश सी. देसाई
अध्यक्ष, हिन्दी विभाग
भवन्स श्री ए. के. दोशी महिला
कोलेज, जामनगर

डॉ. हरिवंशराय बच्चन हालावादी कवि माने जाते हैं। सुबोधभाव और सुन्दर कल्पना उनकी कविता की विशेषता रही है। बच्चनजी की कविताओं में जीवन के विविध भाव प्रकट हुए हैं। प्रेम की लगन, मस्ती की हलचल, प्रेमी हृदय की वेदना अंधकार पर रात्रिमें (तुम्हारी) सुबह की आशा, मानवजीवन की क्षणभंगुरता, निराशा का आक्रोश, भूख का महत्व, गांधीवादी विचारधारा, मानवजीवन में आधुनिक सभ्यता पर व्यंग्य आदि विविध भावों का सुंदर चित्रण बच्चनजी की कविता का विषय रहा है। मानवजीवन की लालसा और स्वाभाविक तृष्णा का सजीव आलेखन उनकी कविताओं में मिलता है। उमर खैयाम की मस्ती और भावुकता का गेहरा प्रभाव बच्चनजी पर रहा है।

कवि प्रेम के कवि हैं। वे मानते हैं कि प्रेम शाश्वत है, उनका बन्धन जन्म - जन्म का होता है लेकिन प्रेम की पराकाष्ठा वेदना में होती है, जो विरह की आग में जलता नहीं, तड़पता नहीं और अपने प्रियपात्र की जुदाई से जिसका दिल फट नहीं जाता, वह सच्चा प्रेमी नहीं हो सकता है। जिस प्रकार सोना आग में तपने से और शुद्ध बनता है। उसी प्रकार कलियों से कवितामें प्रेमकी वेदना व्यक्त हुई है बचपन में कविने अपनी प्रेमिका के प्रति क्रूर व्यवहार किया था। उसे याद करके वह विरह की अग्नि में जल जाते हैं -

क्रूर कार्य यह कैसे करता
सोच इसे हूँ आह भरता
कलियो तुमसे क्षमा मांगते
अपराधी मैं हाला।

बच्चनजी को शराब से अधिक प्रेम है। वे मानते हैं कि जीवन में मस्ती होनी चाहिए। यदि जीवन में मस्ती नहीं तो जीवन जीने लायक नहीं, दुनिया स्वार्थी है परन्तु इसे कवि को कोई मतलब नहीं, उनको तो बस अपनी मस्ती और मादकता से काम है। कवि अपने शराबखाने में मस्ती के जाम पर जाम पीये जा रहे हैं। वे कहते हैं -

'मधुर भावनाओं की सुमधुर नित्य बदलाता हूँ हाला,
भरता हूँ इस मद से अपने ही उर का प्याला।

कवि केवल अपने ही लिए मस्ती का मादकता से अनुभव करना नहीं चाहते, परन्तु दूसरों के लिए भी मस्ती बीखेरना चाहते हैं और आसपास के वातावरण को मादकता और मस्ती से भर देना चाहते हैं।

बच्चनजी चिर आशओं के कवि हैं। जीवन को क्षणभंगुर मानते हैं और उनकी नजर में प्रत्येक वस्तु नश्वर है। वह मानते हैं कि जो चीज बनती है, वह टूटती है परन्तु इससे वह निराश नहीं होते। उनका अंधकारमय मार्ग आशाकी किरनें हमेशा प्रकाशमान करती रहती हैं। कवि मानव को निर्माण का प्रतिनिधि मानते हैं इसलिए निराशाओं को छोड़कर आशा के दीपक जलाने की सलाह देते हैं -

'हैं अंधेरी रात पर
दीया जलाना कब मना हैं।

निर्माण कवितामें कविकी आशावादी दृष्टि का विकाररूप देखने को मिलता है। वस्तु नश्वर है। सुख-दुःख का चक्र जीवन में चलता रहता है। अंधकार सुनहरे किरण नई रोशनी लाती है। एक वस्तु -

आशा और निराशा का समन्वय दिखाई देता है। जीवन दुःखनाशक है, तो फिर उसके दुःख में निराशा क्यों? निराशा तो उसके जीवन में होती है जो मस्ती को भूल जाता है।
अभूत कविताओं में कहीं कहीं निराशावादी दृष्टिकोण दिखाई देता है लेकिन इनमें जो निराशा दिखाई देती है वह लम्बे अरसे तक नहीं रहती। 'निशा-निमेषण' कविता में कविका निराशा की शक्ति दिखाई देती है परन्तु कवि की आशावादी दृष्टि इस निराशा को तुरंत मिटा देती है।

बच्चनजी की कविता का मुख्य विषय प्रेम रहा है। कवि अपनी प्रियतमा के साथ के एक-एक क्षण गुजारना चाहते हैं। एक तरफ अपनी प्रियतमा का साथ हो और दूसरी तरफ शराब की मानत हो, तो स्वर्ग में जानेकी जरूरत नहीं, कवि कहते हैं -

'इस पार प्रिय। तुम हो मधु है,

उस पार न जाने क्या होगा।

कवि बच्चनजी की कलम केवल प्रेम, आशा, मस्ती और निराशा के भावों की व्यक्त करके रुक नहीं गई परन्तु जीवन के विविधभावों के चित्रण में उसकी अपनी शक्ति का परिचय कराया। 'बंगाल का अकाल' काव्य में मानव की माहजिक वृत्ति 'भूख' को 'भवानी' मानकर उसकी प्रचंडशक्ति का परिचय कराया है और साथ ही साथ उसमें 'भूख' लोगों की शक्ति का परिचय देकर शासकों और नेताओं को चेतावनी देकर क्रांतिका नारा लगाया है।

'निम के दो पेड़' कविता में मानवजीवन में श्रद्धा का कितना महत्व है यह बताकर हमारी आधुनिक शिक्षा पद्धति और पश्चिमी सभ्यताका अन्धी अनुकरण वृत्ति पर व्यंग्य किया गया है। तुलसीदास जैसे महान पंडित - कवि - भक्त की कविता - शक्ति का परिचय भी दिया गया है। 'बुद्ध और नाचघर' कविता में आधुनिक सभ्यता पर करारा व्यंग्य किया गया है। मानव का स्वभाव बड़ा ही विचित्र होता है। वह भगवान तक की बात सुनने के लिए तैयार नहीं होता अथवा सुनी-अनसुनी कर देता है। यह बताकर मानवजाति का मजाक उड़ाया गया है।

कविने 'चोटी की बरफ' कविता में समाज और सामाजिकता का महत्व बताया है। मानव ऐसे अलग रहकर कितना भी महान क्यों न बने परन्तु समाज से अलग रहकर वह अपनी महानता खो देता है ऐसे विचार करके समाजमें उपयोगी बनने का सन्देश सुनाया गया है। 'प्रार्थना मतकर मतकर सतकर', कवितामें मार्क्सवादी विचारधारा के दर्शन होते हैं। कवि इसमें मानवजीवन का मूल्य बताकर ईश्वर की खिल्ली उड़ाते हैं। 'गर्म लोहा पीटा' कविता में कविने मौके का फायदा उठा लेने की सलाह दी है और - 'एक गज सो गज बराबर' हिम्मत और हौसले की महत्ता बताते हैं।

बच्चनजीने अपनी कविताओं में गांधीवादी विचारधारा को भी स्थान दिया है। 'सूत की माला और खादी के फूल' कविता में कविने गांधीजी की महत्ता बताकर उनको श्रद्धांजलि दी है।

उपसंहार:

इस प्रकार श्री हरिवंशराय बच्चनजी की कविताओं में जीवन के विविधभाव मिलते हैं। वे हिन्दी काव्य जगत की एक महान विभूति हैं। उनकी कविताएँ मानवजीवन के लिए अति मूल्यवान हैं क्योंकि कविने मानवहृदयकी भावनाओं का काव्यमय चित्रण बड़ी कुशलता से किया है। हिन्दी साहित्य में कविता रूपी आकाश में एक चमकते सितारे हैं। बच्चनजी के सम्बन्ध में कही गई डॉ. नगेन्द्र की यह पंक्ति - प्रत्यक्ष: व्यक्तिगत जीवन की कविता होने के कारण बच्चन की कविता का मूल आधार है अनुभूति और उसकी सबसे बड़ी और बहुत अंशों में एकत्रित शक्ति है।

अन्ततः बच्चनजी आधुनिक हिन्दी साहित्य के एक अत्यंत महत्वपूर्ण कवि-व्यक्तित्व महामानव हैं। इन्होंने गुण और परिणाम, गद्य और पद्य, भाव और भाषा दोनों ही दृष्टियों से हिन्दी भारती के भण्डार को समृद्ध किया है। उनकी जन-मन-रंजकारी काव्यभाषा इतनी सरल, रोचक, समृद्ध और साहित्यिक है जिनके कारण हिन्दीभाषा का प्रत्येक सुधी पाठक उनको हमेशा याद करेगा। साहित्य में आज भी उनका सम्मान है।

संदर्भ:

1. आजके लोकप्रिय कवि 'हरिवंशराय बच्चन'
2. 'बच्चन' एक अभिनव मूल्यांकन - डॉ. श्यामसुंदर घोष पृ. 123

Impact Factor- 3.465

ISSN 2393 - 8285

Journal of Humanities and Culture

*An International Peer Reviewed Refereed Research Journal
for Higher Education A Multidisciplinary Research Journal for All*

Vol. VIII

2021

No.1

Quarterly Journal
January - March 2021

Editor in Chief

Dr. Anita Devi

Faculty of Arts
Banaras Hindu University
Varanasi

Editor

Dr. Anil Kumar

Faculty of Law
Banaras Hindu University
Varanasi

Co-Editor

Dr. Shiv Shankar Yadav

Department of Hindi
BBAU, Lucknow

ISSN: 2393-8285

Journal of Humanities and Culture

An International Peer-Reviewed Refereed Research Journal Related to
Higher Education
A Multidisciplinary Research Journal for All

Quarterly Journal

January-March, 2021

Vol. VIII, No. 01

Editor in Chief

Dr. Anita Devi

Faculty of Arts
Banaras Hindu University
Varanasi

Editor

Dr. Anil Kumar

Faculty of Law
Banaras Hindu University
Varanasi

Co-Editor

Dr. Shiv Shankar Yadav

Asstt. Professor
Deptt. of Hindi
Babasaheb Bhimrao Ambedkar Central University
Lucknow

Skylark Publication

Basuhan, Kardhna Mirzamurad
Varanasi-221307, U.P. (India)
Mob. 9473655180, 7905336902
E-mail: skylarkpub@gmail.com
Website : <http://skylarkpublication.in>

Journal of Humanities and Culture

An International Peer- Reviewed & Refereed Research Journal Related to
Higher Education, A Multidisciplinary Research Journal for All

Vol. VIII, No.1, January-March, 2021, ISSN 2393-8285

Contents

- **Comparative Analysis of Operating Efficiency of Dena Bank and Bank of Baroda** 1-12
Somnath K. Joshi
- **Comparative Analysis of Financial Risk Associated with Equity Fund and Equity Tax Planning Fund in India** 13-23
Daxa C. Trivedi
- **Information Seeking Behavior of the Faculty Member of Arts & Commerce College-Jamnagar City: A Survey** 24-31
Joshi Vijay R.
Dr. Mital P. Manavadaria
- Fine Art (Visual Art) Education during Covid-19 and Future Challenges** 32-37
Dr. Kumar Jigeeshu
- **Behind the Mist Ancient history of Santals in Jharkhand** 38-42
Samir Prasad
- Protection of Wildlife in India: A Critical Analysis** 43-52
Dr. Nandita Adhikari
- **Trade and Environmental WTO and Beyond** 53-60
Sakshi Pathak
- **Diasporas Crisis of Identity in Jhumpa Lahiri's The Namesake** 61-65
Dr. Anand Kunwar
- **फीरोज शाह के समय निर्माण कार्य** 66-67
कुसुम राय
- **जनपद मऊ में परिवार कल्याण कार्यक्रम की अभिरूचियाँ** 68-75
डॉ० शब्बू
- **भारतीय राष्ट्रीय चेतना में गाँधी के आर्थिक दृष्टिकोण** 76-81
विवेन्द्र कुमार

International Peer-Reviewed Referred Journal

Surabhi

Impact Factor : 3.1

ISSN - 2349 : 4557

Vol-1

48th Issue

March - 2021

Editor

Mr. Rohit Parmar

ISSN : 2349-4557

Surabhi

International Peer-Reviewed Refereed Journal

48th Issue

Volume-1

March-2021

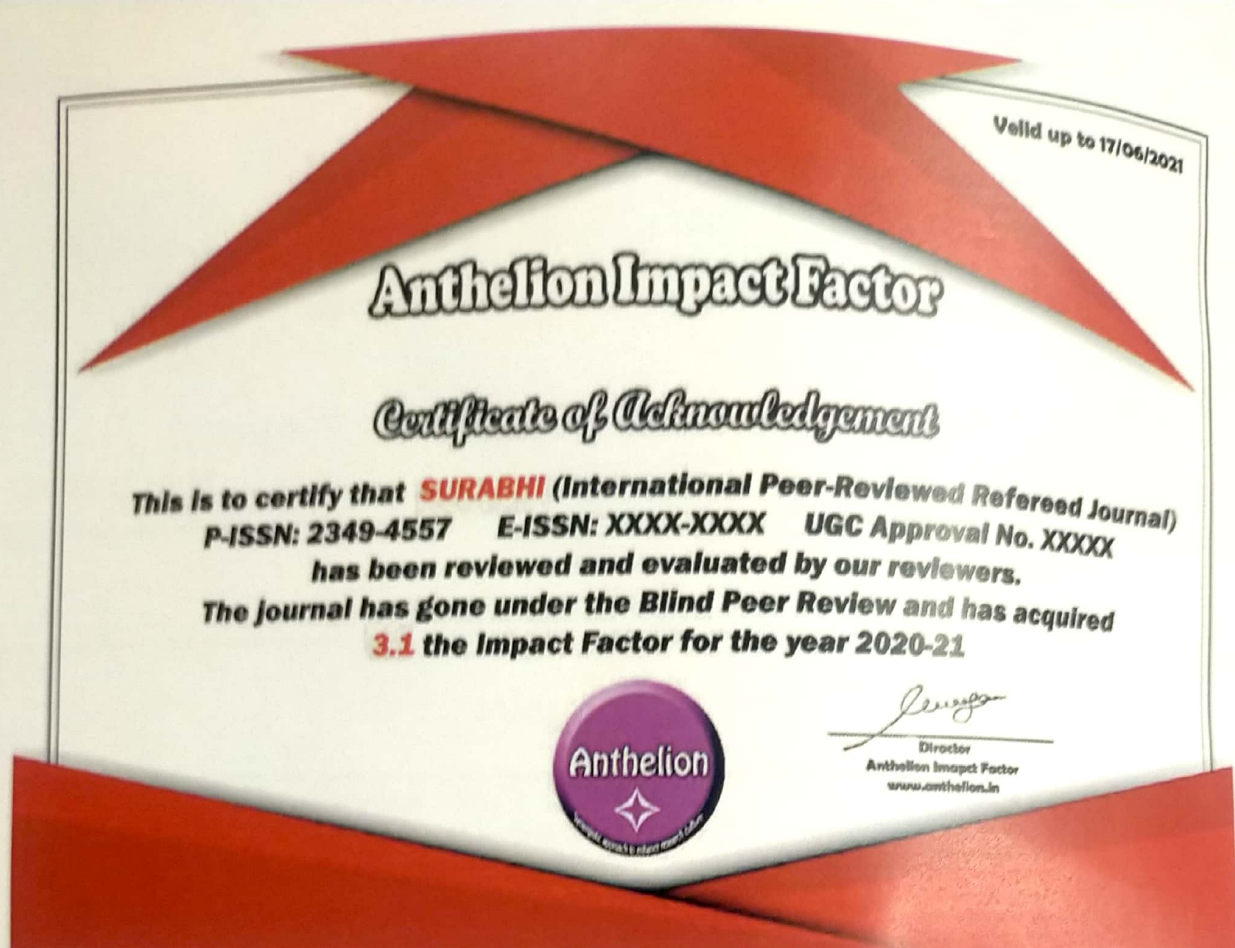
Editor in Chief
Mr. Rohit Parmar

Advisory Committee

❖ Prof. (Dr.) Chetan Trivedi Vice Chancellor Bhakta Kavi Narsinh Mehta University, Junagadh, Gujarat, India	❖ Mr. Kishor Makwana (Senior Journalist, Administrator, Educator, Editor, Writer, Columnist) Ex. Editor - 'Namskar' & 'Sadhna', Founder: Mission BHIM Website, Board Member: Babasahab Ambedkar Open University, Ahmedabad, Gujarat
❖ Prof. H. N. Vaghela (Former Acting V. C.) Professor & Head, Department of Hindi, M. K. Bhavnagar University, Bhavnagar, Gujarat, India	❖ Dr. Chandrakanta K. Mathur Assistant Professor Department of Political Science, Shyama Prasad Mukharjee College, Delhi University, Delhi, India
❖ Mr. Anilkumar J. Raval (Administrator, Educator, Editor, Writer, Columnist) Editor - Sanskar Dipika, Vidya Bharati, Gujarat Prant, Ahmedabad, Gujarat, India	❖ Prof. Jaydipsinh K. Dodiya Professor & Head, Department of English & CLS, Saurashtra University, Rajkot, Gujarat

Editorial Board

❖ Mr. Rohit Parmar Chief Editor Ayudh Publication, Bhavnagar, Gujarat, India	❖ Dr. Jiten J. Parmar (GES-II) Associate Editor Assi. Professor, Bahauddin Govt. Arts College, Junagadh, Gujarat, India
❖ Dr. Dilip B. Kataliya (GES-II) Section Editor Assi. Professor, Government Science College, Mandavi, Kachchha, Gujarat, India	❖ Ms. Surabhi A. Parmar (GES-II) Section Editor Assi. Professor, Government Arts College, Mandal, Ahmedabad, Gujarat, India

∞ Impact Factor: 3.1 ∞

GOVERNMENT OF INDIA
Ministry of Human Resource Development
Department of Higher Education, MHRD
Raja Rammohun Roy National Agency for ISBN

Room No. 13, Jeevandeep Building, 4th Floor, Parliament Street,
 New Delhi 110001, Phone No. 011-23369668

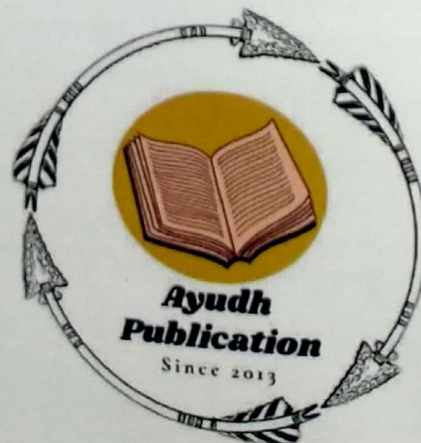
Application Reference Number

6968|ISBN|2018|P

1. Name of Publishing Agency	<u>Ayudh Publication</u>
2. Name of Proprietor/Director/Author	<u>Rohitkumar Jeevanbhai Parmar</u>
3. Date of Establishment	<u>01/05/2013</u>
4. Nationality	<u>INDIA</u>
5. Mailing Address (Including post Code)	<u>B/4854/A, Doctor House, Kaliyabid, Bhavnagar, Gujarat</u>
6. Email	<u>ayudhpublication2017@gmail.com</u>
7. Publisher's Website	<u>www.ayudhpublication.com</u>
8. Phone (Inclu. Area code)	
9. Mobile	
10. Fax (Inclu. Area code)	<u>09428343635</u>
11. State	
12. District	<u>GUJARAT</u>
13. Pin code	<u>Bhavnagar</u>
14. Publishing Fields	<u>364002</u>
15. Application Title	

Science & Tech | Philosophy | Religion | Social Sciences | Literature | Arts | Educational Books | School/Children
 Books | Pure Science | Ideology

16.	Collaborative learning – As a Paradigm of New Forms in Education: Critical Assessment of Individual and Collaborative learning workout Examples on Problem-Solving transference and Cognitive load Mr. Harihar C. Patel.....	81
17.	જામનગર શહેરના અધ્યાપકોનો ગ્રંથાલય વાંચનરસ : એક અધ્યયન Vijay R. Joshi.....	86
18.	જીવનશિક્ષણમાં પ્રવાસ દ્વારા જીવનની મુસાફરી અને “પૂર્વોત્તર” માં સર્જકનું ઐશ્વર્ય દર્શન જયદીપભાઈ જમસીભાઈ ચૌધરી.....	91
19.	A study of Stress Management and Effective Relaxation Technique Trupti V. Vala.....	94
20.	CUSTOMERS' PERCEPTION RELATED TO BANK OFFICIAL'S BEHAVIOUR TOWARDS THEM AT SELECTED BANKS IN UNION TERRITORY OF DADRA AND NAGAR HAVELI Dipankar Prajapati & Dr. B. P. Bhuvra.....	100
21.	The place of god in Yog Darshan Dr. Parth S. Sharma.....	105
22.	KANT'S COPERNICAN REVOLUTION- AN EVALUATION Nidhi B. Kalani.....	107
23.	SWARUP LAKSHAN OF BRAMH AND ONOLOGICAL EVALUTION Dakshesh G. Vadher.....	109
24.	માનવ ચિત્તની સૂક્ષ્મ લાગણી-વૃત્તિઓનું નિરૂપણ ડૉ. દિલીપ આર. અમીન.....	111
25.	ओमप्रकाश वाल्मीकि कृत 'सलाम् कहानीसंग्रह में व्यक्त आधुनिक सामाजिक जीवनबोध जितेशकुमार के. बारैया.....	113

International Peer-Reviewed Referred Journal

Ayudh

Impact Factor : 3.5

ISSN - 2321 : 2160

Vol-1

70th Issue

March - 2021

Editor

Mr. Rohit Parmar

Ayudh

International Peer-Reviewed Refereed Journal

70th Issue

Volume-1

March-2021

Editor in Chief
Mr. Rohit Parmar

Advisory Committee

❖ Prof. (Dr.) Chetan Trivedi Vice Chancellor Bhakta Kavi Narsinh Mehta University, Junagadh, Gujarat, India	❖ Mr. Kishor Makwana (Senior Journalist, Administrator, Educator, Editor, Writer, Columnist) Ex. Editor - 'Namskar' & 'Sadhna', Founder: Mission BHIM Website, Board Member: Babasahab Ambedkar Open University, Ahmedabad, Gujarat
❖ Prof. H. N. Vaghela (Former Acting V. C.) Professor & Head, Department of Hindi, M. K. Bhavnagar University, Bhavnagar, Gujarat, India	❖ Dr. Chandrakanta K. Mathur Assistant Professor Department of Political Science, Shyama Prasad Mukharjee College, Delhi University, Delhi, India
❖ Mr. Anilkumar J. Raval (Administrator, Educator, Editor, Writer, Columnist) Editor - Sanskar Dipika, Vidya Bharati, Gujarat Prant, Ahmedabad, Gujarat, India	❖ Prof. Jaydipsinh K. Dodiya Professor & Head, Department of English & CLS, Saurashtra University, Rajkot, Gujarat

Editorial Board

❖ Mr. Rohit Parmar Chief Editor Ayudh Publication, Bhavnagar, Gujarat, India	❖ Dr. Jiten J. Parmar (GES-II) Associate Editor Assi. Professor, Bahauddin Govt. Arts College, Junagadh, Gujarat, India
❖ Dr. Dilip B. Kataliya (GES-II) Section Editor Assi. Professor, Government Science College, Mandavi, Kachchha, Gujarat, India	❖ Ms. Surabhi A. Parmar (GES-II) Section Editor Assi. Professor, Government Arts College, Mandal, Ahmedabad, Gujarat, India

INDEX

1.	Less Discussed Ethical Concerns in Sport Dr. Nirav Vasavada.....	1
2.	A study of the Educational Achievement of secondary school students in relation their intelligence and Achievement Hetal V. Surani & Dr. Kamalnayan B. Parmar.....	7
3.	FRAMEWORK FOR FITNESS PSYCHOLOGY Psychology Issues for Fitness Participants and Professionals GOPALBHAI RAMBHAI BARAD.....	12
4.	An Analytical Study on Performance of Selected Fertilizer Companies by using Data-Envelopment Analysis Model Harsha Ramani.....	20
5.	Sustainable Management of Water Resources in Agriculture Poonam R. Patel.....	28
6.	Educational Migration: Making of Indian Diaspora Miss. Shraddha P. Sisodiya.....	32
7.	Information Seeking Behaviour of the Students at Shri A. K. Doshi Mahila College Jamnagar: A Survey Vijay R. Joshi.....	36
8.	A STUDY OF SCIENTIFIC APTITUDE IN RELATION TO GENDER, EDUCATIONAL ACHIEVEMENT AND ACADEMIC STREAM AT HIGHER SECONDARY LEVEL Kamlesh R. Patel.....	43
9.	STUDY OF PROBLEM FACED BY CANDIDATE WHO ARE PREPARING FOR THE COMPETATIVE EXAM DURING CORONA PANDEMIC Dr. Jayeshkumar D. Patel.....	52
10.	यथार्थ की धारा पर बहती 'कागज की नाव' नासिरा शर्मा श्रीमती शशिकला और डॉ. गिरीश चंद्र पंत.....	54
11.	तुलसी काव्य का मूल्यांकन और विश्वनाथ त्रिपाठी भरतकुमार पी. वणकर.....	57
12.	स्वातंत्र्योत्तर हिन्दी लघुकथाओं में नारी विमर्श धर्मेन्द्रकुमार एच. राठवा.....	61
13.	आदिवासी समुदाय का जंगल के साथ संबंध गीता बी. गामेती और डॉ. सुभाष पांडर.....	68

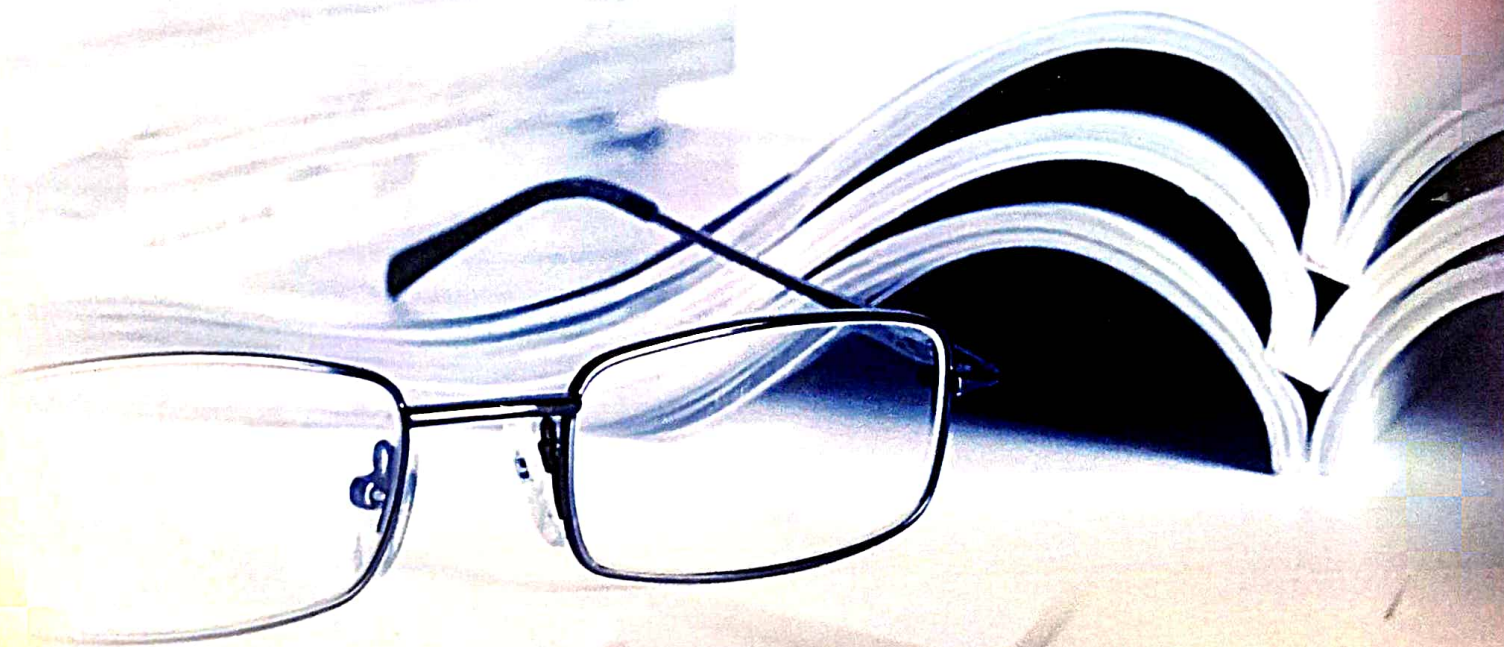

MAH/MUL/03051/2012
ISSN-2319 9318

Vidyawarta[®]

International Peer Reviewed Multilingual Research Journal

Issue-38, Vol-03 April to June 2021

Editor

Dr.Bapu G.Gholap

MAH/MUL/ 03051/2012

ISSN :2319 9318

April To June 2021
Issue 38, Vol-03

Date of Publication
01 April 2021

Editor

Dr. Bapu g. Gholap

(M.A.Mar.& Pol.Sci.,B.Ed.Ph.D.NET.)

विद्येविना मति गेली, मतीविना नीति गेली
नीतिविना गति गेली, गतिविना वित्त गेले
वित्तविना शूद्र खचले, इतके अनर्थ एका अविद्येने केले

-महात्मा ज्योतीराव फुले

❖ विद्यावार्ता या आंतरविद्याशाखीय बहुभाषिक त्रैमासिकात व्यक्त झालेल्या मतांशी मालक,
प्रकाशक, मुद्रक, संपादक सहमत असतीलच असे नाही. न्यायक्षेत्र:बीड

"Printed by: Harshwardhan Publication Pvt.Ltd. Published by Ghodke Archana
Rajendra & Printed & published at Harshwardhan Publication Pvt.Ltd.,At.Post.
Limbaganesh Dist,Beed -431122 (Maharashtra) and Editor Dr. Gholap Bapu Ganpat.

Reg.No.U74120 MH2013 PTC 251205
Harshwardhan Publication Pvt.Ltd.

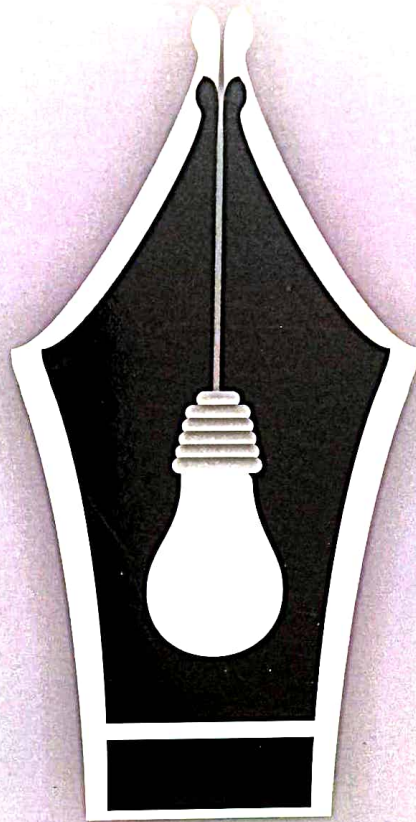
At.Post.Limbaganesh,Tq.Dist.Beed
Pin-431126 (Maharashtra) Cell:07588057695,09850203295
harshwardhanpubli@gmail.com, vidyawarta@gmail.com

All Types Educational & Reference Book Publisher & Distributors / www.vidyawarta.com

- 26) महर्षि दयानन्द सरस्वती की दार्शनिक विचारधारा एवं सामाजिक सुधार ...
डॉ० यतेन्द्र पाल गौड़, मेरठ (उ०प्र०) ||106
- 27) डॉ बाबासाहेब आंबेडकर कै शिक्षा से सम्बन्धीत विचार वर्तमान परिस्थितियों ...
डॉ. कुंभन खण्डेलवाल & नयन इंगले, इन्दौर म.प्र. ||113
- 28) भारत के फुटकर व्यापार क्षेत्र में प्रत्यक्ष विदेशी निवेश का प्रभाव
डॉ. अर्चना बी. जैन, गोंदिया ||116
- 29) वागर्थ : आलेख : महत्त्व और विशिष्टता
डॉ. जगदीश गिरि & मन्जु लता, जयपुर ||121
- 30) डर, चिंता और खेल प्रदर्शन — एक विश्लेषण
डॉ. अरूण कुमार नायक, अम्बिकापुर (छ.ग.) ||126
- 31) न्यूनतम समर्थन मुल्य(MSP) के संदर्भ में तिरोडा(जि: गोंदिया) तहसील के ...
प्रा.डॉ. ए.बी. पटले, नागपूर ||128
- 32) प्रवासी हिंदी काव्य में भारतीयता
प्रा. डॉ. सुनीता नारायणराव कावळे, जि. जलगाँव ||133
- 33) विनोदकुमार शुक्ल के उपन्यासों में कस्बाई परिवेश
डॉ. नजमा एम. अंसारी, जामनगर ||136
- 34) इक्कीसवीं सदी के प्रथम दशक के हिन्दी कहानियों में चित्रित राजनीतिक समस्या
डॉ. वाला मनिषा एम., राजकोट ||141
- 35) कृष्णा सोबती और भीष्म साहनी के उपन्यासों में साम्प्रदायिकता और विभाजन ...
मेहता लीना वी., राजकोट ||147
- 36) हिन्दी साहित्य का इतिहास : पुनर्लेखन की समस्याएँ
डॉ. व्यास निलेशकुमार डी., बड़ौदा ||159
- 37) भौगोलिक शोध में कम्प्यूटर की उपयोगिता
डॉ.मलखान सिंह, विदिशा (म.प्र.) ||162
- 38) संस्कृत साहित्य की दृष्टि में रहस्यवाद
डॉ. तेजनाथ पौडेल, जम्मू ||165

MAH/MUL/03051/2012
ISSN-2319 9318

Editor
Dr. Bapu G. Gholap

VidyawartaTM

Peer Reviewed International Multilingual Research Journal

Issue-39, Vol-04, July to Sept. 2021

MAH/MUL/ 03051/2012

ISSN :2319 9318

July To Sept. 2021
Issue 39, Vol-04

Date of Publication
01 July 2021

Editor

Dr. Bapu g. Gholap

(M.A.Mar.& Pol.Sci.,B.Ed.Ph.D.NET.)

विद्येविना मति गेली, मतीविना नीति गेली
नीतिविना गति गेली, गतिविना वित्त गेले
वित्तविना शूद्र खचले, इतके अनर्थ एका अविद्येने केले

-महात्मा ज्योतीराव फुले

❖ विद्यावार्ता या आंतरविद्याशाखीय बहुभाषिक त्रैमासिकात व्यक्त झालेल्या मतांशी मालक, प्रकाशक, मुद्रक, संपादक सहमत असतीलच असे नाही. न्यायक्षेत्र:बीड

"Printed by: Harshwardhan Publication Pvt.Ltd. Published by Ghodke Archana Rajendra & Printed & published at Harshwardhan Publication Pvt.Ltd.,At.Post. Limbaganesh Dist,Beed -431122 (Maharashtra) and Editor Dr. Gholap Bapu Ganpat.

Reg.No.U74120 MH2013 PTC 251205
Harshwardhan Publication Pvt.Ltd.

At.Post.Limbaganesh,Tq.Dist.Beed
Pin-431126 (Maharashtra) Cell:07588057695,09850203295
harshwardhanpubli@gmail.com, vidyawarta@gmail.com

All Types Educational & Reference Book Publisher & Distributors / www.vidyawarta.com

- 14) The study of Handloom industry in 20th century
Prof. Laxmiprabha Ughade, Ahmednagar || 65
- 15) YOGA FOR HEALTHY LIFE
Dr. Prafull Prakash Varale, Murtujapur Dist. Akola. || 67
- 16) Road Safety and Sustainable Development (Need of man)
Principal Dr. Shaikh S. J., Amalner, Tal. Amaner, Dist. Jalgaon || 68
- 17) FROM INVISIBILITY TO FRONTLINE WARRIORS: WOMEN AND THE
Dr. Sushila Ramaswamy, Chanakyapuri, New Delhi || 71
- 18) THE INDIAN SCENARIO OF GENDER BASED VIOLENCE
Lalit Kumar Dayal || 80
- 19) निवडक कथालेखिकांच्या नव्वदोत्तरी ग्रामीण कथांचे स्वरूप
प्रा. छाया भगवान शिंदे, कोपरगाव, जि. अहमदनगर. || 86
- 20) माहिती साक्षरता
डॉ. विलास अशोकराव काळे, पूर्णा (जं.), जि. परभणी || 89
- 21) गांधीजी आणि ग्रामस्वराज्य
डॉ. अतुल पद्माकर खोसे, शिरपूर, जिल्हा धुळे || 92
- 22) स्थलांतराचे अर्थशास्त्र
डॉ. जयश्री पुरुषोत्तम सरोदे, भुसावळ || 94
- 23) डॉ. सदानंद देशमुख यांच्या कवितेतील स्त्री चित्रण
पुष्पा सुनिल जाधव, ठाणे (प) || 99
- 24) हिन्दी की बाल कहानियों में नैतिक शिक्षा
रमा तोमर, ग्वालियर (म.प्र.) || 103
- 25) महिला कहानीकारों की रचनाओं में परिवर्तन की विविध दिशाएँ
डॉ. नज़मा एम. अंसारी, जामनगर || 108
- 26) राजकीय माध्यमिक विद्यालयों में अध्ययनरत बालिकाओं की नामांकन की स्थिति.....
योगेश मैनाली, नैनीताल, उत्तराखण्ड || 115

ISSN 2394-5303

Printing Area®

Issue-99, Vol-02, March 2023

Peer Reviewed International Multilingual Research Journal

Editor

Dr.Bapu G.Gholap

आंतरराष्ट्रीय बहुभाषिक शोध पत्रिका

प्रिंटिंग एरिया

Printing Area International Interdisciplinary Research
Journal in Marathi, Hindi & English Languages
March 2023, Issue-99, Vol-02

Editor
Dr. Bapu g. Gholap
(M.A.Mar.& Pol.Sci.,B.Ed.Ph.D.NET.)

"Printed by: Harshwardhan Publication Pvt.Ltd. Published by Ghodke Archana Rajendra & Printed & published at Harshwardhan Publication Pvt.Ltd.,At.Post. Limbaganesh Dist,Beed -431122 (Maharashtra) and Editor Dr. Gholap Bapu Ganpat."

Harshwardhan Publication Pvt.Ltd.

At.Post.Limbaganesh,Tq.Dist.Beed
Pin-431126 (Maharashtra) Cell:07588057695,09850203295
harshwardhanpubli@gmail.com, vidyawarta@gmail.com

Reg.No.U74120 MH2013 PTC 251205

All Types Educational & Reference Book Publisher & Distributors / www.vidyawarta.com

- 25) राष्ट्रीयता की इतिहासभाषी चेतना और विभाजन से जुड़े उपन्यास
डॉ. नज़मा एम. अंसारी (गुजरात) ||134
- 26) परिवर्तनशील मुस्लिम बंजारा महिलाओं का शैक्षिक अध्ययन
नाजमीन ||140
- 27) दीनदयाल शर्मा के बाल कविता का समालोचनात्मक परिचय
डॉ. विरनाथ पांडुरंग हुमनाबादे, जि. लातूर, महाराष्ट्र ||143
- 28) भारत के विभिन्न प्रांतों के लोक नृत्य
राजेश कुमार, शिवनगर, जम्मू तवी ||146
- 29) उत्तराखण्ड राज्य में पलायन : एक समाजशास्त्रीय अध्ययन
डॉ. अनीता सिंह, लोहाघाट, चम्पावत ||148
- 30) गुणत्रय का स्वरूप : श्रीमद्भगवद्गीता के अनुसार
डॉ. तरुण कुमार दीप, दिल्ली ||153
- 31) एनसीसी : राष्ट्र निर्माण में महत्व एवं भूमिका
लेफ्टिनेंट (डॉ०) कौशलेन्द्र वर्मा ||155
- 32) किशोरावस्था एवम बालिका शिक्षा
धर्मेन्द्र कुमार वर्मा, जयपुर, राजस्थान ||159
- 33) वस्तु एवं सेवा करके केंद्र में उभरता भारत
डॉ. विनोद कुमार, अमरोहा, उत्तरप्रदेश ||164
- 34) प्राथमिक विद्यालयों के शिक्षक-शिक्षिकाओं के तनाव प्रबन्धन का अध्ययन
डॉ० एम०पी० सिंह, कानपुर देहात (उ०प्र०) ||167
- 35) निपुण भारत मिशन
डॉ. उषा दुबे, ग्वालियर ||172
- 36) मानव तस्करी : मानवता का काला अध्याय
डॉ. श्यामसिंह राजपुरोहित ||174

Vidya Warta®

Issue-46, Vol-03, April to June 2023

Peer Reviewed International Multilingual Research Journal

Editor
Dr.Bapu G. Gholap

MAH/MUL/ 03051/2012

ISSN :2319 9318

April To June 2023
Issue 46, Vol-03

Date of Publication
01 April 2023

Editor

Dr. Bapu g. Gholap

(M.A.Mar.& Pol.Sci.,B.Ed.Ph.D.NET.)

विद्येविना मति गेली, मतीविना नीति गेली
नीतिविना गति गेली, गतिविना वित्त गेले
वित्तविना शूद्र स्वचले, इतके अनर्थ एका अविद्येने केले

-महात्मा ज्योतीराव फुले

❖ विद्यावार्ता या आंतरविद्याशाखीय बहुभाषिक त्रैमासिकात व्यक्त झालेल्या मतांशी मालक, प्रकाशक, मुद्रक, संपादक सहमत असतीलच असे नाही. न्यायक्षेत्र:बीड

"Printed by: Harshwardhan Publication Pvt.Ltd. Published by Ghodke Archana Rajendra & Printed & published at Harshwardhan Publication Pvt.Ltd.,At.Post. Limbaganesh Dist,Beed -431122 (Maharashtra) and Editor Dr. Gholap Bapu Ganpat.

Reg.No.U74120 MH2013 PTC 251205
Harshwardhan Publication Pvt.Ltd.

At.Post.Limbaganesh,Tq.Dist.Beed
Pin-431126 (Maharashtra) Cell:07588057695,09850203295
harshwardhanpubli@gmail.com, vidyawarta@gmail.com

All Types Educational & Reference Book Publisher & Distributors / www.vidyawarta.com

- 27) मूल्यांकन सामग्री का अनुवाद : अशुद्धियाँ और समाधान
डॉ. विजय कलमधार, छिंदवाड़ा (म.प्र.) ||114
- 28) मोहन राकेश के कहानियों में पारिवारिक संवेदना
डॉ. नज़मा एम. अंसारी, जामनगर (गुजरात) ||118
- 29) माध्यमिक स्तर के सामान्य एवं पिछड़ी जाति के विद्यार्थियों की शैक्षिक अभिप्रेरणा का ...
डॉ० हरीश कंसल, निहारिका मिश्रा, राजस्थान ||122
- 30) तकनीकी स्तर के विद्यार्थियों की मानसिक योग्यता का अध्ययन : योग साधना के ...
डॉ० पंकज कुमार, चन्दौली (उ०प्र०) ||127
- 31) महिलाओं के अधिकारों की पृष्ठभूमि : प्राचीन भारत के विशेष सन्दर्भ में
कविता, जयपुर ||131
- 32) दलितों के शैक्षणिक उद्धार में सूचना और प्रौद्योगिकी की भूमिका
समीर, सत्य प्रकाश, मेरठ, उत्तर प्रदेश (भारत) ||136
- 33) उत्तर प्रदेश के कृषि विश्वविद्यालयों के ग्रंथालयों का विश्लेषणात्मक अध्ययन
संतोष सिंह राठौर, ग्वालियर (म.प्र.) ||142
- 34) खुबीर सहाय के कविता में सामाजिक बोध
प्रा. डॉ. शेख आर. वाय., ता. उमरगा ||145
- 35) समाज सुधारक कवि कबीरदास
डॉ. श्रद्धा हिरकने, पृथुराज सिंह राजपूत, प्रियंका पटेल, रायपुर ||148
- 36) माध्यमिक स्तर के विद्यार्थियों की गणित विषय में समस्या समाधान योग्यता पर ...
प्रो० शिवम् श्रीवास्तव, शिवमूर्ति, अयोध्या (उ०प्र०) ||151
- 37) विद्यार्थियों के मानसिक दबाव का विश्लेषणात्मक अध्ययन
संतोष सिंह, शाहजहाँपुर, उ. प्र. ||156
- 38) डॉ. भीमराव अम्बेडकर के सामाजिक चिन्तन में शिक्षा और नारी : एक अनुशीलन
ममता भाटी, मेरठ ||158
- 39) जयपुर के पर्यटन में स्थापत्य की भूमिका
सीताराम मेसारिया, जयपुर ||164

Atmaj

Academic Research Journal

An International Peer-Reviewed Research Journal

ISSN: 2348 - 9456

Impact Factor 5.450

Volume-XVIII, Issue -IX, July-Dec. - 2022

Editor-In-Chief

Dr. Dilkhush Patel

EDITORIAL BOARD

Editor – in - Chief

Dr. Dilkhush U. Patel
Principal
V.N.S. Bank Ltd. Arts and Commerce College
Vadnagar 384355

Executive Publisher & Managing Editor

Dr. Dilkhush U. Patel
Chief Editor & Publisher
Vadnagar
Gujarat (India)

Associate Editor

Dr. Prakash R. Patel
Associate Professor and Head
Department of Economics
V.N.S. Bank Ltd. Arts and Commerce College

Dr. Dinesh N. Patel
Assistant Professor and Head
Department of Commerce
V.N.S. Bank Ltd. Arts and Commerce College

Advisory Editors

Prof. (Dr.) Nirnjan P. Patel
In-charge Vice Chancellor
Sardar Patel University, V.V.nagar

Dr. D. B. Rathva
Professor and Head
Department of Sanskrit and Bharatiya Vidya
Hemchandracharya North Gujarat University, Patan

Dr. M. J. Viradiya
Department of Sanskrit
Smt. A. P. Arts and N. P. Patel Commerce College, Naroda

Content of the Table

Sr. No.	Title of the Paper	Author	Page No.
1	A STUDY ON CUSTOMER SATISFACTION TOWARDS DTH SERVICE PROVIDES BASED IN GUJARAT	AJAYKUMAR M. VARIYA	1
2	GST REFORMS IN INDIA: IMPACTS AND IMPLICATIONS	AKASH DANTANI	7
3	CONCEPTUAL REVIEW OF JOB SATISFACTION OF ACADEMICIANS	DILIPKUMAR A. VAGDIYA	11
4	FINANCIAL PERFORMANCE OF ULTRATECH CEMENT LTD. AND J. K CEMENT LTD.	DR.GORDHAN P.SOLANKI	15
5	A STUDY OF SELF-CONCEPT, AND ACADEMIC ACHIEVEMENT OF STD-10TH AND STD-12TH STUDENTS	Dr. Hiralal Dahyalal Parmar	19
6	Comparative study of different types of addictive behavior in Tribal and Slum area of Gujarat	Dr. Bhanu Kapadia Dr. Pranjali S. Dighe	24
7	Social Competence in Adolescents Period	Dr. Ronakkumar R. Parmar	33
8	Analysis of Index Trading with Protective Put during covid-19: Evidence from Nifty 50 Index	Kaival Dave Dr. Ruchita Dave	37
9	PRESENT SCENARIO OF INDIAN ACCOUNTING STANDARD BETWEEN INTERNATIONAL ACCOUNTING STANDARD	Prof.RAJESH PUNABHAI GANAVA	43
10	ECONOMIC REFORM AND PROCESS OF GLOBAL INTEGRATION	Prof. VINA M. BANSAL	48
11	EMOTIONAL MATURITY AMONG SECONDARY SCHOOL STUDENTS	Ram Devraj Gadhavi	51
12	સ્ત્રીશિક્ષણ: બદલાતી ક્ષિતિજો	ડૉ. દિપીકાબેન કે. રોહિત	56
13	ભારતમાં ગ્રામીણ બિન ખેતી વ્યવસાય	ડૉ. જાગૃતિ એમ. પંડ્યા	62
14	શ્રી ગોવિંદ ગુરુ યુનિવર્સિટીમાં અભ્યાસ કરતાં અનુસ્નાતક વિદ્યાર્થીઓની વાંચન ટેવ	Sevak Niraliben Upendrakumar	69
15	ભાવનગર ના સામાજિક, શૈક્ષણિક વિકાસમાં શિશુવિહાર સંસ્થા નું પ્રદાન	કોમલ સી. જાંબુયા	74
16	સમાજમાં શિક્ષણની પ્રગતિ અને વિકાસ	ડૉ. માલાબેન ડી. ગામીત	77
17	શેઠ શ્રી ગીરધરલાલ છોટાલાલ : એક સ્વાતંત્ર્ય સેનાની તરીકે	ડૉ.ગણેશ એન. નિસરતા	81
18	પાલનપુરરાજ્યના દીવાન મુગ્ધાહિતખાન-૨ (ઈ.સ. ૧૬૩૮-૧૬૬૩)	ડૉ.દિપક એમ.પટેલ	85

“FINANCIAL PERFORMANCE OF ULTRATECH CEMENT LTD. AND J. K CEMENT LTD.

DR.GORDHAN P.SOLANKI
ASSISTANT PROFESSOR

BHAVAN'S SHRI A K DOSHI MAHILA COLLEGE, JAMNAGAR

ABSTRACT:

The study analyzed financial performance of Ultratech cement ltd and J k cement ltd companies using Altman's Z-score model. The period of the study was five years from march 2018 to march 2022. The study found that financial soundness of Ultratech Cement ltd was little good than J k cement ltd, during the study period. Ultratech cement ltd Z-score was more than the standard during three years of the study period. Financial position of Ultratech Cements Ltd. Is good than J k cement ltd, since their overall Z-score was more than the standard during three years and it was at moderate level during two years. Financial soundness of J k Cements Ltd was little satisfactory during the study period, its Z-score was more than the standard during two years and it was moderate during three years. Financial soundness in terms of Z-scores of J k Cements Ltd Was not very good in 2018,2019 and 2020 and Financial soundness in terms of Z-scores of Ultratech Cements Ltd. Was not very good in 2019 and 2020.

INTRODUCTION:

Cement industry is one of the basic industries in India. This industry supports for the development of economy, since it provides raw material to all infrastructure of the country. In India there are many cement units in various sizes such as small, medium and large. But most of the cement products are being produced by joint large units such as joint stock companies. Cement industry provides employment opportunities to people both directly and indirectly and it provides continues supply of cement for construction. Joint stock companies are invested by industrialists and public by buying shares. Long survival of the companies will help the investors to get return on their investment and capital appreciation of their investment. Long survival of a company is possible only by earning stable and continues profit, it is possible with efficient financial management. So study of financial performance of cement companies is becoming importance. A study of financial management includes both short term and long term financial management. Some methods propounded by earlier researchers to study efficiency of financial management of manufacturing companies. Altman's Z-score model is one of the popular models to study financial performance of manufacturing companies. The study has applied the above method for the present study.

UltraTech Cement Limited

UltraTech Cement is the largest cement company in India and amongst the leading producers of cement globally. UltraTech is also the largest manufacturer of white cement and ready mix concrete (RMC) in India. As a responsible contributor towards sustainable development, UltraTech Cement balances the growing demand for cement and its environmental implications by developing and championing sustainable solutions. UltraTech Cement has 12 composite plants, one white cement plant, one wall care putty plant, one clinkerisation plant in the UAE, 16 grinding units (12 in India, two in the UAE and one each in Bahrain and Bangladesh) and six bulk terminals (five in India and one in Sri Lanka). UltraTech Cement is also India's largest exporter of cement and clinker reaching out to meet demand in countries around the Indian Ocean and the Middle East.

J.K. Cement Limited

J.K. Cement Limited is an India-based holding company. The Company is engaged in manufacturing cement and cement products. Its product portfolio includes grey cement, white cement and wall putty. It offers a range of grey cement, which include Portland Pozzolana cement (PPC), ordinary Portland cement (OPC) and Portland slag cement. Its white cement portfolio includes J.K. White Cement, J.K. Wall Putty, J.K. Waterproof and J.K. Primaxx. It white cement is used for decorative and architectural applications. J.K. Wall Putty is a white cement based fine powder, which provides a base for concrete/cement plastered walls and ceilings. J.K. Water Proof is a water repellant powder, which prevents passage of water through pores and capillaries of the concrete. JK PRIMAXX is a product used for interiors and exteriors. Its grey cement plants are located in Rajasthan and Karnataka. Its white cement and white cement-based wall putty plants are located in Rajasthan and Madhya Pradesh

REVIEW OF LITRATURE:

Chakraborty (2010) employed two performance measures, including ratio of profit before interest, tax and depreciation to total assets and ratio of cash flows to total assets and two leverage measures, including ratio of total borrowing to assets and ratio of liability and equity, and reported a negative relation between these one

Sarangarajan.Vetal (2013) in their study found that madras cement was the most efficient firm. Overall performance through maximization of shareholder wealth was concerned the cement industry performance was good in Tamil Nadu during 1997,1998 and 2004. Rajesh.M et al (2012) evidenced that ACC limited, Grasim cement limited, Panyam cement limited and Shree cement limited were having satisfactory performance with consistent returns to the shareholders.

Geetha.T.N and Ramasamy.S (2014) identified that the cement companies' performances were good during the study period. The CAGR of the operating cost was 14.01% per year, the CAGR of the total expenses was 15.55 per year. There was an improvement in the performance efficiency of the Indian cement industries. Venkataramana.N et al (2012) found that liquidity, working capital turnover efficiency and solvency position of the selected cement companies were not satisfactory. In this study the Z-score analysis result showed that KCP limited and Kesoram industries limited had poor financial performance and Dalmia Bharat limited was at the edge of bankruptcy

OBJECTIVES OF THE STUDY:

To analyze the financial performance of the Ultra Tech Cement ltd and j k cement ltd. by using Altman's Z-score model.

LIMITATIONS OF THE STUDY:

1. The study is limited to only two cement industry and conducted on 5 years data only.
2. The study is considering only Altman's Z-score model.
3. The secondary data calculated Z-score was taken from websites.

COLLECTION OF DATA:

The relevant data of present study has collected though secondary data sources. The data had been collected from various official websites and gurufocus.com website.

Altman's Z-Score Model

The Z-score is a linear combination of five common business ratios, weighted by coefficients. Overall Z-score was calculated as follows,

$$Z = 1.2T1 + 1.4T2 + 3.3T3 + 0.6T4 + 1T5 .$$

Here,

T1 = Working Capital / Total Assets.

T2 = Retained Earnings / Total Assets.

T3 = Earnings Before Interest and Taxes / Total Assets.

T4 = Market Value of Equity / Book Value of Total Liabilities.

T5 = Sales/ Total Assets.

The score may be interpreted as follows.

$Z > 2.99$ -“Safe” Zones

$1.81 < Z < 2.99$ -“Grey” Zones

$Z < 1.81$ -“Distress” Zones

Methodology

The present study has analyzed financial performance of two cement companies in India namely, Ultratech cement Ltd. (UTC) and JK Cements Ltd. (JKC). The period of the study was five years from march-2018 to march-2022. The study required accounting data, which were collected from secondary sources by using internet and specially gurufocus websites. The study used ratio analysis and calculated Altman's Z-score model for analysis.

Table-1 Altman's Z-Score Results of Ultratech Cement co.

Year	March-2018	March-2019	March-2020	March-2021	March-2022
Z-Score	3.05	2.35	2.29	3.79	4.50

(Source-www.gurufocus.com)

Table-2 Altman's Z-Score Results of J K Cement co.

Year	March-2018	March-2019	March-2020	March-2021	March-2022
Z-Score	2.26	2.08	2.08	3.69	3.00

(Source-www.gurufocus.com)

RESULTS AND INTERPRETATION

Results and Interpretation this section of the paper has given the results of Altman's Z-score analysis for the sample companies. Table 1 and 2 presents the results of Altman's Z-score model for the Ultratech cement ltd and J k cement ltd.

Table-1 Ultratech cement ltd Altman's Z-score was 3.05 in march 2018 its indicate that financial soundness is good. in march 2019 Altman's Z-score was 2.35 its indicate financial soundness is not poor but not good it is in grey zone. In march 2020 Altman's Z-score was 2.29 it's also in grey zone. in march 2021 Altman's Z-score was 3.79 its indicate financial soundness is good it is in safe zone position. in march 2022 Altman's Z-score was 4.50 it indicate that very good financial position of company .in this data we show that last two years companies Altman's Z-score is increased

Table-2 J K cement ltd Altman's Z-score was 2.26 in march 2018 its indicate that financial soundness is not very good it is in grey zone, in march 2019 Altman's Z-score was 2.08 its indicate financial soundness is not good compare to previous year, it is in grey zone, in march 2020 Altman's Z-score was also 2.08 its bad indication related to financial position of companies. in march 2021 Altman's Z-score was 3.69 its indicate financial soundness is very good and strongest than previous year it is in safe zone position. in march 2022 Altman's Z-score was 3.00 it indicate that financial soundness of company was in safe zone but not strongest than previous year .in this score we show that last two years companies Altman's Z-score is good but in year 2022 it is decrease than compare to year 2021.

CONCLUSION

The study concludes that the financial soundness of Ultratech cement ltd is good than J K cement ltd. In the study period of five year march 2018 to march 2022 Ultratech cement ltd

Altman's Z-score is high it means good than compare to J k cement ltd.in last four years Ultratech cement ltd companies Altman's Z-score is increased year by year. In J k cement ltd march 2021 Z-score was 3.69 and march 2022 Z-score was 3.00, it is decreased 0.69 point in compare to previous year

REFERENCES:

1. Financial Performance of Cement Industry in India – A Special Reference To Select Cement Companie research paper by M. Senthilkumar And R.A.PanneerselVam
2. Rajesh.M, Ramana Reddy N.R.V and Narayana Reddy.T, (2012), Financial performance of select cement companies, International Journal of Marketing, Financial services and Management research,
3. Venkataramana.N, Agash.S and Ramakrishnaiah.K, (2012), Financial performance and predicting the risk of bankruptcy a case of selected cement companies in India , International Journal of public administration and management research
4. www.gurufocus.com
5. cement companies websites and internet

**ISSUE - 8
YEAR - 10**

**MARCH - 2023
ISSN - 2321-7073**

RESEARCH MATRIX

**AN INTERNATIONAL DOUBLE BLIND PEER REVIEWED
& REFEREED MULTIDISCIPLINARY JOURNAL
OF APPLIED RESEARCH**

Organized by:

**Smt. R. D. Gardi Bhavnagar Stree Kelvani Mandal Managed
SMT. N.C. GANDHI AND SMT. B.V. GANDHI MAHILA
ARTS & COMMERCE COLLEGE, BHAYNAGAR.**

RESEARCH MATRIX :2321-7073

" PEER REVIEWED & REFEREED "

INTERNATIONAL MULTIDISCIPLINARY JOURNAL OF APPLIED RESEARCH

EDITOR-IN-CHIEF
Dr. Kalpesh Rakholia

EDITOR
Dr. ALKESH VACHHANI
CELL :94286 22982

EDITOR
Dr. MITAL MANAVADARIA
CELL :98794 22702

ABOUT THE JOURNAL

RESEARCH MATRIX is an International Journal for all subjects (Multidisciplinary) publishing original papers, reviews articles on Research all Languages. It promotes interdisciplinary perspective to discuss issues of National and International Significance. Its regular features include research book editorial correspondence. All the Research papers are subject to a double-blind referring process and are published on the recommendation of reviewers and discretion of the editor. As far as the research papers are concerned, the views of statements expressed in the Research papers are solely of the author and the editor is not responsible for the same.

ABOUT THE JOURNAL

- Cooperation in the exchange of information about Physical Education, Applied Social Sciences, Commerce, Education and science Worldwide.
- Development of Research work.
- Balance of advanced theories and common practices.

AIM

- development among various countries worldwide.
- To promote the study of Arts, Science, Management, Commerce and Education by using the
- advances in scientific research results.
- To establish a common foundation of theory based on the positive differences of various
- backgrounds.
- To develop interest in the significant study of various researchers.

Editor-In-Chief

RESEARCH MATRIX : International Multidisciplinary Journal of Applied Research
Uday Nagar Society, Block No.7/b, B/h.
Godhwani High School, JUNAGADH Pin - 362015

Website : www.researchmatrix.org Email : editorresearchmatrix@gmail.com

INDEX

SR.NO.	TITLE & AUTHOR	PAGE NO.
1	INDIAN TAXATION SYSTEM@75 SPECIAL REFERENCE TO GOODS & SERVICE TAX PROF. DR. ARUNKUMARN MAKWANA	1 TO 4
2	CONTRIBUTION OF AGRICULTURAL GI GOODS IN RURAL DEVELOPMENT OF GUJARAT & RAJASTHAN BHAVDEV GADHAVI CHARAN DR. SATISH PATEL	5 TO 8
3	INDIAN TAX STRUCTURE- AN ANALYTICAL PERSPECTIVE DR. GORDHAN P. SOLANKI	9 TO 13
4	G20 AND GUJARAT : A GOOD INVESTMENT DESTINATION GURU PRAKASH SINGH	14 TO 19
5	MACHINE LEARNING IN AGRICULTURE FOR CROP DISEASES IDENTIFICATION: A SURVEY MR. HIRENKUMAR KUKADIYA DR. DIVYAKANT MEVA	20 TO 30
6	LEARNING LANGUAGE THROUGH REFLECTION DR ISHITA BADIYANI	31 TO 34
7	MYTHOLOGICAL WOMEN IN THE POST INDEPENDENCE INDO- ENGLISH LITERATURE MS. ASMITA B. PATEL	35 TO 38
8	A STUDY OF FAILURE OF COOPRPRATE GOVERNANCE IN ICICI BANK WITH RESPECT OF CURRENT SITUATIONIN INDIA JAYENDRA P. SIDDHAPURA	39 TO 43
9	INTERNATIONAL FINANCIAL REPORTING STANDARDS: A THEORETICAL STUDY IN INDIAN CONTEXT DR. PROF. KISHOR V. BHESANIYA	44 TO 47
10	AN ANALYSIS OF LIQUIDITY MANAGEMENT: A COMPARATIVE STUDY OF FOOD PROCESSING INDUSTRY IN INDIA KRISHNA M. LAKHANI DR. B. L. SARDHARA	48 TO 53

INDIAN TAX STRUCTURE – AN ANALYTICAL PERSPECTIVE

DR. GORDHAN P. SOLANKI

ASSISTANT PROFESSOR, BHAVAN'S SHRI A K DOSHI MAHILA COLLEGE, JAMNAGAR

ABSTRACT

Tax is the major source of revenue for the government, the development of any country's economy largely depends on the tax structure it has adopted.

A Taxation Structure which facilitates easy of doing business and having no chance for tax evasion brings prosperity to a country's economy. On the other hand taxation structure which has provisions for tax evasion and the one which does not facilitate ease of doing business slows down the growth of country's economy. Therefore as taxation structure plays an important role in country's development. India has a well-developed tax structure. The power to levy taxes and duties is distributed among the three tiers of Government, in accordance with the provisions of the Indian Constitution. Indian taxation structure has gone through many reforms and still it is very far ahead from being a ideal taxation structure. Many problems like Tax Evasion, Reliance on indirect taxes, Black money, existence of parallel economy show that Indian taxation system requires some major reforms in the future ahead to address all this problems. In the following paper, the study is purely based on secondary data. Various figures are obtained from the different websites of government of India. It is seen that there are various number of taxes and different tax collection authorities in Tax is the major source of revenue for the government, the development of any country's economy largely depends on the tax structure it has adopted. A Taxation Structure which facilitates easy of doing business and having no chance for tax evasion brings prosperity to a country's economy. On the other hand taxation structure which has provisions for tax evasion and the one which does not facilitate ease Tax is the major source of revenue for the government, the development of any country's economy largely depends on the tax structure it has adopted. A Taxation Structure which facilitates easy of doin Tax is the major source of revenue for the government, the development of any country's economy largely depends on the tax structure it has adopted. A Taxation Structure which facilitates easy of doin Tax is the major source of revenue for the government, the development of any country's economy largely depends on the tax structure it has adopted. A Taxation Structure which facilitates easy of doin India. Also it is seen that there is major dependence on indirect taxes for tax collection than the direct taxes. Both Indirect taxes and Direct taxes have their own advantages and disadvantages.

Tax is the major source of revenue for the government, the development of any country's economy largely depends on the tax structure it has adopted. A Taxation Structure which facilitates easy of doing business and having no chance for tax evasion brings prosperity to a country's economy. On the other hand taxation structure which has provisions for tax evasion and the one which does not facilitate ease of doing business slows down the growth of country's economy. Therefore as taxation structure plays an important role in country's development. India has a well-developed tax structure. The power to levy taxes and duties is distributed among the three tiers of Government, in accordance with the provisions of the Indian Constitution. Indian taxation structure has gone through many reforms and still it is very far ahead from being a ideal taxation structure. Many problems like Tax Evasion, Reliance on indirect taxes, Black money, existence of parallel economy show that Indian taxation system requires some major reforms in the future ahead to address all this problems. In the following paper, the study is purely based on secondary data. Various figures are obtained from the different websites of government of India. It is seen that there are various number of taxes and different tax collection authorities in India. Also it is seen that there is major dependence

International Peer-Reviewed Referred Journal

Ayudh

Impact Factor : 4.9

ISSN - 2321 : 2160

Vol-15

Special Issue

February - 2023

A Special Issue on Conference Proceedings

Research & Research Methodology

Organized by
Bahauddin Govt. Arts College – Junagadh &
Dharmendrasinhji Arts College – Rajkot
in Collaboration with
Ayudh Publication – Bhavnagar

Held on 11th February, 2023

Guest Editors

Dr. Arunendrasinh Rathod
Dr. Bhavesh Kachhadiya

Dr. P. V. Barasia
Dr. Jiten Parmar

ISSN : 2321-2160

Ayudh

International Peer-Reviewed Refereed Journal

Special Issue

Volume-15

February-2023

Bahauddin Govt. Arts College – Junagadh

&

Dharmendrasinhji Arts College – Rajkot

in Collaboration with

Ayudh Publication – Bhavnagar

Jointly Organized

One Day International Conference

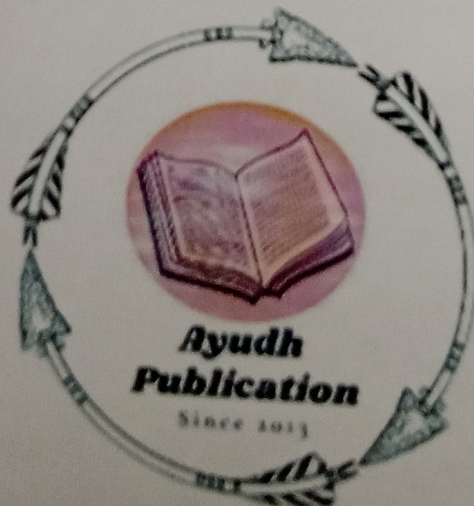
on

Research & Research Methodology

on

11th February, 2023, Saturday

18.	ગુજરાતી સાહિત્ય અને સંશોધન ડૉ. ગીતા એલ. ઓડેદરા.....	89
19.	યોગની વિવિધ તાલીમ દ્વારા આધ્યાત્મિક મૂલ્યો પર થતી અસરોનો અભ્યાસ નિકુંજ આર. જાગાણી & ડૉ. નિરજ ની. સિલાવટ.....	92
20.	ગુજરાતી ગદ્યનું પ્રભાત: વીર નર્મદ નિલમબેન મનુભાઈ પરમાર.....	96
21.	ભારતીય સાહિત્ય કે આધાર - તત્વ પ્રો. ડૉ. નિરુબેન હરસુખભાઈ બોરિસાનિયા.....	100
22.	સંશોધનનું પદ્ધતિશાસ્ત્ર : ઉત્કલ્પના (પૂર્વધારણા) ના પ્રકારો અને સંશોધન જયશ્રીબેન ગુલાબભાઈ ચૌધરી.....	103
23.	Yogic Meditation Dr. Yogesh A. Chavda.....	109
24.	'કેસૂડાં કામણગારા'ના ગીતોમાં અભિવ્યક્ત સાંસારિક સંદર્ભ પ્રો. ડૉ. જલ્પાબહેન જે. પટેલ.....	113
25.	પુરાકલ્પન સંજ્ઞા અને સ્વરૂપ ડૉ. પિનાકિન વસંતરાય જોષી.....	122
26.	મધ્યકાલીન ગુજરાતી સાહિત્યમાં સંશોધન-સંપાદન Varshaben J. Rohit.....	128
27.	સંશોધન અને ગુજરાતી સાહિત્ય સંશોધન વિજયકુમાર ધનજીભાઈ ગોહેલ.....	131
28.	સંશોધન અને નીતિમતા ડૉ. ધર્મિષ્ઠા પી. કરડાણી.....	138
29.	ગ્રાંથક - એક અધ્યયન ડૉ. દેવેન્દ્રસિંહ એલ. ગોહિલ.....	142
30.	Research Methods in Sanskrit Dr. Avaniben N. Nimavat.....	143

સંશોધન અને નીતિમતા

ડૉ. ધર્મિષ્ઠા પી. કરડાણી
એ. કે. દોશી. મહિલા કોલેજ, જામનગર

માનવી પોતાની જિજ્ઞાસાને કારણે કોઈને કોઈ અજ્ઞાત તથ્યોને જાણવાની દિશામાં સતત પ્રયત્નશીલ બને છે. આને પરિણામે પ્રાકૃતિક, તથા સામાજિક ઘટનાઓને સમજવાનો પ્રયત્ન માનવીએ કર્યો તેમાંથી સામાજિક સંશોધનનો ઉદ્ભવ થયો.

સામાજિક જીવનના સંબંધમાં શોધ કરવાની એક વૈજ્ઞાનિક પદ્ધતિને સામાજિક સંશોધન કહે છે. જેમાં સમાજના ભિન્ન ભિન્ન પાસાનો અભ્યાસ કરવામાં આવે છે આવા અભ્યાસના અનેક હેતુઓ ઉપરાંત સામાજિક સંશોધનનું લક્ષ, આધાર, પરિપ્રેક્ષ્ય, દ્રષ્ટિકોણ, વ્યાપ અને સંદર્ભ પણ હોય છે. આવા સંશોધન અભ્યાસના પરિવર્ત્યો હોય છે. જેના વડે વૈજ્ઞાનિક દ્રષ્ટિકોણની પ્રમાણિત અને વિશ્વાસનીય જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરીને આગાહી અને ચકાસણીજન્ય પદ્ધતિઓ દ્વારા હકીકતો શોધવા માટેની હકીકતો વચ્ચેનો સંબંધ શોધવા માટેની અને તેના આધારે સિદ્ધાંત કે નિયમો તારવવા માટેની વ્યવસ્થિત તપાસને સંશોધન કહેવાય.

સંશોધન એ સામાજિક હકીકતોનો અભ્યાસ કરે છે. ઘણીવાર અનુભાવિક એવી વાસ્તવિકતા સામાજિક હકીકતોનો અભ્યાસ મુશ્કેલ છે. હકીકતો નજરે જોઈ શકતા નથી અનુભવ થઈ શકે છે. અવ્યક્ત એવી પણ વર્તનમાં વ્યક્ત થતી આનુભવીક વાસ્તવિકતા એ સામાજિક હકીકતો છે. ઉ. દા સમાજ અને રાષ્ટ્ર પ્રત્યે માન હોય પણ એ લાગણી બહાર બતાવી શકતા નથી, સમાજ રીતી રિવાજો જે આપણે ભંગ કરીએ ત્યારે ખ્યાલ પડે અર્થાત સામાજિક હકીકતો દેખાતી નથી પણ વર્તમાનમાં વ્યક્ત થાય છે. તેનો અભ્યાસ વિશ્લેષણ, તાણાવાણા સ્વરૂપ સમજવાનો પ્રયત્ન કરીએ ત્યારે જ તે સાચી હકીકતો, પરિસ્થિતિનો અભ્યાસ છે.

સંશોધન હંમેશા ચોક્કસ હેતુઓને અનુલક્ષીને કરવામાં આવે છે. સંશોધન માટેની સમસ્યાને તાર્કિક રીતે હેતુઓમાં વહેંચવામાં આવે છે. આમ, સૌપ્રથમ સંશોધનમાં તેના હેતુઓ સ્પષ્ટ થાય તે મહત્વની બાબત છે. કારણ કે, સંશોધનમાં હેતુઓ મારફતે સંશોધનમાં કઈ કઈ બાબતોનો અભ્યાસ કરવામાં આવે તેની જાણકારી મળે છે. આ હેતુઓ સંશોધન યોજના ના ઘડતરમાં દિશા સૂચક બની રહે છે.

પ્રસ્તુત અભ્યાસમાં દર્શાવેલ બાબતો સંશોધન અને નીતિમતા ના ખ્યાલને સ્પષ્ટ કરવા અંગે દર્શાવ્યો છે. જે ગોણમાહિતી આધારિત વિવિધ અનુભવો, નિરીક્ષણ, ગ્રંથાલય, વિવિધ પુસ્તકો, ઇન્ટરનેટ વગેરે દ્વારા માહિતી ને અહીં રજૂ કરી છે.

-સંશોધનનો અર્થ સ્પષ્ટ કરવો

-નીતિમતા અંગેના ખ્યાલની રજૂઆત

-સંશોધનમાં નીતિમતાની આવશ્યકતા ની સ્પષ્ટતા

-સમાજશાસ્ત્ર વિષયના વિવિધ પ્રશ્નોને દર્શાવી સંશોધનમાં નીતિમતાની જરૂરિયાત દર્શાવવી

સંશોધન કરતી વખતે સંશોધકે ધ્યાનમાં રાખવા જેવી બાબતો

સામાજિક સંશોધન નો અર્થ

વૈજ્ઞાનિક પદ્ધતિ દ્વારા પ્રવર્તમાન જ્ઞાનમાં વૃદ્ધિ કરતું મૌલિક પ્રદાન એટલે સંશોધન

પ્રો. ગોપાલ: સંશોધનનો ખ્યાલ સમજાવતા કહે છે કે વસ્તુલક્ષી અને ચકાસણીજન્ય પદ્ધતિઓ દ્વારા હકીકતો શોધવા માટેની હકીકતો વચ્ચેનો સંબંધ શોધવા માટેની અને તેના આધારે સિદ્ધાંત કે નિયમો તારવવા માટેની વ્યવસ્થિત તપાસને સંશોધન કહેવાય.

જહોડા: ના મતે સંશોધનનો હેતુ વૈજ્ઞાનિક પદ્ધતિના ઉપયોગ દ્વારા પ્રશ્નોના ઉત્તરો શોધવાનો છે. સંશોધન હંમેશા અમુક પ્રકારના પ્રશ્નથી શરૂ થાય છે. આવા પ્રશ્નો સામાન્ય જીજ્ઞાસા સાથે માંડીને અત્યંત જટિલ સ્વરૂપના હોઈ શકે છે.

નીતિમતા: પોતાના ધ્યેયો અને વર્તમાન પરિસ્થિતિમાંથી વ્યક્તિના મનમાં આકાર લેતી સ્થિતિ અથવા તો વલણો અને તેની નીતિમતા

સામાજિક સંશોધન એક વૈજ્ઞાનિક પ્રક્રિયા છે. આ પ્રક્રિયામાં સંશોધકે પ્રારંભથી માંડીને પૂર્ણાહુતિ સુધી સંશોધન પ્રક્રિયાને વિવિધ સોપાનોમાં વહેંચવી પડે છે. એટલે કે જેમ જેમ સંશોધન કાર્ય આગળ વધતું જાય તેમ સંશોધકનું ધ્યાન એક સોપાન પરથી બીજા સોપાન તરફ જતું રહે છે. એટલે કે સંશોધન કાર્યમાં કોઈ એક જ સોપાન પર સંપૂર્ણપણે ધ્યાન કેન્દ્રિત કરી દેવાનું હોતું નથી. પણ બધા જ સોપાનો પર ભાર મુકવાનો હોય છે. જેમાં સંશોધનના સમગ્ર સોપાનોમાં મહત્વની અને આવશ્યક બાબત છે કે સંશોધક ની સંશોધન અંગેની નીતિમતા અંગેનો ખ્યાલ કારણ કે સંશોધક જ્યારે સંશોધન કરે છે. ત્યારે અમુક પ્રકારના સંશોધનના વિષયો જે સંશોધકને માહિતી મેળવે છે ત્યારે નીતિમતા આચાર વિચાર ને કેન્દ્રસ્થાને રાખીને સામે ઉત્તરદાતા પાસેથી માહિતી મેળવવાની હોય છે. જેમાં સંશોધકે સંશોધન દરમિયાન ઉત્તરદાતા પાસેથી માહિતી એ પ્રકારે પ્રાપ્ત કરવી જોઈએ કે. ઉત્તરદાતા પોતે સહજતાથી પોતાના મંતવ્યો આપી શકે જુદા જુદા સંશોધન ક્ષેત્રોના ખેડામાં વિવિધ વિષયોમાં સંશોધન કરતી બાબતોમાં નીતિમતા એ કોઈપણ સંશોધન માટે મહત્વની બાબત ગણાય છે. અહીંયા આપણે વિવિધ વિષયો પૈકી સમાજશાસ્ત્ર વિષયમાં ના વિવિધ ક્ષેત્રોના અભ્યાસોને ઉદાહરણ તરીકે સમજીએ તો સંશોધન અને નીતિમતા ના ખ્યાલને સ્પષ્ટ રીતે સમજી શકાય.

દા.ત

-કોઈ ત્યકતા સ્ત્રી , વિધુર પુરુષ તેઓના સામાજિક પ્રશ્નો

-એસિડ એટેક થી ખરાબ થઈ ગયેલ ચહેરા વિશેના પ્રશ્નો

-બળાત્કાર નો ભોગ બનેલ સ્ત્રીને પૂછાતા પ્રશ્નો અસ્તિત્વનો પ્રશ્ન

-સમાજથી બહિષ્કૃત થયેલ વ્યક્તિની ઓળખ સામેની બાબતો

-સેક્સ વર્કર બહેનો ની જીવન વિશેના પ્રશ્નો

કુટુંબમાં થયેલા અત્યાચાર નો ભોગ બનેલ બહેનોને સર્જાતી કૌટુંબિક સમસ્યાઓ

-અપરણિત, બાળકો ન હોય એવા દંપતિ, વગેરેના પ્રશ્નો

-ગુનેગાર, અપરાધીઓના વિવિધ સામાજિક અનુકૂળનતાના પ્રશ્નો

-એચ,આઈ,વી એઈડ્સ કે કોઈપણ ગંભીર બીમારી નો ભોગ બનેલ વ્યક્તિના ઓળખ શક્તિ થવાના ડર વિશેના પ્રશ્નો

-બાળ મજૂરી ના પ્રશ્નો, છુટાછેડા ના પ્રશ્નો, શ્વેત કોલર કાર્ડમ , ભ્રષ્ટાચાર, નશીલા દ્રવ્યોનું સેવન વગેરે પ્રશ્નો

આ બધા પ્રકારની બાબતો એવી છે કે જેમાં માહિતી મેળવવામાં સામે વ્યક્તિને ઉત્તરો આપવામાં અનેકવિધ સમસ્યાઓ સર્જાતી હોય છે. કારણ કે આ સમગ્ર બાબતો વ્યક્તિના નિર્જી પ્રશ્નોના પોતાના અસ્તિત્વ અંગેના હોય છે. કારણ કે માનવી સામાજિક પ્રાણી હોવાથી સમાજ સાથે જોડાયેલો હોય છે. અને તેને સમાજમાં અરીસા રૂપે રહેવાનું હોવાથી ઘણીવાર વિસંગતતાનો અનુભવ થાય છે.

ઉપયુક્ત પ્રશ્નોથી પણ વધારે સમાજમાં પ્રશ્નો સમાજના માનવ જગતમાં સર્જાતા હોય છે. સંશોધક જ્યારે સંશોધન કરે છે ત્યારે ઘણી બધી બાબતો વિશેની માહિતી પ્રાપ્ત કરવામાં તેને ઘણો બધો સમય પણ ઘણી વખત જતો હોય છે. કારણકે સમાજના એવા પ્રકારના પ્રશ્નો માનવી સમાજના ડર ન આપી શકે સંકોચ અનુભવી શકે ભય ડરનો અનુભવ કરે છે. સમાજ શું કહેશે, પોતાની સમાજ સામે છબી કેવા પ્રકારની રહેશે જેના લીધે ઘણીવાર પોતાની માહિતી એ સહજતાથી આપી શકતા નથી. ઘણી બધી બાબતો જેને લીધે તે છુપાવવાનો પ્રયત્ન કરે છે. અને ત્યારે મહત્વની ભૂમિકા શરૂ થાય છે અને એ હોય છે સંશોધકની કારણ કે સંશોધક એ હોય છે. જે માનવીની મન: સ્થિતિને નિરીક્ષણ થી લઈને વિવિધ પ્રયુક્તિઓનું વૈજ્ઞાનિક નીતિમતાના માપદંડો દ્વારા

માહિતી પ્રાપ્ત કરીને તેનું વર્ગીકરણ, પૃથ્થકરણ કરી અને સાચા તારણોને રજૂ કરી સમાજ સમક્ષ ચિત્ર બહાર લાવે એ મહત્વની બાબત છે.

એટલે કે સામાજિક સંશોધન સમસ્યાનો નિરૂપણ સંશોધકની બૌદ્ધિક પ્રતિભા અને સર્જનશીલતા પર નિર્ભર કરે છે, એટલે કે માહિતી સંશોધક મેળવે છે ત્યારે એવા પ્રકારે માહિતી પ્રાપ્ત કરે છે કે સામેવાળા ઉત્તરદાતાઓની અહંમધવાય નહીં, તેઓને સાચી માહિતી દર્શાવવામાં સતી હોય આવા સમયે સંશોધન કરતા માટે આવશ્યક એ છે કે જે તે સમસ્યા સાથે સંબંધિત સાહિત્યનો ઊંડાણપૂર્વક અભ્યાસ કરે અને અભ્યાસ કરતી વખતે આલોચનાત્મક દ્રષ્ટિથી ઉપલબ્ધ સાહિત્યનું સર્વેક્ષણ કરે જેનાથી એ વાતની પુષ્ટિ થઈ શકે કે સંશોધન સાથે સંબંધિત વિષય ક્ષેત્રમાં કયું પાસું અપૂર્ણ અવસ્થામાં છે, જે સમજવું આવશ્યક છે, એટલે સંશોધન સાથે અમુક પ્રકારના એ ને સમજવા જરૂરી છે. કારણ કે સમાજની અનેક બાબતો છે જે સખત પ્રયત્ને પણ વિશ્વાસનીય માહિતી તાદર્શ રીતે બહાર લાવી શકાતી નથી અને ત્યાં ક્યાંય ને ક્યાંય આપણી સમાજ રચનાની વ્યવસ્થા, સમાજની નીતિ પ્રણાલી, સમાજના ધારાધોરણો, માન્યતાઓ, રીતી-રિવાજો વગેરે ઘણી બધી બાબતો બહાર લાવવામાં અનેક પડકારો ઊભા થતાં જોવા મળે છે.

*સંશોધન કરતી વખતે સંશોધકે ધ્યાનમાં રાખવા જેવી બાબતો

આપણે સંશોધનની અનેકવિધ સામાજિક સમસ્યાઓને વિવિધ પ્રયુક્તિઓ દ્વારા પદ્ધતિઓ સાથે રાખીને કરતા હોઈએ છીએ. ત્યારે મહત્વની બાબત સંશોધક સંશોધનોના સંબંધ નવા તથ્યો ને શોધવા પુરાણા તથ્યોની પુનઃ તપાસ કરીને કરે એ જરૂરી છે.

દા. ત આપઘાત માટે માનસિક રોગ જવાબદાર છે તેવું મનાતું હતું પરંતુ સમાજશાસ્ત્રી દુખિમે આ સિદ્ધાંતને ખોટો પાડ્યો આ સિદ્ધાંત ની પુનઃ તપાસ કરી જણાવ્યું કે સામાજિક એકતા અને આપઘાત આ બંને ઘટના વચ્ચે સંબંધ છે. આથી તેણે આ સિદ્ધાંતની પુનઃ તપાસ કરી અને નવો સિદ્ધાંત શોધ્યો તો આને સામાજિક સંશોધન કહી શકાય

સંશોધનને વ્યવહાર લક્ષી પણ બનાવવો જરૂરી છે સંશોધન બે પ્રકારના હોય છે કેટલાક સંશોધન માત્ર જ્ઞાન ખાતર કરવામાં આવે છે જ્યારે કેટલાક સંશોધન કોઈ સમસ્યાના ઉકેલ માટે કરીએ ત્યારે વ્યવહાર લક્ષી સંશોધન કહી શકાય. દા. ત સેક્સ વર્કર બહેનો નો અભ્યાસ, ભિક્ષાવૃત્તિ, કોમી સંઘર્ષ જેના કારણો શોધવા કોઈપણ પરિસ્થિતિમાં ફેરફાર કરીને વ્યવહારિક અભ્યાસ સંશોધન માટે મહત્વનું બને છે.

સંશોધન કરતી વખતે સંશોધકે માહિતીની તટસ્થતા રાખવી જરૂરી છે. દા.ત સંશોધન પોતાની બ્રાહ્મણ જ્ઞાતિ વિશે અભ્યાસ કરતો હોય અને પોતે પણ બ્રાહ્મણ હોય તો માહિતીની તટસ્થ થતા ચોકસાઈતા જળવાઈ એ જરૂરી છે.

સંશોધનના ગોપનીયતા પણ મહત્વની રહે છે ઘણીવાર માહિતી છુપી રાખવી પડે છે દા. ત એઈડ્સ ના દર્દી ની માહિતી વગેરે ઘણીવાર નામ ન જાહેર કરવાનું હોય છે.

સંશોધનમાં માહિતી કોઈપણ જગ્યાએથી ઉઠાનતરી કરીને એટલે કે કોપી પેસ્ટ કરેલી હોવી ન જોઈએ એ પણ સંશોધનમાં સંશોધકે ધ્યાનમાં રાખવી આવશ્યક છે.

સંશોધન હકીકતોને તાદર્શ બહાર લાવવા માટે સંશોધકે ઘણીવાર સંશોધન પ્રશ્ન સમસ્યાઓ દ્વિધા દર્શાવતી હોય ત્યારે જે તે ક્ષેત્રમાં જઈને ઉત્તરદાતાઓ સાથે વસવાટ કરીને સમાજ, સમુદાય સાથે ભળી જઈને, નિરીક્ષણ પ્રયુક્તિ દ્વારા પણ સાચી માહિતી બહાર લાવી શકાય છે. ઉ.દા આઈ, પી, દેસાઈ નો અસ્પૃશ્યતા અંગેનો અભ્યાસ જેમાં તેઓ ગામમાં લોકો સાથે રહીને તેઓના વર્તન વ્યવહાર ને બારીકાઈથી તપાસીને હકીકતોને દર્શાવી હતી એ જો કદાચ સાથે ગામમાં રહ્યાં ન હોત તો તેના અસ્પૃશ્યતા અંગેના ખ્યાલ જુદા જ રૂપે જોવા મળ્યા હોત એટલે કે સંશોધનમાં સામાજિક વિવિધ સમસ્યાઓને ખરા અર્થમાં તપાસવા નીતિમત્તા ના માપદંડો જરૂર પડીએ આપણે એમાં ફેરફાર કરીને પણ વાસ્તવિકતાને સમાજ સમક્ષ બહાર લાવીએ એ જ મહત્વની બાબત ગણી શકાય.

ભારતીય સમાજના સામાજિક અનેકવિધ પ્રશ્નો જે ઘણીવાર માનવીના અસ્તિત્વ તેના સામે પડકારરૂપ બનતા હોય છે જેથી મહત્વની બાબત સંશોધક ને એ રહે છે કે ઉત્તરદાતા ને વિશ્વાસ અપાવવો કે એ સાચી માહિતી રજૂ કરે તેની ઓળખના પ્રશ્ન હોય તો તે પણ ગુપ્ત રાખવા ,સહાનુભૂતિ કેળવવી, ઉત્તરદાતા ને સમસ્યા ઉત્તર આપવામાં ઊભી ન થાય અહમ ધવાય નહિ સાથે ઉત્તરદાતા ને બની શકે એટલો પ્રયત્ન મદદ માટેનો હોવો, વગેરે બાબતોને સંશોધક કેન્દ્રસ્થાને રાખીને અભ્યાસ કરે એ પણ જરૂરી છે.

અર્થાત પ્રવર્તમાન સમયમાં સંશોધનમાં નીતિમત્તા એ સમાજના વિકાસ માટે તાતી જરૂરિયાત જણાય છે. વિશ્વજીવન અને મૂલ્યાંક માટે દ્રષ્ટિ કોણ વિકસાવી સંશોધક નીતિમત્તાના પાયા પર સંશોધન કરે તો સમાજનો વિકાસ આવનારી પેઢી માટે મજબૂત પાયો નાખી શકાય. મહત્વના નવા ખ્યાલો ઉગતી પેઢીમાં જન્માવી શકાય. અને સંશોધનને સાચા અર્થમાં અર્થસભર બનાવી સમાજ ના વિકાસમાં મહત્વનું પ્રતિપાદિત થાય એવા સમાજનું સંશોધનના આધારે નિર્માણ કરી શકાય.

સંદર્ભ સૂચિ

Mukherjee p n. (eds) (2000) ' methodology in social research Delemmas and perspectives, sage publication, New Delhi

Good and hatt (1952) 'method of social research mc graw hill book company, new York

શાહ એ. જી. દવે જગદીશ કે. (૧૯૯૯-૨૦૦૦) 'સંશોધન પદ્ધતિઓ' અનડા બુક ડીપો, અમદાવાદ

શાહ વિમળ પી, પટેલ તારાબેન (૨૦૦૪) 'સામાજિક સંશોધનના પદ્ધતિઓ અને ઓંકડાશાસ્ત્રીય પૃથ્થકરણ, રચના પ્રકાશન, અમદાવાદ

શાહ વિમળ પી, (૧૯૯૬) 'સંશોધન ડિઝાઇન' યુનિવર્સિટી ગ્રંથ નિર્માણ બોર્ડ, ગુજરાત રાજ્ય ,અમદાવાદ

MAH/MUL/03051/2012
ISSN-2319 9318

विद्यावाह[®]

Peer Reviewed International Multilingual Research Journal
Issue-48, Vol-06, Oct. to Dec. 2023

Editor
Dr. Bapu G. Gholap

MAH/MUL/ 03051/2012

ISSN :2319 9318

Oct. To Dec. 2023
Issue 48, Vol-06

Date of Publication
1 Nov. 2023

Editor

Dr. Bapu g. Gholap

(M.A.Mar.& Pol.Sci.,B.Ed.Ph.D.NET.)

विद्येविना मति गेली, मतीविना नीति गेली
नीतिविना गति गेली, गतिविना विच गेले
विचविना शूद्र स्वचले, इतके अनर्थ एका अविद्येने केले

-महात्मा ज्योतीराव फुले

❖ विद्यावार्ता या आंतरविद्याशाखीय बहुभाषिक त्रैमासिकात व्यक्त झालेल्या मतांशी मालक, प्रकाशक, मुद्रक, संपादक सहमत असतीलच असे नाही. न्यायक्षेत्र:बीड

"Printed by: Harshwardhan Publication Pvt.Ltd. Published by Ghodke Archana Rajendra & Printed & published at Harshwardhan Publication Pvt.Ltd.,At.Post. Limbaganesh Dist,Beed -431122 (Maharashtra) and Editor Dr. Gholap Bapu Ganpat.

Reg.No.U74120 MH2013 PTC 251205
Harshwardhan Publication Pvt.Ltd.

At.Post.Limbaganesh,Tq.Dist.Beed
Pin-431126 (Maharashtra) Cell:07588057695,09850203295
harshwardhanpubli@gmail.com, vidyawarta@gmail.com

All Types Educational & Reference Book Publisher & Distributors / www.vidyawarta.com

- 26) बौद्ध दर्शन में नेतृत्व की संकल्पना — एक मूल्यांकन
प्रीतम कुमार उपाध्याय, प्रो. (डॉ.) राजेश कुमार सिंह, पटना ||141
- 27) नक्काशीदार केबिनेट : स्त्री मुक्ति के स्वर
शालू, जिला—काँगड़ा, हिमाचल प्रदेश, हिमाचल प्रदेश ||147
- 28) केयर एथिक्स और भावनात्मक बौद्धिकता का नीतिशास्त्रीय विश्लेषण
कुमारी साक्षी, प्रो. (डॉ.) राजेश कुमार सिंह, पटना ||151
- 29) इस्लामिक शिक्षण संस्थाओं में शिक्षण अधिगम प्रक्रिया में संचार....
विनय कुमार सिंह, नाजिया, जौनपुर (उ.प्र.) ||156
- 30) स्वच्छ भारत अभियान की प्रासंगिकता
डॉ. सुधाकर कुमार मिश्र ||163
- 31) पं. मदन मोहन मालवीय के शैक्षिक विचारों का अध्ययन
डॉ. शिवाश्रेय यादव, प्रयागराज ||165
- 32) हिन्दी कहानी परम्परा में सूर्यबाला की कहानियाँ
डॉ. नज़मा एम. अंसारी, जामनगर ||170
- 33) हिन्दी उपन्यासों में सामाजिक कुंठा और संत्रास
— डॉ. मकवाणा हेतल एम., राजकोट ||174
- 34) नासिर शर्मा के उपन्यासों में निहित सांस्कृतिक मूल्यों का विश्लेषण
डॉ. एन. बी. एकिले, गडहिंग्लज ||183
- 35) आदिकालीन गद्य—साहित्य
डॉ. बिपिनभाई एम. पटेल, जूनागढ़ ||187
- 36) महाराष्ट्रातील कृषी विकासासंदर्भात प्रधानमंत्री कृषी सिंचन योजना....
डॉ. लक्ष्मण रामभाऊ म्हस्के, अमरावती ||189
- 37) लिंगभेदातील बदलत्या स्त्री प्रतिमा : एक समाजशास्त्रीय अभ्यास
प्रा. डॉ. कल्याण विठ्ठल मोरे, वलवाडी, ता. जि. धुळे (महाराष्ट्र) ||197
- 38) हिंदी सिनेमा और साहित्य
प्रा. परशुराम प्रभु राठोड, जि. बीड, महाराष्ट्र ||199

Issue-108, Vol-02, December 2023
Peer Reviewed International Multilingual Research Journal

प्रीतींग एरिया®

ISSN 2394-5303

Editor
Dr. Bapu G. Gholap

आंतरराष्ट्रीय बहुभाषिक शोध पत्रिका

प्रिंटिंग एरिया

Printing Area International Interdisciplinary Research
Journal in Marathi, Hindi & English Languages

December 2023, Issue-108, Vol-02

Editor**Dr. Bapu g. Gholap**

(M.A.Mar.& Pol.Sci.,B.Ed.Ph.D.NET.)

"Printed by: Harshwardhan Publication Pvt.Ltd. Published by Ghodke Archana Rajendra & Printed & published at Harshwardhan Publication Pvt.Ltd.,At.Post. Limbaganesh Dist,Beed -431122 (Maharashtra) and Editor Dr. Gholap Bapu Ganpat."

Harshwardhan Publication Pvt.Ltd.

Reg.No.U74120 MH2013 PTC 251205

At.Post.Limbaganesh,Tq.Dist.Beed
Pin-431126 (Maharashtra) Cell:07588057695,09850203295
harshwardhanpubli@gmail.com, vidyawarta@gmail.com

All Types Educational & Reference Book Publisher & Distributors

www.vidyawarta.com

- 26) खवास, पडदायत, पासवान एवं राजपूताना की रियासतों का राजनीतिक, सांस्कृतिक ...
डॉ. राजेश आर्य, जयपुर ||116
- 27) आदिवासी जन जीवन
डॉ. श्रद्धा हिरकने, खुशी बराडिया, मंतशा बानो, नया रायपुर, छत्तीसगढ़ ||121
- 28) वास्तु शास्त्र की दृष्टि से वृक्षों का महत्व
रिचा पचौरी, ग्वालियर, म०प्र० ||124
- 29) मऊ नगर में शैक्षणिक सुविधाओं का स्थानिक विश्लेषण
शिव शंकर प्रजापति, गोरखपुर ||128
- 30) आधुनिक जीवन शैली में जनसंचार माध्यमों की भूमिका लैंगिक विभेदीकरण के संदर्भ में
Mrs. Anjali Prasad, Haridwar ||132
- 31) शासकीय एवं अशासकीय माध्यमिक स्तर के विद्यार्थियों की ऑनलाइन शिक्षा से ...
अपर्णा खरे, डॉ. मनीषा बाजपेयी, भोपाल (म.प्र.) ||140
- 32) डॉ. भीमराव अम्बेडकर का नव-बौद्ध धर्म का दार्शनिक चिन्तन
हेमराज वास्केल, रीवा (म.प्र.) ||143
- 33) मानव-नियति के बदलते रंगों की कथा 'कुंतो'
डॉ. जादव जगमालभाई आर., बगसरा ||146
- 34) ऑनलाइन क्रय से ग्राहकों को उत्पाद संबंधी कठिनाई एवं सहायता : एक अध्ययन ...
कृष्ण कान्त गुप्ता, डॉ. पवन कुशवाह, भोपाल (म.प्र.) ||150
- 35) भारतेन्दु बाबू हरिश्चन्द्र के प्रहसन साहित्य में हास्य व्यंग्य
डॉ. नज़मा एम. अंसारी, जामनगर ||153
- 36) इन्टरनेट, ई-मेल और वेब पब्लिशिंग में मानक हिन्दी
नीलम भदौरिया, डॉ. (श्रीमती) आभा मिश्रा, ग्वालियर (म.प्र.) ||158
- 37) एक राष्ट्र— एक चुनाव, लाभ और चुनौतियाँ
डॉ. नीरजा गर्ग, जबलपुर ||162
- 38) यात्रा वर्णन और शिवानी
मोरी पायलबहन एम., राजकोट ||164

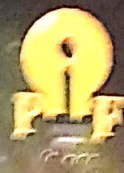
SOHAM

**An International Multidisciplinary Peer
Reviewed Research Journal**

ISSN: 2350-0697

Impact Factor 5.810

Volume 38 Issue 11 Oct. - Dec. - 2023

**Editor - In - Chief
Dr. Dinkar U. Patel**

EDITORIAL BOARD

Editor – In – Chief

Dr. Dilkhush U. Patel
(MA, PhD)

Principal
V.N.S. B. Ltd. Arts and Commerce College
Vadnagar, Gujarat

MEMBERS OF ADVISORY BOARD

Dr Niranjan Patel
Dean,
S.P. University, V.V.Nagar, Anand

Dr. Dillip Patel
Former Registrar
Hemchandracharya North Gujarat University, Patan

Dr. J. K. Patel
Principal
Shri V. R. Patel College Of Commerce, Mehsana

Dr. Sanjay Shah
Principal
Arts, Commerce & Science College, Pilvai

Dr. Dinesh N. Patel
Assi. Professor, Dept. of Accountancy
V.N.S. Bank Ltd. Arts and Commerce College, Vadnagar, Gujarat

Content of the Table

Sr.No.	Title of the Paper/ Article	Author	P. No
1	અમેરિકન ડોલર સામે ભારતીય રૂપિયાનો વિગતવાર અભ્યાસ	GOPAL K. THAKOR	1
2	આત્મકૃત્યા : એક વર્તમાન સામાજિક સમસ્યા	CHAUDHARI RINKALBEN GHEMARBHAI	6
3	મહિલા કોલેજમાં અભ્યાસ કરતી વિદ્યાર્થીનીઓમાં ઉચ્ચ શિક્ષણમાં ICT ના ઉપયોગ અંગેનો અભ્યાસ	ડૉ. ધર્મિષ્ઠા કરડાણી	10
4	“આસોપાલવ”- ભગ્ન દાપંત્યજીવનની નવી શક્યતા દર્શાવતી કૃતિ	ડૉ.ભાવિની કિરીટકુમાર પંડ્યા	13
5	ઇશાવાસ્યોપનિશદ્ માં પ્રયુક્ત વિદ્યા અને અવિદ્યા શબ્દોનું અર્થઘટન	પ્રા.ડૉ. ચંદુભાઈ રામજીએભાઈ પટેલ	16
6	‘ઉર્ધ્વમૂલ’ (ભગવતીકુમાર શર્મા) – મનોવૈજ્ઞાનિક સંદર્ભે અભ્યાસ”	કિંજલ રમેશભાઈ પટેલ	21
7	‘દૂવો’ નવલકથામાં નારીસંવેદના	ડૉ.સી.એલ.પંચોલા	24
8	ડિજિટલ ગુનાખોરીનું વધતું પ્રમાણ	Dr.Malti D.Patel	26
9	રૂપિયાનું અવમૂલ્યન	પ્રો. ડૉ. પ્રિયંકાબેન જી. સોલંકી	31
10	સાબરકાંઠા જિલ્લાના ઉચ્ચ પ્રાથમિક શાળાના વિદ્યાર્થીઓના વ્યક્તિત્વ લક્ષણોનો તેમના અનુકૂળનના સંદર્ભમાં અભ્યાસ	જયેશકુમાર નટવરભાઈ સુથાર	36
11	ઐતિહાસિક પરિપક્ષમાં દાંતા રાજ્ય	ડૉ મયંક બારોટ	40
12	નવી શિક્ષણ નીતિની ગુજરાતી ભાષા અને સાહિત્ય પર અસરો	પ્રો. ધ્રુવેશકુમાર ચીમનભાઈ પટેલ	44
13	નીતિશતકમાં માનવજીવનનો ઉપદેશ એક અધ્યયન	નરેશકુમાર લેબાભાઈ સુતરીયા	46
14	કાશ્યપી મહાની અનુવાદ કૃતિ ‘પરિતપ્ત લંકેશ્વરી’	ડૉ. નયનાબેન કે. પરમાર	50
15	પ્રધાનમંત્રી જન ધન યોજના - નાણાકીય સમાવેશની એક સિદ્ધિ	Laxmansinh K. Vaghela	52
16	પ્રાથમિક શાળાઓમાં જ્ઞાનકુંજ પ્રોજેક્ટ પ્રત્યે શિક્ષકોના વલણનો અભ્યાસ	Sanjay M. Patel	55
17	‘પ્રિયતમા’ એક અભ્યાસ	પ્રા.ડૉ.શીતલ.બી.પ્રજાપતિ	61

18	ભારતમાં આર્થિક વિકાસ પર શિક્ષણની અસરો	પ્રા. ડૉ. સવિતા દેસાઈ	64
19	ભાષા સાહિત્યનું અભિન્ન અંગ	ડૉ. જાગૃતિ પટેલ	67
20	મણિલાલ હ. પટેલની વાર્તાસૃષ્ટિમાં નારીસંવેદના	ડૉ. યોગેશ પટેલ	69
21	રાષ્ટ્રીય શિક્ષણ નીતિનો સાહિત્ય અને ભાષા પર પ્રભાવ	પટેલ પાયલ બાબુલાલ	74
22	વર્તમાન સમાજની ગંભીર સમસ્યા - સાયબર ક્રાઈમ	Prof.Ruksana A Nagori	77
23	શિક્ષકોના ઈ-લર્નિંગ માટેના અભિપ્રાયોનો અભ્યાસ	Dr.HETAL H SONI	82
24	કુળાવા નિયંત્રણ સાધન નાણાકીય નીતિનો આર્થિક દ્રષ્ટિકોણીય અભ્યાસ	ડૉ. સ્મિતા તેજસ શાસ્ત્રી	88
25	ગુજરાતના આદિવાસીઓના લોકમેળાઓ	પ્રા. નિનામા કોકિલાબેન પી.	94
26	મહાકાવ્ય મહાભારતનો ગુજરાતી સાહિત્ય પર પ્રભાવ	કોકણી અંકિતા વિ.	97
27	ઉત્તર ગુજરાતમાં ચાવડા રાજ્યનો આવિર્ભાવ	હાર્દિક એસ. પટેલ	102
28	સ્વસહાય જૂથની મહિલા સશક્તિકરણમાં ભૂમિકા (બેન્ક જોડાણના સંદર્ભમાં)	પટેલ રીના બી	107
29	ભારતમાં શહેરી આરોગ્ય કેન્દ્રોની સ્થિતિ	પટેલ ઉર્વિષા જે.	111
30	‘વસવસો’ - અતીત અને વર્તમાનને રજૂ કરતી લઘુનવલ ”	વિધિ અનંતભાઈ આચાર્ય	117

મહિલા કોલેજમાં અભ્યાસ કરતી વિદ્યાર્થીનીઓમાં ઉચ્ચ શિક્ષણમાં ICT ના ઉપયોગ અંગેનો અભ્યાસ

ડૉ. ધર્મિષ્ઠા કરડાણી
આસિસ્ટન્ટ પ્રોફેસર, સમાજશાસ્ત્ર
એ. કે. દોશી મહિલા કોલેજ, જામનગર

સારાંશ

પ્રવર્તમાન સમાજમાં શિક્ષણમાં ICT નું કાર્યક્ષેત્ર મહત્વનું રહ્યું છે. ટેકનોલોજી નો શિક્ષણ પ્રક્રિયામાં ઉપયોગે શિક્ષણ જગતમાં મહત્વની અસર ઉપજાવી છે. આજની ટામી સદીમાં ઉચ્ચ શિક્ષણ મેળવતા વિદ્યાર્થીનઓને ICT ના વિવિધ સાધનોના માધ્યમ દ્વારા અપાતું શિક્ષણ જે દરેક માટે માહિતી મેળવવાનો સ્રોત બની રહ્યો છે. વિવિધ શાળા, મહાશાળા, કોલેજો તેમજ ન્યુ એજ્યુકેશન પોલીસીમાં ICT ના ઉપયોગને અગત્યનું ગણવામાં આવ્યું છે. ટેકનોલોજી ના ઉપયોગમાં ઓનલાઇન ફી. એડમિશન, પરીક્ષા વગેરે થી લઈને બધી જ શૈક્ષણિક પ્રક્રિયામાં આજના ઉચ્ચ શિક્ષણ મેળવતા વિદ્યાર્થીઓ, શિક્ષકો, પ્રોફેસરો અને શૈક્ષણિક સંસ્થાઓએ વાકેફ રહેવું મહત્વનું બન્યું છે.

પ્રસ્તુત અભ્યાસ એ. કે. દોશી મહિલા કોલેજ જામનગરમાં અભ્યાસ કરતી એસવાય બીએ અને ટીવાય બીએ વિદ્યાર્થીનીઓમાં શિક્ષણમાં ICT નો ઉપયોગ કેટલા અંશે કરવામાં આવે છે જે તપાસવાનો છે.

પ્રસ્તુત અભ્યાસ ગૌણ માહિતી આધારિત છે. જેમાં ગ્રુપ ડિસ્ક્શન, નિરીક્ષણ પ્રયુક્તિ, પુસ્તકાલય, ઇન્ટરનેટ વગેરે માધ્યમો દ્વારા માહિતી પ્રાપ્ત કરવામાં આવી છે.

• અભ્યાસના હેતુઓ

અભ્યાસના ઉત્તરદાતાઓ ICT નો શિક્ષણમાં કેટલા અંશે ઉપયોગ કરે છે. કયા કયા શૈક્ષણિક સાધનો ઉચ્ચ શિક્ષણ મેળવવા વાપરે છે. અને તેની શિક્ષણ વ્યવસ્થા ઉપર શું અસર પડે છે તે તપાસવા અંગેનો છે.

ઉચ્ચ શિક્ષણમાં ICT ના ઉપયોગે વિદ્યાર્થીનીઓમાં શિક્ષણ વ્યવસ્થા ને સમજવી સરળ અને સહજ બનાવી છે.

• ચાવીરૂપ શબ્દો:- ICT, શિક્ષણ, ઉચ્ચ શિક્ષણ, માહિતી પ્રસ્તાવના

આધુનિક સમાજમાં શિક્ષણમાં ICT ના ઉપયોગે શિક્ષણ વ્યવસ્થાની પ્રક્રિયાને સરળ અને સહજ બનાવી છે. વિદ્યાર્થીઓ ઇન્ટરનેટ, કોમ્પ્યુટર, મોબાઇલની મદદથી તેઓ શાળા કોલેજ સમય બાદ મુસાફરી દરમિયાન અને ગમે તે સ્થળેથી શિક્ષણ મેળવી શકે છે. અભ્યાસ દરમિયાન વિડિયો રેકૉર્ડ લેક્ચર, વ્યાખ્યાન, ઓડિયો વીડિયો સીડી, વગેરે માધ્યમો દ્વારા વિદ્યાર્થીઓ ઇચ્છે ત્યારે અટકાવી પુનઃ જોઈ સાંભળી પોતાની ગતિએ શિક્ષણ મેળવી શકે છે. ટેકનોલોજી ના ઉપયોગે ઘણે અંશે શિક્ષણને રસપ્રદ બનાવ્યું છે.

પ્રસ્તુત અભ્યાસ જામનગર સ્થિત એ. કે. દોશી મહિલા કોલેજમાં અભ્યાસ કરતી વિદ્યાર્થીનીઓમાં ICT નો ઉચ્ચ શિક્ષણ મેળવવામાં ઉપયોગને તપાસવાનો છે જેની શિક્ષણ વ્યવસ્થા ઉપર શું અસર પડી છે જે માહિતી મેળવવાનો છે.

પ્રસ્તુત અભ્યાસ ગૌણ માહિતી આધારિત છે. નિરીક્ષણ, ફોકસ ગ્રુપ ઇન્ટરવ્યૂ, ડિસ્ક્શન, જુથ ચર્ચા, તેમજ લાઇબ્રેરી, ઇન્ટરનેટ વિવિધ પુસ્તકો વગેરે મેળવીને માહિતી પ્રાપ્ત કરવામાં આવી છે.

પ્રસ્તુત અભ્યાસનો હેતુ ઉચ્ચ શિક્ષણ લેતી વિદ્યાર્થીનીઓમાં ICT ના ઉપયોગ વિશે રસરુચી, મહત્વ તેમજ તેઓની શિક્ષણ વ્યવસ્થા ને જીવનમાં પડતી અસરોને તપાસવાનો છે.

- ICT

Information and communication technology એવો અર્થ થાય છે.

બ્લટન ના મત મુજબ માહિતી અને પ્રત્યાયન પ્રોધોગિકી એ એવા વિવિધ પ્રોધોગિકી ઉપકરણો અને સ્ત્રોતોના સમૂહ છે કે જેનો ઉપયોગ માહિતીના પ્રત્યાયન, સર્જન, પ્રસાર ,સંગ્રહ કરવા માટે થાય છે.

- શિક્ષણ

લેટિન શબ્દ educo પરથી આવ્યો છે જેનો અર્થ થાય છે પરિપક્વ બનાવવું, પ્રગતિ કરવી, પથ દર્શિત કરવું, દોરવણી આપવી, ધડતર કરવું, સત્ય બહાર લાવવું, પ્રશિક્ષિત કરવું શિક્ષણ જ્ઞાન માહિતી પ્રદાન કરવું, કેળવવું, ઉછેરવું વગેરે.

- ઉચ્ચ શિક્ષણ

સામાન્ય રીતે ઉચ્ચ શિક્ષણમાં કોલેજો યુનિવર્સિટી ડિપાર્ટમેન્ટ અને યુનિવર્સિટી ની સંસ્થાઓમાં અપાતા શિક્ષણ તાલીમ તેમજ સંશોધન કાર્યનો સમાવેશ થાય છે.

- માહિતી

માહિતી એટલે હકીકતો, ડેટા (માહિતીનું કાયું સ્વરૂપ) કે અભિપ્રાયોનું એવું જ્ઞાન કે જે સાંકેતિક રીતે દ્રશ્ય- શ્રાવ્ય રીતે કે ચિન્હ સ્વરૂપે પ્રત્યાયન પામેલ હોય.

પ્રસ્તુત અભ્યાસ જામનગર શહેરમાં વસવાટ કરતી તેમજ આજુબાજુના ગામડાઓ જેવા કે વાવડી, જાંબુડા, મોટી ભલાસણ, ઠેબા, હાપા, કરાણા, શેખપાડ, દડીયા, વગેરે અનેકવિધ વિસ્તારોમાંથી આવતી મધ્યમ વર્ગની વિદ્યાર્થીની બહેનો છે જેઓમાં મહાનગરમાં ટેકનોલોજી નો ઉપયોગ કરતા વિદ્યાર્થીઓના પ્રમાણમાં ઓછી કુશળતા હોય એ સ્વાભાવિક પરિસ્થિતિને કારણે દર્શાઈ આવે છે. ઉચ્ચ શિક્ષણ લેતા આ ઉત્તરદાતાઓ અભ્યાસ દરમિયાન કયા કયા ICT ના શૈક્ષણિક સાધનોનો ઉપયોગ કરે છે જે વિશે વિગતે માહિતી મેળવતા...

- મોબાઇલ

મોબાઇલ એ આજના સમયમાં પ્રત્યાયન માટે મહત્વનું માધ્યમ છે. જેના દ્વારા વ્યક્તિ ક્યાંય પણ હોય એ મોબાઇલ ફોન દ્વારા એકબીજા સાથે સંપર્ક કરી શકે છે.

પ્રસ્તુત અભ્યાસમાં મોટાભાગના વિદ્યાર્થીનીઓ પાસે મોબાઇલ સ્માર્ટફોન હોય તેવું જોવા મળે છે. નહીવત ઉત્તરદાતાઓ પાસે મોબાઇલ જોવા મળતો નથી.

- લેપટોપ

લેપટોપ નો ઉપયોગ આજે શિક્ષણ ક્ષેત્રે ઉપયોગી બનતો જઈ રહ્યો છે લેપટોપ એ આધુનિક યુગની એક શ્રેષ્ઠ શોધ છે.

પ્રસ્તુત અભ્યાસના મોટાભાગના ઉત્તરદાતાઓ મધ્યમ વર્ગમાંથી આવતા હોવાથી તેઓની પાસે લેપટોપ પોતાનું સ્વતંત્ર હોય તેવી કોઈ પણ પ્રકારની વ્યવસ્થા જોવા મળતી નથી એટલે કે ટેકનોલોજીના ઉપયોગમાં લેપટોપ નહિવત પણે વિદ્યાર્થીઓ વાપરે છે.

- કમ્પ્યુટર :-કોલેજ કોમ્પ્યુટર/ઘરનું કોમ્પ્યુટર

વિશ્વમાં કોમ્પ્યુટર એ વિજ્ઞાન અને ટેકનોલોજી ની એક ઉત્કૃષ્ટ દેન છે. તેના ઉપયોગથી વિશ્વ અત્યારે નવી જ દિશામાં જઈ રહ્યું છે.

પ્રસ્તુત અભ્યાસના મોટાભાગના ઉત્તરદાતાઓ કોલેજના લાઇબ્રેરીમાં રહેલ કોમ્પ્યુટર દ્વારા શૈક્ષણિક માહિતી મેળવવા માટે તેનો મહત્તમ ઉપયોગ કરે છે. જેમ કે ઓનલાઇન ફોર્મ ભરવું ,વિવિધ વિષયો વિશે જાણકારી પ્રાપ્ત કરવી, ABC આઇડી બનાવવું વગેરે માહિતી મેળવે છે. અભ્યાસના 10% ઉત્તરદાતાઓ પાસે જ

ધરે કોમ્પ્યુટર જોવા મળે છે. જે પણ બધા જ ભાઈઓ બહેનોને સમજૂતીથી વાપરવાનું હોય તેવી વ્યવસ્થા જોવા મળે છે.

• ઇન્ટરનેટ

આધુનિક યુગમાં ઇન્ટરનેટ માહિતીનું નવું અધ્યતન જ્ઞાન વિદ્યાર્થી ઓ પાસે પહોંચાડવા માટેનું સૌથી ઝડપનું માધ્યમ છે. વિશ્વભરમાં વિકસતા શિક્ષણમાં ઇન્ટરનેટ દ્વારા વ્યક્તિ એકબીજા સાથે દેશ-વિદેશ સાથે સંપર્ક સાધી શકે છે.

પ્રસ્તુત અભ્યાસના મોટાભાગના ઉત્તરદાતાઓ ઇન્ટરનેટનો ઉપયોગ whatsapp, ફેસબુક, અને યુટ્યુબ માટે વધારે કરે છે જેમાં ગ્રુપમાં whatsapp દ્વારા ઘણી બધી માહિતી મેળવે છે. જ્યારે નહિવત ઉત્તરદાતાઓ ઇન્સ્ટાગ્રામ, ફીટરબ્લોગ, ટેલિગ્રામ વગેરે માધ્યમોના ઉપયોગ શૈક્ષણિક કાર્ય અર્થે કરે છે.

• E BOOK

ડિજિટલ પ્રકાશન નો ઉપયોગ ઇ બુક એટલે ઇન્ટરનેટ બુક મુદ્રણ કળાથી શિક્ષણ વ્યવસ્થામાં અનેકવિધ પુસ્તકો ઇન્ટરનેટ માધ્યમથી ઉપલબ્ધ થઈ શકે છે. ઇ બુક ના ઉપયોગ દ્વારા વિવિધ મલ્ટી પ્રક્રિયાનો લાભ મેળવી શકાય છે.

પ્રસ્તુત અભ્યાસના ઉત્તરદાતાઓ આર્ટ્સ વિભાગમાં અભ્યાસ કરતા છે જેઓમાં એ બુક ડિજિટલ પ્રકાશન મેળવવા અંગેનો રસ રુચિ નહિવત પ્રકારની જોવા મળે છે. માત્ર એક ટકા જેટલા વિદ્યાર્થીઓ રેફરન્સ બુકો ઇ બુક ઇન્ટરનેટ દ્વારા શૈક્ષણિક માહિતી મેળવી જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરતા હોય તેવું જોવા મળે છે.

• અભ્યાસના તારણો

- પ્રસ્તુત અભ્યાસના ઉત્તરદાતાઓમાં શિક્ષણમાં ICT ના ઉપયોગ વિશે તપાસતા મોટાભાગના ઉત્તરદાતાઓ ટેકનોલોજીના વિવિધ સાધનો પ્રત્યે અભિરુચિ ધરાવે છે.

- અભ્યાસના મોટાભાગના ઉત્તરદાતાઓ મોબાઇલ ફોન નો ઉપયોગ કરે છે. Whatsapp ગ્રુપના માધ્યમ દ્વારા સૌથી વધારે વધારે શિક્ષણમાં તેનો ઉપયોગ કરે છે. તેમજ ટેલિવિઝન અને ઇન્ટરનેટ નો ઉપયોગ પણ શિક્ષણ અર્થે કરે છે.

-અભ્યાસના ઉત્તરદાતાઓ ગ્રામીણ વિસ્તારમાંથી તેમજ મધ્યમ વર્ગમાંથી આવતા હોવાને કારણે ટેકનોલોજીમાં લેપટોપ કમ્પ્યુટર વગેરે વાપરવામાં ઓછી સજ્જતા હોય તેવું પણ જોવા મળે છે.

અર્થાત ટેકનોલોજી ની હરણફાળે શિક્ષણ જગતમાં ડંકો વગાડ્યો છે. છતાં અહીં એ ટાકવી ઘટે કે ઘણી બધી બાબતો એ અભ્યાસમાં વિદ્યાર્થીઓને શિક્ષણ મેળવવામાં જેમ કે ઓનલાઇન વ્યાખ્યાન, સબમીશન ફી, ABC આઇડી વગેરે મોબાઇલ ઇન્ટરનેટ હોવા છતાં પણ ક્યારેક દ્વિધાની પરિસ્થિતિ સર્જાઈ હોય તેવું પણ જોઈ શકાય છે છતાંય ટેકનોલોજીનો શિક્ષણ વ્યવસ્થાપનમાં વ્યવહારમાં દૈનિક ઉપયોગ ધીમે ધીમે બધા માટે સરળ થઈ જાય તે માટે પણ શિક્ષણમાં તેને સમજવું આવશ્યક છે. આજની યુવા પેઢીને શિક્ષણ વ્યવસ્થાનું સોચારો સંચાલન અને વિકાસ માટે ટેકનોલોજીમાં નીપુણતા કેળવવી અગત્યનું રહે છે. અહીં એ બાબત પણ દર્શાવવી ઘટે. સમાજમાં આર્થિક વ્યવસ્થા પણ સાથે જળવાઈ રહેવું જરૂરી છે. તજ સમગ્ર વિશ્વ ટેકનોલોજી નો સુચારુ ઉપયોગ સરળતાથી સાદી શકશે.

સંદર્ભ સૂચિ

WWW. Wikipedia information and communication

Johari Shashank 2020 "ICT connect" suovenir publisers private limited

બાંભણિયા હરેશ 2020, "શિક્ષણમાં માહિતી અને પ્રત્યાયન પ્રોદ્યોગિક" અક્ષર બુક એજન્સી

રાવલ નિકુલ સતીશકુમાર, "વિજ્ઞાન અને ટેકનોલોજી" વર્લ્ડ ઇનબોક્સ પબ્લિકેશન

Atmaj

Academic Research Journal

An International Peer-Reviewed Research Journal

ISSN: 2348 - 9456

Impact Factor 5.880

Volume-21, Issue -9, Jan.-June - 2024

Editor-In-Chief

Dr. Dilkhush Patel

EDITORIAL BOARD

Editor – in - Chief

Dr. Dilkhush U. Patel
Principal
V.N.S. Bank Ltd. Arts and Commerce College
Vadnagar 384355

Executive Publisher & Managing Editor

Dr. Dilkhush U. Patel
Chief Editor & Publisher
Vadnagar
Gujarat (India)

Associate Editor

Dr. Prakash R. Patel
Associate Professor and Head
Department of Economics
V.N.S. Bank Ltd. Arts and Commerce College

Dr. Dinesh N. Patel
Assistant Professor and Head
Department of Commerce
V.N.S. Bank Ltd. Arts and Commerce College

Advisory Editors

Prof. (Dr.) Nirnjan P. Patel
In-charge Vice Chancellor
Sardar Patel University, V.V.nagar

Dr. D. B. Rathva
Professor and Head
Department of Sanskrit and Bharatiya Vidya
Hemchandracharya North Gujarat University, Patan

Dr. M. J. Viradiya
Department of Sanskrit
Smt. A. P. Arts and N. P. Patel Commerce College, Naroda

Content of the Table

Sr. No.	Title of the Paper	Author	Page No.
1	वर्तमान की पर्यावरणीय समस्याओं का संस्कृत वांग्मय में समाधान।	Dr.Hansaben Balabhai Gujaraya	1
2	આર્ટ્સ, કોમર્સ અને સાયન્સ વિભાગની વિદ્યાર્થીનીઓમાં સામાજિક સમાયોજન અને માનસિક સ્વાસ્થ્યનો અભ્યાસ	ભાવના સી. વાંઝા	8
3	तुलनात्मक साहित्य पर आलोचनात्मक प्रतिक्रियाएँ	प्रा. डॉ.मुकेशकुमार ए.कांजिया	16
4	માનસિક સ્વાસ્થ્ય માટે રમતગમત, શારીરિક શિક્ષણ અને યોગની ભૂમિકા	Dr. Nileshbhai R. Patel	22
5	India's Journey to Becoming a Developed Country: VIKSIT BHARAT - 2047	RENUKA B. CHAVDA	27
6	હોસ્પિટલના સ્ટ્રી કર્મચારીઓનો વ્યાવસાયિક મનોભારનો અભ્યાસ	Dr MEGHANA R.PATEL	31
7	NEP 2020: Physical Education an Overview	PUJARA RUTVI HITESHBHAI	35
8	Social Commerce: A Comprehensive Review of Social Media's Role in E -Commerce	Prashant Kachhela	38
9	Top Ten Innovative Methods in Teaching English Language	Ms. Manisha Oza	43
10	ભારતીય સંસ્કૃતિ : વિવિધતામાં એકતા	ડૉ. મીનાક્ષીબેન આર. પટેલ	48
11	Effect of Pranayama and Meditation Training on Anxiety of College Student	Dr. Rachnaben N. Patel	51
12	'वसुधैव कुटुम्बकम्' - प्राचीन भारतનો વારસો	DR. POOJABEN HARENDRABHAI THAKER	54
13	Contribution of Tourism Industry in Indian Economy: an Analysis	Dr. Odedara Haja D.	57 ✓
14	Family Structures and Dynamics in the 21st Century: Trends, Challenges, and Implication	Dr. Tnuja R. Kalola	62
15	Strengthening Social Innovation Ecosystem through Business Management	Dr. Supriya Korgaokar	65
16	Value Build-up Through Sports and Physical Education	Dr. Tauseef I. Pathan	70
17	Youth Problem Among Adolescents: A Study with Reference to Educational Level, Gender and Residential Area.	DR.VARSHA V. DHOLARIYA	73
18	Karan Ghelo: Translating a Gujarati Classic of Love and Passion, Revange and Remorse	Anuja B Patel	77
19	A COMPARATIVE STUDY OF MENTAL HEALTH OF GOVERNMENT & PRIVATE TEACHER	Dr. Tejal B. Nasit	81
20	A Study of Literature Review on Goods and Services Tax (GST) in India	Pushpa Vaghela	84

Contribution of Tourism Industry in Indian Economy: an Analysis

Dr. Odedara Haja D.
Adhyapak shayak
A.K.Doshi Mahilacollege, Jamnagar

Abstract: The tourism and travel industry is the biggest and most diverse industry in the universe. The impact of tourism on increasing employment and foreign exchange earnings, the boom in domestic industries, the expansion of international cooperation have changed the attitudes of countries around the world and played an important role in the policymaking of Governments. So the purpose of this research paper is to investigate the Impact of Foreign Tourism Receipts growth on the growth rate economic in Indian economy during the period of 2000-2019. In this study we are using the Ordinary Least Squares method (OLS method). The results show that there is a positive relationship between economic growth rate and growth of foreign tourism revenue growth but this relationship is very weak its mean that the impact of the growth of foreign tourism receipt on economic growth is less; We can also say that there is no strong relationship between these two variables

I. INTRODUCTION

Generating Income and Employment: Tourism in India has emerged as an instrument of income and employment generation, poverty alleviation and sustainable human development. It contributes 6.23% to the national GDP and 8.78% of the total employment in India. Throughout the world, tourism brings money to cities and countries. Tourism also provides jobs for the local residents, further benefiting the destination. India has realized the profits available from this sector. Thanks to its growing economy and promoting itself as a culturally rich and diverse nation, India's tourism industry now brings billions of dollars into the economy each year. The growth in the tourism industry is due to the rise in the arrival of more and more foreign tourists and the increase in the number of domestic tourists.

Words are few to explain the beauty of India. India is a country with diversified culture and traditions. The natural beauty of India, festivals, dresses, heritage sites of India are very popular among tourists. These things fascinate travelers to come here. India has so many scenic blessed places like Kerala, Darjeeling, Goa, Kashmir, Shimla (I am just having few names) and Manali. These places are very popular. These places are prime attraction of travelers from across the world. There are also so many other places worth visiting, like Delhi Kutub Minar / Agra Tajmahal / Hyderabad Charminar and Salarjung museum / Chennai a city of fine arts / Bangalore., Known as the Garden City for its lush landscape, lakes and temperate climate, it aptly represents India's marriage of past and present, / Kerala known as god's own country / Kolkata was arguably second only to London in administrative importance in the British Empire. Home of luminaries like Rabindranath Tagore, Amartya Sen, Mother Teresa, and Satyajit Ray, the city is often referred to as the "cultural capital of India" etc. The Government of India has established the Ministry of Tourism in order to boost Tourism in India. The Ministry of Tourism has undertaken many projects to showcase India as a perfect Tourist destination and create a visitor-friendly image of the country. The major steps taken by the Government were the Atithi Devo Bhavah Campaign which gave a widespread message of "honour your Guest as he is always equivalent to God" and the Incredible India Campaign which was incredibly successful in creating a colorful and a gorgeous image of our country as a perfect holiday destination. Dr. K. Chiranjeevi, Hon'ble Minister for State for Tourism (IC) launched the Ministry of Tourism's Incredible India 2013 Calendar. The attractive Calendar is based on the theme "Find What You Seek" as part of Phase II of the Incredible India campaign, which was launched during World

Methodology

The present study is based on the secondary data published by various agencies and organizations. The present study makes use of data and information provided by, UNWTO, Ministry of Tourism, Ministry of Statistics and Programme Implementation, Newspapers, Magazines, Books, Economic journals and Internet etc.

Initiatives by the government for tourism promotion

Hunar se rozgar' programme: A special initiative was launched in 2009/10 for the creation of employable skills among youth belonging to economically weaker sections of the society in the age group of 18- 25 years (upper age limit raised to 28 years in November, 2010) with the basic objective

to reduce the skill gap affecting the hospitality and tourism sector and to ensure the spread of economic benefit of tourism to the poor. The programme offers short duration courses of 6 to 8 weeks which are fully funded by the Ministry of Tourism

Visa on arrival: Considering the importance of Visa facilities in enhancing tourist inflow, the facility of „Long Term Tourist Visas“ of five years duration with multiple entries, carrying a stipulation of 90 days for each visit, has been introduced on a pilot basis for the nationals of the 18 selected countries. The findings of an evaluation study conducted by this Ministry has reinforced the belief that the presence of the facility of „Visa on Arrival“ (VoA) significantly influences the tourists' travel plans to any country. During 2012, a total number of 16,084 VoAs (Visa on Arrival) were issued as compared to 12,761 VoAs during the corresponding period of 2011, thereby showing a growth of 26%. Efforts are on to extend the VoA facility for the nationals of more countries

Types of tourism in india

India is a country which witnesses a lot of diversity pertaining to its ecology, mythology, history, its geographical diversity in terms of mountains, planes and plateaus and also the medicinal diversity teaching us the Science of Life (Ayurveda). India showcases a variety of tourism options which includes Ecological Tourism, Pilgrimage Tourism, Historical Tourism, Adventure Tourism, Medical Tourism and an upcoming Ayurveda Tourism. So Tourism in India could be broadly classified on the basis of above mentioned categories

Leisure tourism:

Business tourism:

Ecological tourism:

Pilgrimage tourism

:Historical tourism: Medical tourism:

Ayurveda and yoga tourism:

Adventure tourism:

Sports tourism

Wildlife tourism:

Tourist attractions in india

India is a country known for its lavish treatment to all visitors, no matter where they come from. Its visitor-friendly traditions, varied life styles and cultural heritage and colorful fairs and festivals held abiding attractions for the tourists. The other attractions include beautiful beaches, forests and wild life and landscapes for eco-tourism; snow, river and mountain peaks for adventure tourism; technological parks and science museums for science tourism; centers of pilgrimage for spiritual tourism; heritage, trains and hotels for heritage tourism. Yoga, Ayurveda and natural health resorts and hill stations also attract tourists.

The Indian handicrafts particularly, jewelry, carpets, leather goods, ivory and brass work are the main shopping items of foreign tourists. It is estimated through survey that nearly forty per cent of the tourist expenditure on shopping is spent on such items.

Despite the economic slowdown, medical tourism in India is the fastest growing segment of tourism industry, according to the market research report „Booming Medical Tourism in India“.

The report adds that India offers a great potential in the medical tourism industry. Factors such as low cost, scale and range of treatments provided in the country add to its attractiveness as a medical tourism destination .

Domestic tourism flows in india

Domestic tourism continued to grow at a double-digit rate in 2012. The growth was driven by rising numbers of people travelling across the country for pilgrimage, wildlife, sightseeing, photography and adventure sports holidays. **Figure 1** shows the total contribution of travel and tourism to employment. Some of the other factors also include wider economic growth of the country, rising disposable incomes, formal employment with leave entitlement etc. Domestic tourism also witnessed growth due to increased marketing efforts through television commercials, tour operators and agents of various states highlighting the best tourism experiences on offer. Domestic tourism is expected to grow at a CAGR of 11% in the forecast period in terms of number of trips. The number of holiday takers overall is expected to increase at a CAGR of 5%, boosting domestic tourism. Additionally, disposable incomes will rise, enabling locals to take more trips annually. Furthermore, the weakness of the Indian rupee

against the dollar and other currencies will encourage locals to take trips within the country, where their purchasing power will be stronger. (Over 30% Indian tourists are Gujarat's: Tourism ministry) Gujarat comes in ninth place when it comes to attracting tourists from other Indian states and it is nowhere among the top 10 with regards to foreign tourist visits. However, the state takes the top slot when it comes to travelling outside, be it within the country or to international locations, followed closely by Maharashtra. Both, Gujarat and Maharashtra are front runners for offering tourists to domestic and international circuits. Of the overall tourists from India visiting domestic as well as international destinations, nearly 30-40 per cent are from Gujarat. Considering this penchant of Gujarati's for travel, Gujarat Chief Minister Narendra Modi had said during his visit to West Bengal, "Gujarat was never a tourist destination, but Gujarati's are the best tourists." Apart from Gujarat and Maharashtra, Delhi and West Bengal send the highest number of tourists to various outside destinations. According to tourism ministry data, the number of outbound tourists from India to international destinations increased by 6.7 per cent to 14.92 million in 2012 over the previous year. The ministry data also states that the total number of domestic tourist visits in 2012 was 1.036 billion, that is to say over 1.036 billion domestic tourists travelled to different parts of the country during 2012, up from 850 million travelers in 2011

Travel and tourism's contribution to GDP

Travel and tourism play an important role in India's economy; compared with other nations, India ranks 14th in the world in terms of its tourism sector's contribution to the GDP. At time of publication, the World Travel and Tourism Council predict India will sustain the fifth largest amount of growth in the tourism sector of any country. Tourism can offer direct and indirect aid to a nation's economy. Direct benefits include economic support for hotels, retail shops, transportation services, entertainment venues and attractions, while indirect benefits include government spending on related infrastructure, plus the domestic spending of Indians employed in the tourism sector. The share of Travel & Tourism spending or employment in the equivalent economy-wide concept in the published national income accounts or labour market statistics. Table 1 shows Travel & Tourism Total Contribution to GDP in 2014.

India - Travel & Tourism Total Contribution to GDP - 6.8(% share)in 2014		
YEAR	Value	Change, %
2014	6.8	3.03%
2013	6.6	1.54%
2012	6.5	-1.52%
2011	6.6	1.54%
2010	6.5	-2.99%
2009	6.7	-6.94%
2008	7.2	0.00%
2007	7.2	1.41%
2006	7.1	1.43%
2005	7	-19.54%
2004	8.7	-1.14%
2003	8.8	

Table 1: India - Travel & Tourism Total Contribution to GDP - 6.8(% share) in 2014.

Of India. Visitor exports are compared with exports of all goods and services Domestic Travel & Tourism spending is compared with GDP Government individual Travel & Tourism spending compared with total government spending Internal Travel & Tourism consumption is compared with total internal consumption (i.e. total domestic spending plus total export). Table 2 shows Travel & Tourism Total Contribution to GDP in local currency units in 2014 in India. Leisure Travel & Tourism contribution to GDP is compared with total GDP Business Travel & Tourism contribution

MAH/MUL/ 03051/2012

ISSN :2319 9318

April To June 2024
Issue 50, Vol-03

Date of Publication
01 April 2024

Editor

Dr. Bapu g. Gholap
(M.A.Mar.& Pol.Sci.,B.Ed.Ph.D.NET.)

विद्येविना मति गेली, मतीविना नीति गेली
नीतिविना मति गेली, मतिविना वित्त गेले
वित्तविना शूद्र स्वचले, इतके अनर्थ एका अविद्येने केले

—महात्मा ज्योतीराव फुले

❖ **विद्यावार्ता** या आंतरविद्याशास्त्रीय बहुभाषिक त्रैमासिकात व्यक्त झालेल्या मतांशी मालक, प्रकाशक, मुद्रक, संपादक सहमत असतीलच असे नाही. **न्यायक्षेत्र:बीड**

"Printed by: **Harshwardhan Publication Pvt.Ltd.** Published by **Ghodke Archana Rajendra** & Printed & published at Harshwardhan Publication Pvt.Ltd.,At.Post. Limbaganesh Dist,Beed -431122 (Maharashtra) and Editor **Dr. Gholap Bapu Ganpat.**

Reg.No.U74120 MH2013 PTC 251205
Harshwardhan Publication Pvt.Ltd.
At.Post.Limbaganesh,Tq.Dist.Beed
Pin-431126 (Maharashtra) Cell:07588057695,09850203295
harshwardhanpubli@gmail.com, vidyawarta@gmail.com

All Types Educational & Reference Book Publisher & Distributors / www.vidyawarta.com

Date of Publication
01 April 2024

vidyawartaTM

International Multilingual Research Journal

Vidyawarta is peer reviewed research journal. The review committee & editorial board formed/appointed by Harshwardhan Publication scrutinizes the received research papers and articles. Then the recommended papers and articles are published. The editor or publisher doesn't claim that this is UGC CARE approved journal or recommended by any university. We publish this journal for creating awareness and aptitude regarding educational research and literary criticism.

The Views expressed in the published articles, Research Papers etc. are their writers own. This Journal dose not take any libility regarding appoval/disapproval by any university, institute, academic body and others. The agreement of the Editor, Editorial Board or Publicaton is not necessary. Editors and publishers have the right to convert all texts published in Vidyavarta (e.g. CD / DVD / Video / Audio / Edited book / Abstract Etc. and other formats).

If any judicial matter occurs, the jurisdiction is limited up to Beed (Maharashtra) court only.

<http://www.printingarea.blogspot.com>

विद्यावार्ता: Interdisciplinary Multilingual Refereed Journal Impact Factor 9.29 (IJIF)

40) लोकसाहित्याच्या अभ्यासाचे महत्त्व

प्रा. डॉ. धायगुडे राजाभाऊ भाऊसाहेब, परळी वै. जि. बीड

|| 179

41) महाराष्ट्रातील महिला कुस्तीचा उदय आणि विकास

डॉ. शेखर शिरसाठ, छत्रपती संभाजीनगर

|| 180

42) राष्ट्रीय नेताओं और विभिन्न संस्थाओं, समितियों का हिन्दी के उत्थान में योगदान

डॉ. खानपरा धर्मेशकुमार जे., जामनगर

|| 184

43) प्रधानमंत्री रोजगार सृजन कार्यक्रम के अंतर्गत उद्यमियों के सामने आने....

कु. नंदनी कला गर्ग, डॉ. के. एल. टाण्डेकर, राजनांदगांव (छ.ग.)

|| 189

राष्ट्रीय नेताओं और विभिन्न संस्थाओं, समितियों का हिन्दी के उत्थान में योगदान

डॉ. खानपरा धर्मेशकुमार जे.

आसिस्टन प्रोफेसर, हिन्दी विभाग,
श्री ए. के. दोशी महिला कॉलेज, जामनगर,
जि. जामनगर

आज भारतीय संविधान में हिन्दी को राष्ट्रभाषा, राजभाषा तथा देवनागरी लिपि को राष्ट्रलिपि के रूप में स्वीकार किया गया है। दूसरी ओर अपनी सहजता और सुबोधता के कारण भी हिन्दी का क्षेत्र व्यापक से व्यापकतर होता जा रहा है। भारत के अतिरिक्त मारिशस, फिजी, त्रिनिडाड, नेपाल, भूटान तथा गयाना आदि देशों में व्यावहारिक धरातल पर हिन्दी का व्यापक प्रयोग हो रहा है। बंगलादेश, श्रीलंका, बर्मा, इण्डोनेशिया, मलेशिया और कम्बोडिया आदि देशों में हिन्दी एक सांस्कृतिक, सामाजिक सम्बन्ध के रूप में व्यवहृत है। अमेरिका, सोवियत संघ, फ्रांस, जापान, चेकोस्लोवाकिया, बुल्गेरिया, ब्रिटेन आदि विकसित देशों के विश्वविद्यालयों में हिन्दी का अध्ययन, अध्यापन हो रहा है। परन्तु स्वतन्त्रता से पहले स्वराष्ट्र, स्वदेश, राष्ट्रीय शिक्षा, विदेशी का बहिष्कार के साथ स्वभाषा का चुनाव भी एक जटिल समस्या थी। वैसे तो संविधान में हिन्दी को राजभाषा स्वीकार किये जाने के पूर्व ही हिन्दी देश के कोने-कोने में व्यवहृत थी। सरल, सहज, सामान्य, उपयुक्त भाषा होने के कारण राष्ट्रीय स्वतन्त्रता आंदोलन के लक्ष्य व अभिप्राय को जन-सामान्य तक पहुँचाने और सर्वसाधारण जनता को संगठित कर स्वतन्त्रता आंदोलन को सफल बनाने के लिए भी राष्ट्रीय नेताओं द्वारा हिन्दी ही अपनायी जा रही थी। परन्तु हिन्दी का प्रचार-प्रसार करने, उसे समृद्ध बनाने एवं उसे राजभाषा का गौरवपूर्ण स्थान

दिलाने में विभिन्न धार्मिक, राष्ट्रीय, सामाजिक एवं स्वयंसेवी संस्थाओं का महत्वपूर्ण योगदान रहा।

हिन्दू धर्म में प्रचलित विविध रूढ़ियों, अन्ध-विश्वासों, कुरीतियों को दूर करने, ईसाई धर्म के प्रचार को रोकने, जनता में स्वभाषा, स्वदेश, स्वधर्म जगाने तथा सामाजिक सुधार के लिए विभिन्न सामाजिक और धार्मिक संस्थाओं द्वारा आंदोलन किए गए। बिहार में भूदेव मुखर्जी, बंगाल में राजा राममोहन रॉय, केशवचन्द्र सेन, बंकिम चन्द्र, अरविन्द घोष, महाराष्ट्र में बाबूराम विष्णु पराडकर, माधवराव सप्रे, पंजाब में लाला लाजपतराय, लाला हंसराज, स्वामी श्रद्धानन्द, राजस्थान में लज्जाराम मेहता, गौरीशंकर हीराचन्द ओझा, गुजरात में स्वामी दयानन्द और महात्मा गांधी तथा हिन्दी भाषी क्षेत्रों में पुरुषोत्तमदास टंडन, सेठ गोविन्द दास ने इन सामाजिक, धार्मिक, साहित्यिक एवं हिन्दी सेवी संस्थाओं के माध्यम से आंदोलन किए और इन आंदोलनों में हिन्दी को प्रमुख स्थान दिया।

इस प्रकार जहाँ सामाजिक, धार्मिक, साहित्यिक आंदोलनों को सफल बनाने में हिन्दी का प्रयोग हुआ वहीं इन आंदोलनों के लिए स्थापित विभिन्न संस्थाओं द्वारा हिन्दी के प्रयोग एवं हिन्दी के पक्ष में एक उत्साहमय आत्मीय वातावरण के निर्माण से हिन्दी के उत्थान, प्रचार-प्रसार, विकास को गति मिली तथा वह अधिक सशक्त, सम्पन्न और समृद्ध हुई। हिन्दी की इन्हीं विशेषताओं को देखते हुए इन संस्थाओं के नेताओं, समाज-सुधारकों, राष्ट्रीय चिंतकों ने हिन्दी को राजभाषा और देवनागरी लिपि को राष्ट्रलिपि बनाने पर बल दिया, जिसके फलस्वरूप देवनागरी लिपि में लिखित हिन्दी को राजभाषा की संवैधानिक मान्यता प्रदान की गई।

राष्ट्रीय नेता और हिन्दी :

१. लोकमान्य बाल गंगाधर तिलक :

“स्वराज्य मेरा जन्म सिद्ध अधिकार है, उसे मैं प्राप्त करके ही रहूँगा” का नारा देनेवाले उग्रवादी नेता लोकमान्य तिलक उन जन-नायकों में से एक थे, जिन्होंने विदेशी सत्ता एवं शासन के विरुद्ध झण्डा उठाया। वे स्वदेशीपन के सशक्त समर्थक थे और राष्ट्र के लोगों को एक-दूसरे के निकट लाने के लिए समान भाषा चाहते थे। उनकी दृढ़ आस्था थी कि हिन्दी

ही भारत की राष्ट्रभाषा बनने में समर्थ है और राष्ट्र को एकता के सूत्र में बांधने में सक्षम है। अपने साप्ताहिक पत्रों “केसरी” (मराठी) और “मराठा” अंग्रेजी के साथ उन्होंने सन् १९०५ में “हिन्दी केसरी” नामक हिन्दी पत्रिका का प्रकाशन भी प्रारम्भ किया और राष्ट्रभाषा हिन्दी के आन्दोलन को सशक्त बनाने में अपना योगदान दिया। उन्होंने महाराष्ट्र में हिन्दी को राष्ट्रभाषा और देवनागरी लिपि को राष्ट्रलिपि की मान्यता दिलाने का महत्वपूर्ण कार्य किया।

२. लाला लाजपत राय :

“पंजाब केसरी” के नाम से सुप्रसिद्ध लाला लाजपत राय उन समर्थ क्रान्तिकारी नेताओं में से थे, जिन्होंने हिन्दी को उसका राष्ट्रीय रूप दिलाने में जीवन—पर्यन्त लड़ाई लड़ी। वे एक महान देशभक्त, शिक्षा — शास्त्री और ओजस्वी वक्ता थे। वे मानवप्रेमी, स्वदेश प्रेमी, प्रभावशाली पत्रकार एवं आर्य समाज के कट्टर अनुयायी थे। कट्टर आर्य समाजी होने के कारण वे हिन्दू हितों के संरक्षक थे। उन्होंने पंजाब में हिन्दी प्रचार एवं प्रसार का कार्य एक संस्था के रूप में किया। उन्हीं के प्रयत्नों से पंजाब के शिक्षा क्षेत्र में हिन्दी को स्थान मिला। उन्होंने अनेक शिक्षण संस्थानों की स्थापना की, जिनमें हिन्दी का अध्ययन अनिवार्य बनाया। उन्हीं की प्रेरणा से पंजाब विश्वविद्यालय के पाठ्यक्रम में हिन्दी को स्थान मिला और विश्वविद्यालय में हिन्दी की “रत्न”, “भूषण” और “प्रभाकर” परीक्षाओं का आरम्भ हुआ, जिसके कारण पंजाब में हिन्दी के लिए बड़ा अनुकूल वातावरण बना।

३. महात्मा गांधी :

महात्मा गांधी बहुमुखी प्रतिभा सम्पन्न महापुरुष थे। वे समाज सुधारक, कुशल राजनीतिज्ञ, महान संगठनकारी, दूरदर्शी एवं लोकप्रिय नेता थे। वे हिन्दी की व्यापकता, उपयोगिता एवं शक्ति से परिचित थे।

राष्ट्रपिता महात्मा गांधीजी ने देश की स्वतन्त्रता के अभियान में हिन्दी के प्रयोग की व्यावहारिक आवश्यकता को समझा, परखा और अपनाया। उन्होंने कांग्रेस के राजकाज में भी हिन्दी का प्रयोग आरंभ करवाया। उन्होंने विभिन्न सभा—संस्थाओं की स्थापना की और हिन्दी के प्रचार—प्रसार के राष्ट्रीय कार्य को

बल दिया।

भड़ौच में “गुजरात शिक्षा परिषद” के अधिवेशन के सभापति पद से गांधीजी ने भारत की राजभाषा के स्वरूप तथा व्यवहार—क्षेत्र के हित आवश्यक गुण बताये —

१. वह भाषा अमलदारों सरकारी कर्मचारियों के लिए आसान होनी चाहिए।

२. उस भाषा के द्वारा भारत का आपसी धार्मिक, आर्थिक और राजनैतिक काम—काज सम्भव होना चाहिए।

३. उस भाषा को भारतवर्ष के ज्यादातर लोग बोलते हों।

४. वह भाषा राष्ट्र के हित के लिए आसान होनी चाहिए।

५. उस भाषा का विचार करते समय क्षणिक भी अल्प स्थायी स्थिति पर जोर न दिया जाए।

उन्होंने यह भी कहा कि — “हिन्दी ही हिन्दुस्तान के शिक्षित समुदाय की सामान्य भाषा हो सकती है यह बात निर्विवाद है। यह कैसे हो? केवल यही विचार करना है। जिस स्थान को अंग्रेजी भाषा आजकल लेने का प्रयत्न कर रही है और जिसे लेना उसके लिए असम्भव है, वही स्थान हिन्दी को मिलना चाहिए क्योंकि हिन्दी का उस पर पूर्ण अधिकार है।” गांधीजी के निरन्तर प्रयासों, प्रयत्नों व प्रेरणा के फलस्वरूप ही सम्पूर्ण देश में हिन्दी के पक्ष में एक उत्साहमय आत्मीय वातावरण का निर्माण हुआ।

४. पंडित मदनमोहन मालवीय :

मालवीयजी का राष्ट्रीय जीवन एक पत्रकार के रूप में प्रारम्भ हुआ। उनके सभी राष्ट्रीय कार्यकलापों में हिन्दी प्रचार, प्रसार एवं विकास का कार्य प्रमुख रहा। एक ओर उन्होंने उत्तरप्रदेश में हिन्दी को अदालतों एवं दफ्तरों में प्रवेश करवाया तो दूसरी ओर सरकार के देवनागरी लिपि की जगह रोमन लिपि के प्रस्ताव का घोर विरोध किया। उन्होंने विभिन्न प्रान्तों से जनमत संगठित कर तत्कालीन गवर्नर को साठ हजार हस्ताक्षरों वाला आवेदन—पत्र देकर रोमन लिपि के खिलाफ जनक्रोध एवं जनभाषा से सत्ता को परिचित करवाया, जिसके फलस्वरूप नागरी लिपि को सरकारी काम—काज

में स्थान दिया गया।

उन्होंने नागरी प्रचारिणी सभा, काशी तथा हिन्दी साहित्य सम्मेलन जैसी समाजसेवी एवं साहित्य सेवी संस्थाओं का गठन किया तथा इनके माध्यम से हिन्दी के अध्ययन—अध्यापन का मार्ग प्रशस्त किया। इन्हीं संस्थाओं ने आगे चलकर अखिल भारतीय स्तर पर हिन्दी भाषा के प्रचार—प्रसार एवं विकास में सहयोग प्रदान किया। उन्होंने बनारस हिन्दू विश्वविद्यालय की सन् घण्टा में स्थापना की और इस संस्था में प्रत्येक विद्यार्थी के लिए हिन्दी का अध्ययन अनिवार्य किया। उन्होंने “मर्यादा”, “अभ्युदय”, “लीडर”, “सनातन—धर्म” जैसी पत्र—पत्रिकाओं का प्रारम्भ, प्रकाशन एवं सम्पादन कर देश की सेवा की।

५. राजर्षि पुरुषोत्तमदास टंडन :

राजर्षि पुरुषोत्तमदास टंडन हिन्दी साहित्य सम्मेलन के कर्णधार तथा राष्ट्रभाषा प्रचार समिति, वर्धा के प्रेरणा स्रोत थे। वे मदनमोहन मालवीयजी के सच्चे उत्तराधिकारी थे और उन्हीं की तरह हिन्दी और नागरी लिपि के प्रबल समर्थक थे। उन्होंने हिन्दी साहित्य सम्मेलन की स्थापना और उसके उद्देश्यों को कार्यान्वित करने में अपना समस्त जीवन लगा दिया।

६. डॉ. राजेन्द्र प्रसाद :

भारतीय गणतन्त्र के प्रथम राष्ट्रपति डॉ. राजेन्द्र प्रसाद एक निष्ठावान देशभक्त थे। उन्होंने राजनीतिक कार्यों में ही नहीं, बल्कि राष्ट्रभाषा हिन्दी के प्रचार में भी अपना विशेष योगदान दिया।

सर्वप्रथम कलकत्ता में स्थापित बिहारियों की एक छोटी—सी साहित्यिक संस्था “हिन्दी भाषा परिषद” से और फिर दक्षिण भारत हिन्दी प्रचार सभा और विविध हिन्दी सम्मेलनों के सभापति पद से वे निरन्तर राष्ट्रभाषा हिन्दी के प्रचार—प्रसार का कार्य करते रहे। भारतीय संविधान सभा के अध्यक्ष के रूप में भारतीय संविधान में हिन्दी को उचित स्थान दिलाकर उन्होंने हिन्दी के प्रति अपना सबसे बड़ा योगदान दिया। उन्होंने भारतीय संविधान के हिन्दी रूपान्तर तैयार करवाने और संविधान में स्वीकृत सभी भारतीय भाषाओं में पारिभाषित कोश तैयार करवाने का महत्वपूर्ण कार्य किया।

भारत के प्रथम राष्ट्रपति के पद से उन्होंने

सरकारी समारोहों के निमन्त्रण—पत्र, राष्ट्रीय मौकों पर भाषण, राष्ट्र के नाम संदेश, राष्ट्रपति भवन से जारी सूचनाओं एवं परिपत्रों में हिन्दी को उचित स्थान दिलाया। इस प्रकार उन्होंने एक तरफ हिन्दी को राजभाषा का दर्जा दिलाया तो दूसरी तरफ उसका व्यापक प्रचार भी किया।

७. काका साहब कालेलकर :

राष्ट्रभाषा प्रचार कार्य को गति प्रदान करने में अहिन्दी भाषी नेताओं में काका कालेलकर का नाम प्रमुख है। गांधीजी की प्रेरणा से उन्होंने हिन्दी सीखी और उसका प्रचार किया। उन्होंने दक्षिण भारत तथा गुजरात में हिन्दी का प्रचार किया।

८. सेठ गोविन्द दास :

सेठ गोविन्द दास हिन्दी के सुप्रसिद्ध साहित्यकार, राजनेता तथा प्रखर नेता थे। उन्होंने अपने युवाकाल में ही कई हिन्दी पत्रिकाएँ प्रारम्भ की और हिन्दी के प्रति अपने अगाध प्रेम का परिचय दिया।

उन्होंने हिन्दी साहित्य सम्मेलन के अध्यक्ष पद से हिन्दी को राजभाषा का गौरवपूर्ण स्थान दिलाने के लिए अथक प्रयास किया और भारतीय लोकसभा के सदस्य के रूप में हिन्दी के प्रसार के लिए महत्वपूर्ण योगदान दिया। इसके अतिरिक्त उन्होंने “शारदा”, “लोकमत”, तथा “जयहिंद” आदि पत्र—पत्रिकाओं का संपादन कर भी हिन्दी की सेवा की।

धार्मिक और सामाजिक संस्थाएँ और हिन्दी

१. ब्रह्म समाज

राजा राममोहन राय ने पाश्चात्य धर्म प्रचारकों द्वारा ईसाई धर्म के प्रचार से भारतीयों के मन में यूरोपीय धर्म एवं सभ्यता के प्रति होनेवाले मोहक आकर्षण को रोकने के उद्देश्य से सन् घ^{१८५८} में ब्रह्म समाज की स्थापना की। यह एक धार्मिक और सामाजिक संस्था थी और इसका उद्देश्य था हिन्दुओं में जागरण लाना, सामाजिक समानता लाना और महिला जगत् का उद्धार करना।

उन्होंने जनता में राष्ट्रीय चेतना को गतिशील किया एवं राष्ट्र के लिए एक राष्ट्रभाषा होने पर बल देते हुए हिन्दी को इस पद के लिए सर्वथा उपयुक्त एवं सक्षम माना। अपने विचारों के प्रचार के लिए उन्होंने अधिकांश पुस्तकें हिन्दी में ही प्रकाशित की और “बंगदूत” नामक अपने साप्ताहिक पत्र में कुछ पण्डित

हिन्दी के भी रखे। इससे हिन्दी प्रचार के कार्य को भी गति मिली।

२. आर्य समाज :

ईसाई धर्म के बढ़ते हुए प्रभाव को रोकने, हिन्दी समाज तथा धर्म में प्रचलित विविध रूढ़ियों, अंध विश्वासों एवं कुरीतियों को दूर करने तथा स्वभाषा, स्वदेश, स्वधर्म जगाने के लिए महर्षि दयानंद सरस्वती ने बम्बई में आर्य समाज की स्थापना की।

उन्होंने अपने विचारों को देश के कोने-कोने तक पहुंचाने के लिए अपने प्रचारकों और अनुयायियों के लिए हिन्दी की शिक्षा और प्रयोग के नियमों को अनिवार्यता प्रदान की और हिन्दी पुस्तकों, पत्र-पत्रिकाओं का प्रकाशन, हिन्दी सम्मेलन का आयोजन, धार्मिक परीक्षाओं का हिन्दी में संचालन कर तथा अपने भाषणों, सिद्धान्तों के खण्डन-मण्डन, ग्रन्थ लेखन, प्रचार साहित्य में हिन्दी का प्रयोग कर हिन्दी के विकास, उत्थान एवं प्रचार-प्रसार में अपना योगदान दिया।

आर्य समाज ने दक्षिण अफ्रीका, केनिया, उगांडा, मारिशस, फिजी, डच, गयाना आदि देशों की भारतीय बस्तियों में आर्य समाज की स्थापना और हिन्दी शिक्षण संस्थाओं का संचालन कर देश में ही नहीं, बल्कि विदेश में भी हिन्दी का प्रचार किया।

३. प्रार्थना समाज :

हिन्दू धर्म में आमूल सुधार, अछूत जाति-पाति का विरोध, स्त्री-शिक्षा और विधवा विवाह आदि के प्रचार कार्य के लिए महादेव गोविन्द रानडे ने महाराष्ट्र में सन् १८६७ में प्रार्थना समाज की स्थापना की। इस संस्था ने महाराष्ट्र और उसके आसपास के प्रदेशों में अनेक सुधारत्मक कार्य किए। इस समाज का सबसे अधिक प्रभाव शिक्षित वर्ग पर पड़ा। इस संस्था के प्रयासों से आधुनिक शिक्षा और जनता में राष्ट्रीय चेतना का प्रचार हुआ। इस संस्था द्वारा हिन्दी को दिए गए प्रोत्साहन से हिन्दी का प्रयोग भी बढ़ा।

४. थियोसोफिकल सोसाइटी :

भारतीय धर्म-दर्शन और विचारधाराओं से प्रभावित होकर उसके अध्ययन और प्रसारण के लिए मद्रास ब्लावत्स्की तथा कर्नल आलकोट ने सन् १८७५ में अमेरिका में थियोसोफिकल सोसाइटी की स्थापना

की। इस सोसाइटी ने बम्बई और बनारस में राष्ट्रीय कार्यालय तथा मद्रास में अन्तर्राष्ट्रीय कार्यालय स्थापित किए।

इस सोसाइटी ने अनेक शिक्षण संस्थाओं की स्थापना की, जिनमें धार्मिक शिक्षा के साथ-साथ भारतीयता, भारतीय संस्कृति और भारतीय भाषाओं पर बल दिया। सोसाइटी ने अपने सिद्धान्तों के प्रचार के लिए अपने साहि साहित्य का प्रकाशन अंग्रेजी के साथ हिन्दी में भी किया इससे हिन्दी को पनपने का अवसर मिला और हिन्दी का प्रचार हुआ।

सोसाइटी के द्वारा हिन्दी सेवा मुख्यतः श्रीमती एनी बेसेंट ने की, जिनकी भारतीय संस्कृति दर्शन और चिंतन के प्रति बड़ी आस्था थी। वे राष्ट्रभाषा को राष्ट्रनिर्माण का अंग मानती थीं और राष्ट्रभाषा के रूप में हिन्दी की समर्थक थीं। उन्होंने सोसाइटी के द्वारा हिन्दी की बहुत सेवा की। उन्होंने अपने अंग्रेजी पत्र "न्यू इंडिया" में भी हिन्दी लेखों के प्रकाशन को स्थान दिया।

साहित्यिक संस्थाएं और हिन्दी :

१. काशी नागरी प्रचारिणी सभा :

राष्ट्रभाषा हिन्दी और राष्ट्रलिपि नागरी के प्रचार-प्रसार के राष्ट्रीय उद्देश्यों के लिए हिन्दी की सर्वप्रथम संस्था नागरी प्रचारिणी सभा की सन् १८८३ में वाराणसी में स्थापना हुई। इस संस्था को गोपाल प्रसाद खत्री, रामनारायण मिश्र, बाबू श्यामसुंदर दास, पंडित मदनमोहन मालवीय, अम्बिकादत्त व्यास, रघुचरण गोस्वामी, श्रीधर पाठक और बदरीनारायण चौधरी आदि का समर्थन एवं संरक्षण प्राप्त था।

इस संस्था ने हिन्दी के विकास के लिए ठोस तथा रचनात्मक कार्य किए। हिन्दी की प्राचीन हस्तलिखित पुस्तकों की खोज कर उनका प्रकाशन, हिन्दी के बृहद कोशों का निर्माण, हिन्दी भाषा और साहित्य का इतिहास लेखन, साहित्य गोष्ठियों का आयोजन और अन्य शोधकार्य इस संस्था के मुख्य कार्य रहे। इस सभा ने साहित्य की विविध विद्याओं पर महत्वपूर्ण ग्रन्थ भी प्रकाशित किए, जिनसे हिन्दी साहित्य भण्डार संपुष्ट हुआ। इस संस्था की हिन्दी साहित्य की मौलिक और उत्तम रचनाओं पर पुरस्कार और पदक देने की योजना द्वारा हिन्दी साहित्य सृजन को बढ़ावा मिला।

२. हिन्दी साहित्य सम्मेलन, प्रयाग :

हिन्दी साहित्य सम्मेलन, प्रयाग के सूत्रधार राजर्षि पुरुषोत्तमदास टंडन थे। हिन्दी हिन्दी साहित्य के सब अंगों की पुष्टि तथा उन्नति के लिए प्रयत्न करना, राष्ट्रलिपि देवनागरी और राष्ट्रभाषा हिन्दी का प्रचार करना, नागरी लिपि को मुद्रण तथा लेखन की दृष्टि से अधिक विकसित करना, हिन्दी भाषी राज्यों के सरकारी विभागों, विद्यालयों, विश्वविद्यालयों तथा अदालतों में हिन्दी भाषा के प्रयोग का प्रचार करना, हिन्दी के विद्वानों तथा लेखकों को सम्मानित करना तथा पारितोषिक, पुरस्कार, पदक तथा उपाधि आदि से उन्हें विभूषित करना, हिन्दी भाषा द्वारा उच्च परीक्षाएं लेना आदि इस सम्मेलन के प्रमुख कार्य रहे, जिससे हिन्दी भाषा और साहित्य की अभिवृद्धि हुई और हिन्दी के व्यापक प्रचार व प्रसार को गति मिली।

३. दक्षिण भारत हिन्दी प्रचार सभा, मद्रास :

राष्ट्रभाषा हिन्दी के प्रचार द्वारा भारतीय एकता को मजबूत बनाने, प्रान्तीय भाषा के सहयोग से हिन्दी भाषा का विकास करने तथा दक्षिण भारत में हिन्दी का अनुकूल वातावरण बनाने के लिए हिन्दी साहित्य सम्मेलन के तत्वावधान में दक्षिण भारत हिन्दी प्रचार सभा की स्थापना की गई।

इस सभा ने हिन्दी शिक्षण में सहायक अनेकानेक पुस्तकें प्रकाशित की। हिन्दी के व्यापक प्रचार के लिए दक्षिण भारत के प्रमुख केन्द्रों में हिन्दी महाविद्यालय और हिन्दी प्रचारक विद्यालय खोले। इस सभा द्वारा संचालित विभिन्न हिन्दी परीक्षाओं द्वारा हिन्दी के प्रचार-प्रसार का ठोस कार्य हुआ।

४. राष्ट्रभाषा प्रचार समिति, वर्धा :

राष्ट्रपिता महात्मा गांधी और राजर्षि पुरुषोत्तमदास टंडन की प्रेरणा से राष्ट्रभाषा प्रचार समिति की वर्धा में सन् १९३६ में स्थापना हुई। इस समिति को महात्मा गांधी, जवाहरलाल नेहरू, बाबू राजेन्द्र प्रसाद, सेठ जमनालाल बजाज, माखनलाल चतुर्वेदी, पुरुषोत्तमदास टंडन, आचार्य नरेन्द्र देव का संरक्षण और नेतृत्व प्रदान था।

अखिल भारतीय स्तर पर दक्षिणोत्तर अहिन्दी भाषी प्रदेशों में हिन्दी का प्रचार-प्रसार करना और उसके उसके माध्यम से भावनात्मक एकता पुष्ट करना

इस समिति का मूल उद्देश्य था। इसके अतिरिक्त राष्ट्रभाषा की परीक्षाएं चलाना, राष्ट्रभाषा की शिक्षा का प्रबन्ध करना, पाठ्यपुस्तकों का निर्माण करना, उपयोगी साहित्य निर्मित करना, राष्ट्रभाषा हिन्दी की समुचित शिक्षा के लिए देवनागरी में लिखी जानेवाली राष्ट्रभाषा हिन्दी का प्रचार — प्रसार एवं विकास करना, सारे देश में तथा आवश्यकतानुसार विदेश में भी हिन्दी के प्रति अनुराग उत्पन्न करने और बढ़ाने के लिए प्रयत्न करना और हिन्दी साहित्य की अभिवृद्धि के लिए उपयोगी मौलिक पुस्तकें लिखवाना तथा अन्य भाषाओं के उत्कृष्ट साहित्य का हिन्दी में अनुवाद करना तथा उन्हें प्रकाशित करना समिति के कार्य रहे। इस प्रकार समिति का प्रत्येक कार्य हिन्दी सेवा से ओत — प्रोत रहा।

संदर्भ

१. राजभाषा हिन्दी : संवैधानिक स्थिति—राजकमल पांडे,
२. विश्व हिन्दी की यात्रा— लल्लन प्रसाद व्यास, वाणी प्रकाशन नई दिल्ली
३. प्रयोजन मूलक व्यवहारिक हिन्दी, डॉ. ओमप्रकाश सिंहल, जीवनप्रभात प्रकाशन, मुंबई
४. नागरी लिपि और उसकी समस्या— डॉ. नरेश मिश्र, मंधन पब्लिकेशन्स, रोहतक
५. हिन्दी भाषा, महावीर प्रसाद द्विवेदी
६. हिन्दी भाषा के विकास की दिशाएं, सुधाकर पांडेय
७. भारत की भाषा समस्या, राम विलास शर्मा
८. हिन्दी भाषा अतीत से आज तक— डॉ. विजय अग्रवाल, वाणी प्रकाशन, नई दिल्ली
९. राजभाषा हिन्दी रू प्रगति और प्रयाण—संपादक—इकबाल अहमद, राधाकृष्ण प्रकाशन, नई दिल्ली
१०. संपर्क भाषा हिन्दी—भोलानाथ तिवारी, कमलसिंह, प्रभात प्रकाशन नई दिल्ली

અર્થસંકલન

અર્થશાસ્ત્ર અને વાણિજ્યનું પ્રમુખ ગુજરાતી સામયિક

સળંગ અંક ૬૩૯

પાન ૩ સંપાદકીય	પ્રો. અનિલ સોનેજી
પાન ૫ ગુજરાત સરકારનું બજેટ ૨૦૨૩-૨૪
પ્રશ્નો, અપેક્ષાઓ અને ઉત્તર	પ્રો. બિપિનચંદ્ર ૨. ત્રિવેદી
પાન ૯ ગુજરાતનું બજેટ ૨૦૨૩-૨૪	પ્રો. ડૉ. હિમાંશુ એ. મહેતા
પાન ૧૧ ગુજરાતનું અંદાજપત્ર ૨૦૨૩-૨૪	શ્રીમતિ નેહા જાની
પાન ૧૩ ગુજરાત સરકારનું બજેટ ૨૦૨૩-૨૪ : એક નજર...	પ્રો. બિપિન ગલસાણાકર
પાન ૧૭ કેન્દ્રિય બજેટ ૨૦૨૩-૨૪ એક ઊડતી નજરે	પ્રો. ડૉ. વિશ્વા ગરસર
પાન ૧૯ કેન્દ્ર સરકારની વિત્ત-વ્યવસ્થા : આંકડાકીય અવલોકન	પ્રો. ડૉ. મહેન્દ્રકુમાર ગરોડા
પાન ૨૫ વિશ્વ વેપાર સાથેના સંબંધમાં મસાલા પાકોનું મહત્વ	પ્રો. ગિરીશકુમાર પટેલ

■ અર્થસંકલન પબ્લિક ચેરિટેબલ ટ્રસ્ટનું પ્રકાશન ■

અર્થસંકલન

અર્થશાસ્ત્ર અને વાણિજ્યનું પ્રમુખ ગુજરાતી સામયિક

સળંગ અંક ૬૫૦

પાન ૩ સંપાદકીય

પાન ૫ કેન્દ્રિય અંદાજપત્ર ૨૦૨૪-૨૫ ૫૨ એક નજર

પાન ૭ અંદાજપત્ર

પાન ૧૫ કેન્દ્રિય અંદાજપત્ર ૨૦૨૪-૨૫

પાન ૧૭ કેન્દ્ર સરકારનું માર્ચ ૨૦૨૪નું વચગાળાનું બજેટ

પાન ૨૩ કેન્દ્રિય વચગાળાનું બજેટ ૨૦૨૪-૨૫

પ્રો. ડૉ. રણછોડ ગાગલ

પ્રો. ડૉ. આર. કે. વારોતરિયા

પ્રો. બિપિનચંદ્ર ર. ત્રિવેદી

પ્રો. ડૉ. હિમાંશુ એ. મહેતા

શ્રીમતી નેહા જાની

પ્રો. ડૉ. વિશ્વા ચરસર

આ અંકના મહેમાન સંપાદક પ્રો. ડૉ. રણછોડ ગાગલને અમે
આવકારીએ છીએ.

—કા. સંપાદક / સહ સંપાદક

Atmaj

Academic Research Journal

An International Peer-Reviewed Research Journal

ISSN: 2348 - 9456

Impact Factor 5.880

Volume-21, Issue -2, Jan.-June - 2024

Editor-In-Chief

Dr. Dilkhush Patel

EDITORIAL BOARD

Editor – in - Chief

Dr. Dilkhush U. Patel
Principal
V.N.S. Bank Ltd. Arts and Commerce College
Vadnagar 384355

Executive Publisher & Managing Editor

Dr. Dilkhush U. Patel
Chief Editor & Publisher
Vadnagar
Gujarat (India)

Associate Editor

Dr. Prakash R. Patel
Associate Professor and Head
Department of Economics
V.N.S. Bank Ltd. Arts and Commerce College

Dr. Dinesh N. Patel
Assistant Professor and Head
Department of Commerce
V.N.S. Bank Ltd. Arts and Commerce College

Advisory Editors

Prof. (Dr.) Nirnjan P. Patel
In-charge Vice Chancellor
Sardar Patel University, V.V.nagar

Dr. D. B. Rathva
Professor and Head
Department of Sanskrit and Bharatiya Vidya
Hemchandracharya North Gujarat University, Patan

Dr. M. J. Viradiya
Department of Sanskrit
Smt. A. P. Arts and N. P. Patel Commerce College, Naroda

21	Effect of Pranayama and Meditation Training on Anxiety of College Student	Dr. Rachnaben N. Patel	85
22	Effect on the Flexibility of Circuit and Plyometric	Dr. Vanrajsinh M. Padhiyar	92
23	The Impact of Physical Activity and Sport on Mental Health	Dr. Rahulkumar B. Barad	95
24	A Comparative Study of Concentration and IQ of Tribal and Non-Tribal Students of Gujarat State	Dr. Kokilaben M. Palas	100
25	Analysis of Shringara as a Major Rasa in <i>Pinjar</i> novel by Amrita Pritam	Tanvi Pujara	103
26	Irony in Vikram Seth's Selected Poems	Nency Rathod	107
27	Gisrith Karnad's <i>Yayati</i> : Reinterpreting the Indian Myth	Dr. Purvi N. Upadhyay	110
28	INDIAN MICRO, SMALL AND MEDIUM ENTERPRISES AND DEMOGRAPHIC FACTORS: A STATISTICAL OVERVIEW	Dr. Dipak Mohanbhai Rathod	114
29	आधुनिक हिंदी महिला उपन्यासकारों की नारी सृष्टि	डॉ. हेमलबहन महेशभाई व्यास	121
30	યુવા સંસ્કૃતિ પર સોશિયલ મીડિયાની અસરો	ડૉ. ભાવના ગામીત	126